

ПРОСВЈЕТА

ЛИСТ ЗА ЦРКВУ И ШКОЛУ

УРЕЂУЈЕ КАНЦЕЛАРИЈА МИНИСТАРСТВА ПРОСВЈЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ПОСЛОВА.

СВЕСКА

II

Изази половином свакога мјесеца у свескама — Цијена је у Црној Гори фор. 2, а изван ње фор. 3. — Рукописи се не враћају, а претплате се шаљу администрацији, а сва писма и новине у замјену шаљу се уредништву на Цетиње. Писма пак треба да буду франкирана и власторучнијем потписом утврђена ради знања од кога долазе, ма и не било потписа на дописима. — Претплаћује се на годину.

ГОДИНА

XII.

ИСТОРИЈСКИ ПУТ, КОЈИМ СЕ ДОШЛО ДО ЛИКА БОГОЧОВЈЕКА.

АРХЕОЛОШКА ЦРТИЦА.
 NACIONALNA
 Библиотека
 Проф. Дазар Та. Перовић.
 CRNE GORE ĐURĐE

У прво доба хришћанства и христијанизације народа, када под силним ветом незнабожачких жречева и суровошћу антихришћанских царева, питаше хришћанин свој корјенити, вјерски догмат и чувство под строгом завјесом симбола, иначе подвргнут бијаше смртној казни, или служаше предметом подруге — ни говора није смјело бити о каквој-год видљивој форми правога лика, преко којег би се у молитви тражила помоћ божанствене милости. Овако што могло се очекивати тек када хришћанство ухвати чврсто земљиште, продре у свере грађанског, друштвеног и породичног живота, али то је тек V-ти вијек. Прије овога нужда изазиваше машту хришћанских умјетника стварати симболике на све могуће начине, тек да се подмири потреба хришћанских осјећаја. Доцније осјећа се пријелаз рељефнијем изразу, од којег се најзад долази до сасвим видљивога лика Богочовјека, за који ипак врло мало имамо основе тврдити, да је копија из природе, него идеализација творачке моћи и силе уобразиље богословских умјетника.

Да бисмо својим читаоцима били јаснији, пропратићемо у кратким цртама три главније фазе, три значајна момента, која је хришћанство преживјело, док је добило савремени лик свога

Спаситеља; три момента, понављамо, који стоје у тијесној вези са главнијим моментима у историји хришћанске умјетности.

1) У сва времена голуб је најомиљенији хришћански символ, који нам напомиње Јорданско Крштење и символ Духа Светога, као треће лице Пресвете Тројице. Гдје-кад је заступао символ хришћанске душе, зато и стоје под његовом фигуром натписи: *anima innocens, anima simplex*. Голуб са гранчицом у кљуну символ је мира, слично Нојевом голубу, којег је из ковчега послао, да види малаксалост воде; голуб с виноградним гроздом — символ је хришћанске душе, која окуша небеска блага.

2) Мало ређе, али ипак срећамо у области старе хришћанске симболике другу тицу — феникса, која код незнабожаца бијаше символ вјечности, а код нас уз то још и символ ускренућа. О њој има и специјална легенда. Климент римски прича, како у Арапској у једно исто вријеме само један феникс живи и то 500 год.; када му се приближи крај животу, од разних ароматних растиња направи себи гњијездо, па ту и скапа. Из изагњелог меса јави се птица, који се тим месом и храни, док му нарасте перје и мало ојача, а тад узме гњијездо са костима свога претка, па, лети у Египат, у град Хелиопољ, и ту остатке меће на олтар сунца, па се затим враћа опет натраг. Жречеви, разрачунавши тачно вријеме, увјере се, да је тица долећела управо кроз 500 година.

3) За овијем јавља се пијевац (кокот) символом ускренућа. Смрт сама по себи у строгом хришћанском смислу није ништа друго, него дубоки сан до извјесног гласа Праведног Судије, на који се трзају сви заспали хришћани. Тако исто и кокот својим гласом буди свакога од сна, којему се преноси мисао хришћанска.

4) Паун, по мишљењу старих, (Августин) не гњије никада, зато и служаше символом бесамртности.

5) Лав, символ силе и моћи; 6) јелен символ хришћанина, или апостола; 7) орао, символ младости; 8) змија, символ зла, символ ђавола; 9) палма, символ побједи; 10) вијенац, символ побједи над смрћу и ђаволом; 11) сидро, символ хришћанске наде, као што га Павле у посланици Јеврејима сравањује са хришћанском надом и т. д. и т. д.

За прва три вијека хришћани нијесу ни у симболици правили каквихгод монограма, који би им напомињали крст, или Спаситеља, премда се налазе на гробницама, прстенима и печатима иницијали њихова имена и презимена. Ово је навело

хришћане на мисао, те створише символ и крста и Спаситеља у монограму косог крста, који се јавља прије Ш-ћег вијека, а назива се андријевски крст, јер је, по предању, на таквом Ап. Андрија био разапет. У IV-том вијеку кроз средину тог крста додаје се вертикална црта, те монограм значи: $\text{I}\omega\delta\varsigma \text{X}\rho\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$. Њу су употребљавали у епитафијама, мјесто самог назива: *Vene merenti in* — шљедује монограм. Доцније оној вертикалној при врху с десна додали су један полукруг и направили слово Р. Ово је тако звани Константиновски монограм, јер је цар Константин, кад му се јавио на небу знак у виду крста, наредио, да се на заставама свију пукова метне тај знак, те је побједио Максенција. Овај монограм доцније је он завео и на свом новцу, а тако и други доцнији цареви римски. Доцније јавља се формални крст.

На византијским крстовима не срета се латински натпис: *J. N. R. J.* = *Jesus Nazareus Rex Judaeorum*, него свој: *Βασιλεὺς τῆς δόξης* (царь славы). Са крајева слика сунца и мјесеца.

У X-том вијеку при дну крста јавља се гора; на њој лубања, која почива на двјема прекрштеним костима. На њу из рава с ногу Спаситељевих тече крв. У основи овога лежи апокрифско предање, како је Адам сахрањен био баш на оном мјесту, гдје је био крст на Голготи и тако је у правом смислу крв Спаситељева опрала тријех Адамов. И наци нам натписи то предање напомињу: *IN CALVARIE MOUNTAIN* Глава Адамова; *G. G.* = гора Голгота; *M. L. P. B.* = мјесто мртве при бистъ.

У доцнијој периоди хришћанске симболике и умјетности, као пријелаз к другоме моменту, ближем видљивом изразу, најраспрострањенији символ јавља се Јагње (Агнецъ), као ехо велике Голготске невинне жртве. Тај се символ јавља у разним формама, с разним атрибутима, а најобичније је Јагње са каквом год справом за млијеко, што симболише Спаситеља и Евхаристију. Занимљива је друга форма овога символа: Јагње стоји на гори, из које истичу 4 поточића, из којијех 2 друга јагњета пију воду. Гора означава цркву, четири потока, то су четири ријеке: Фисон, Хеон, Тигар и Еуфрат, а у ужем смислу означавају 4 јеванђелиста, који су ширили науку Спаситељеву на све 4 стране свијета. Јагње на гори, то је глава цркве — Спаситељ; два јагњета, што пију воду, то је символ хришћанских душа, што за живом водом жедне и т. д.. Символ се овај допуњује новијим атрибутима, и тим се све више приближује управном престављању. Тако на пр. на једном римском саркофагу у катакомбама нађена је фигура Јагњета, које управо упуњује

на Спаситоља: У гробу лежи мумија, к њој се приближује Агнец са жезлом, са којим додирује његову главу. Други цртеж представља слику, како је Мојсеј избио воду из станца: насликата је литица, до ње Агнец, у коју удара жезлом и из литице струји вода. Доцније јавља се слика Агнца, који стоји у води, а до њега други, који сипље воду на првога. Ово нам напомиње Јорданско крштење Јованово.

Све је ово II и III в., доба, кад се умјетност буди, стварају се као неке ближе напомене на лик Спаситеља, које су по-гдје-кад тако разнолике по формама, да се ми једва једвице, путем строгог анализа, можемо досјетити, да су то два различита начина представљања једне те исте личности. За ово вријеме остају типови неодређени, поникли на основу античних традиција, те се и Спаситељ код њих на истом основу јавља као слободни, идеални творачки производ њихове маште, али не ропска копија већ постојећих незнабожачких угледа. Ту, дакле, нема стварног историјског типа. Један исти тип, на пр. како је Спаситељ васкрсао Лазара и благословио и увећао хљебове, јавља нам се у много варијација, и кад бисмо издвојили споредне, а скупили у једну цјелину типичније — овакав би појам добили о **ПРВОБИТНОМ ЛИКУ БОГОЧОВЈЕКА:**

Млад човјек, без браде, кратке косе, у плашту. У десној руци жезал, или свитак, као символ вишег позива. Меко, симпатично лице и веома корпулантан. Ово је прије фигура каквог старог витеза, него историјски тип.

Још није наступило доба самобитног хришћанског израза у вјештини, те код умјетника недостаје право хришћанског појма о Спаситељу, па сву пажњу окрећу на пластичност, спољашњу љепоту, ушљед чега антично сликање у цвијету младости, којим се представља физичка љепота, неподесно је, јер преставник и организатор хришћанства треба да изражава љепоту наравствену. Али то су појмови IV-ог вијека, који га представља као зрела мужа, са строгом, но за то пријатном физиономијом.

Ми до сад не рекосмо ни рјечице о портретном лику Спаситељеу, какав данас имамо.

Преставници старог образовања и православља не знадоше за њега, а податци св. отаца и црквених писаца сасвим се разликују; народи пак различито су га замишљали, сваки по својој машти и укусу. Фотије писаше у IX в., да Грци тврде, како је Христос дошао на земљу у физиономији Грка; Римљани у њиховој, Јевреји, да је имао јеврејско лице, етијопљани

— етијопско, и т. д. — значи: сваки народ замишљаше Га у духу типа своје нације. Јустин мученик споменуо је ријечи Исаије „умаленъ паче всѣхъ сыновъ челоѳческихъ,“ на основу чега замишљаху Спаситеља малог раста, а Целе баш због тога кори хришћане, како би требало да је према свом значају најсавршенији од свију људи и по спољашњости. Златоуст на основу 44 псалма: „красенъ добротою паче всѣхъ сыновъ челоѳческихъ изляся благодать во устахъ твоихъ“ — држаше Га за најљепшег по изгледу, па тако и многи црквени учитељи.

Овакве варијације античне форме говоре нам с једне стране, да нема копије из природе, а друго, као што мало прије рекосмо, да се виша поклањала пажња физичкој, него наравственој љепоти. Тако до $\frac{1}{2}$ IV-ог вијека, а тада нам се јавља завршна, византијска форма, која даје пуни израз унутрашњег достојанства Богочовјека. Лице Спаситељево добија строги а јасни карактер. Коса дугачка, по средини раздијељена, а вијепац у виду крста уљепшава главу његову — форма и лијепа и достојанствена, у каквом је облику, без какве-год особите стварне измјене, и до данас сачувана у нашој цркви, а на западу до XIV-тог вијека.

Овај тип лијепца је био примљен код умјетника идеалног правца, проникнутих изразом религијозне идеје, дочим га натуралисте замијенише новим, непознатим хришћанској старини. Они су овдје покушали унизити Божанствено достојанство Спаситељево, јер увођаху Богочовјека у коло обичних смртних људи, обасипљући га свима знацима човјечијег страдања и слабостима у моменту његових крсних мука.

Тип хришћанских идеалиста све се већма усавршавао и најзад остаде непромјењив. Хришћани на њ гледају, као на стварни портрет Спаситељев и према њему описују његов спољашњи изглед. Према овоме занимљив је опис Дамаскинов. Он вели, да је Спаситељ био висок и стасит, лијепих очију, права носа, китњасте косе, црне браде, обрва сраслих, боје коже жуте као шеница — слично својој Мајци. Из овога се види, да је Дамаскин описивао спољашњост Спаситељевоу по иконографским угледима, који су у то вријеме постојали, те црте њихове пренио на његову личност.

Никифор Калиста, писац XIV-тог вијека, описује нам тип Спаситељев доста слично овоме. Христос је, по његовим ријечима, био веома лијеп у лицу, растом око седам педи у висини, косе смеђе, не особито густе, обрва црних, очију смеђих и веселих, носа дугачка, браде кратке, врата погнута, лица окру-

гла, израза блага, важан и паметан — у свему сличан Мајци Својој. (Diagon, Manuel. p. 453—4).

Све ово тврде нам и наши иконописни оригинали и сви они, који о томе писаше у славено-руским зборницима.

Све су ово идеализације, које су ушле у област литературних предања, а у источној иконографији и до сада се одржао овакав изглед, и служи узором уметничког савршенства.

Кад би се вјеровало предању и причама, ми би на основу тога могли претположити, да је заиста постојао портретни лик Спаситељев. Овакве приче јављају се иза трећег вијека, а продужују чак до осмог. Имамо их двије редакције: источна и западна. Прву нам редакцију најподробније предаје Константин Порфирородни. Он прича овако: Едески цар Авгар, павши у болест, пошаље свог живописца Ананију, да замоли Спаситеља, да сврати код њега, не би ли оздравио; у случају отказа, да га слика. Кад овај дође у Јудеју, нађе Спаситеља, гдје разговара с народом, којег бијаше тако много, да се не могаше примаћи, зато се попне на оближњу гору и почне га сликати. Спаситељ шаље апостола Тадију, одговара писмено Авгару, умива лице водом, отире се и на отирачу остаје лик Његов, који он шаље Авгару, као срество, којим ће се излјечити. — Имамо још један варијант од истог Порфирородног: Кад је Спаситељ ишао на Голготу, од умора изашао Му је зној по лицу. Тада он узимље мараму од једног својег ученика и брише се, а на марами остаје лик Његов, који он предаје апостоли Тадији.

У западној редакцији с историјом нерукотворног лика спојена је прича, како је Спаситељ излјечио крвоточну жену Веронику. Евсевије у својој црквеној историји, VII књ. 18 глава „Држим да не би доликовало — пише — пропустити достојну спомена за питомство причу, како је крвоточна жена, која је, као што нам је познато из светог Јеванђеља, излјечена од Спаситеља; — долазила је, говоре, из града Панаеда. Ту још указују на њену кућу и чувају главне спомене оног добротинства, којег јој је Спаситељ указао. Пред њеном кућом стоји високи камен, на њему жена од мједи на кољенима и рукама опруженим напријед, — фигура женске, која моли. На супротној страни из истог метала стоји права фигура мушкарца, лијепо одјевена у мантију и пружа руку пут жене. Пред ногама Његовим на самом подножју расте некаква непозната трава, додирући до скута мједене мантије, која служи као љековито срество за сваку болест. Та статуа, говоре, преставља лик Спа-

ситељев. Она се и сада чува и ми смо је својим очима видјели, кад смо били у том граду. У осталом не треба се чудити, што су у старо доба незнабошци, за добротинства Спаситељева, чинили такве ствари.“

Овакве приче на западу јављају се у VII-ом вијеку, а оснивају се на том вјеровању, да је Вероника, коју је Спаситељ излијечио, добила Његов лик. Причају, да је дом њен био близу Пилатова дворца, и кад је Спаситељ прошао испред дворца, носећи тешки крст, клонуо је под њим, к Њему је потрчала Вероника и марамом очистила пот с Његовог лица и на тој марами остао је Његов лик. Друга версија вели, како је Вероника срела Спаситеља гдје иде на крсне муке и замолила Га, да јој остави што-год за спомен, и Он јој је оставио лик на марами*).

*) Имао сам под рукама „Очерки памятниковъ православной иконографии и искусства“ мог професора у Петрограду по археологији — Д-ра Покровског, а тако и своје академске прибиљешке.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA

БОГОСЛУЖЕЊЕ У ПРАВОСЛАВНОЈ ЦРКВИ.

(Од радова свештеничког удружења *Моравске Цркве*).

Јеромонах Никифор Симоновић.

I. Појам о Богослужењу.

Богослужењем се називају они обреди православне цркве које свршавају свештена лица у св. храму у одређено правилом вријеме. Богослужење бива опште и посебно; опште је оно што свјештено лице врши у храму, у присуству народа, а посебно је оно, што се врши по нужди изван храмe над неким особама. Богослужење се састоји из молитава и пјесама у част Богу и светима. Црквено богослужење се дијели на девет службах: *Вечерњу, Повечерије, Поноћницу, Јутрењу, Час први, шрећи, шести, Лешурђију* и час *девети*.

II. Појам о храму.

Храм или црква јест Богу посвећено мјесто, гдје се вјерни скупљају на заједничку молитву и гдје се свршавају св. тајне, а особито св. тајна причешћа. Први храм првome Богу био је покретан, а то је шатор завјета, којег је Моисеј направио, а

он је први и богослужење уредио. Стални храм првome Богу први је подигао цар Соломон у Јерусалиму. Први хришћански храм оставио је и установио за вршење св. тајне Причешћа Сам Христос, а то је сијонска горница, гдје Христос држао Тајну Вечеру, установио тајну Причешћа на квасном пшеничном хљебу и чистом, црвеном лозовом вину, те је у исто вријеме замијенио Стари са Новим Заветом.

Први хришћански храмови нијесу били са сводом од камена, т. ј. са кубетима као данас, него је то византијска архитектура крајем четвртог, а у почетку петог вијека усавршила. Како Соломонов, тако и Константинов храм над гробницом Господњом нијесу имали свода, због чега је Јустинијан Велики могао и рећи, кад је довршио храм св. Софије, у Цариграду: „Соломоне, надвисио сам те“. Храмови имају обично изглед дугуљасте, а то означава лађу, која православне хришћане вози и спасава од валова овога бурног, земног живота, и приводи у тихо пристаниште, о чему нам најбоље свједочи Дамаскин у својој пјесми: „Житејское море воздвизаемое“. Храм нам представља небо, те кад смо у њему треба да стојимо онако, као да смо на небу, пред самим Богом, а да је тако нас учи св. мати црква у пјесми: „Въ храмѣ стояще славы твояе, на небеси стојати мнимъ“, због тога св. Кипријан и говори: „Изван цркве нема спасења.“

III. Појам о видљивим знацима уз молитву.

Знак крста стављамо на себе из два узрока: прво, што тим изражавамо ту мисао, да можемо у Бога просити једино са надеждом на крсне заслуге Спаситељеве, које су нас помириле с Богом; и друго, што знамењем крста ограђујемо себе од свакога зла, а особито од невидљивих, злих духова. Како пак вли духови бјеже од крста најбоље изражава прости народ са ријечима: „Бјежи, као ђаво од крста.“

К истоку се обраћамо за то, што тим изражавамо нашу тежњу к прастаром отачаству — рају, ког смо изгубили ушљед пада адамова, и молимо „Востока Востоковъ“ да нам опет дарује рајско насеље, а рај је био насађен на истоку. (Бит. 2. 8).

Што за вријеме Богослужења и молитве стојимо тим означавамо прво: да смо Христовим ускренућем устали, а били смо пали, и друго: што тим подражавамо Анђелима, који стоје око пријестола Господњег и поју: Святъ, Святъ, Святъ Господъ (Апок. 7. 11; 19. 1—4).

Преклањање главе означава нашу послушност и преданост вољи Божијој у свему.

Метанисане, до земље, означава нашу немоћ, да без Божије благодати ништа кадри нијесмо учињети, а тако означава и потпуно наше самоунижење пред Богом.

Клецање на кољенима означава признање наших гријехова и нашу смиреност пред Свезнајућим Судијом Богом.

Уздизање руку и очи к небу означава узвишеност Божијег Величанства изнад свега у васиони.

Љубљењем икона означава се наша преданост и израз наше душе к онима, те су на иконама намоловани.

Запљивање свијећа од воска. Восак својом чистоћом напомиње нам о чистоћи душе, која мора бити чиста, а својом мекоћом напомиње нам нашу благоћу и добродушност према ближњима. Свијеће на свијетњаку напомињу нам нашу благоћу и добродушност према ближњима. Свијеће на свијетњаку напомињу нам седмосвијећњак у скинији завјета и у храму Соломонову. Горуће свијеће изражавају нашу горућу љубав и тежњу, да се придружимо Спаситељу и светитељима. Свјетлост од свијећа изражава побједу хришћанства над мраком идолопоклонства са свјетлошћу Јеванђељске науке, којом смо дужни цио наш живот освјетљавати.

Уље у кандилима означава Божију милост према нама, а свјетлост од уља, из кандила, означава истину хришћанства. Сам Бог је Мојсију наредио да направи свијетњаке и кандила у скинији завјета. (Исхода 25, 31, 37; 35, 14, 26).

Кађење. Дим из кадионице означава Духа Господњег, који је био изнад бездне прије створења свијета (Бит. 1, 2), а мирис од тамјана из кадионице означава благодат Божију, која нас услађава.

Звона означавају глас матере цркве, која сазива вјерне у своја њедра, да се моле Богу.

IV. О значају Вечерње.

Јевреји су на основу I-ве главе књиге Битија рачунали почетак дана по заходу сунца, с вечера „И би вече, и би јутро, дан први“ (I Бит. 1, 5), зато и наша св. православна црква почиње богослужење наступајућег дана с вечера. Много примјера имамо у старом и новом завјету гдје су се Богу молили

с вечера. (Псалом 54, 18; 41, 9; 62, 1; Лука, 6, 12; Матей, 26, 39; Дјејан, 16, 25; 20, 7.) Хришћани у прва три вијека, због нападаја Јевреја и незнабожаца, били су приморани ноћу вршити Богослужење.

Вечерње су три: мала, посведневна и велика. Све вечерње имају један исти значај, једино што је велика опширнија од прве двије. На великој вечерњи људи благодаре Богу за прошли и моле се за наступајући дан. Вечерње Богослужење слика нам главне догађаје из свештене историје Старога Завјета. Велика вечерња почиње са отварањем царских двери, кађењем свештеника по свему храму и са возгласом испред престола: „Слава святѣи и единосущнѣи и животворящей и нераздѣљнѣи Троицѣ.“

Почетак саме вечерње слика нам блаженство наших прародитеља у рају. Хођење свештеника (у епитрахилу и фелону) прије возгласа те кади по цркви означава силазак Самога Бога у рај, а возглас означава оне ријечи, са којима је могао први човјек славити Бога за тек дивно створени свијет. Чим је свештеник огласио, на страни се поје или чита великољепни 103-ћи псалом: „Благосиљај душо моја Господа... Боже мој, велик си веома... Обукао си свјетлост као хаљину... Простро си небо као кожу... Извео си изворе по долинама... Напајаш горе с висина својих.... Створио си мјесец да показује вријеме.... О како је много дјела твојих, Господе! Све си премудро створио; пуна је земља блага твојега.

Овај псалом напомиње нам весели живот и пјесму наших прародитеља, док су били у рају. Знајући значај овога дивнога псалом, и ми треба да се усрдно молимо Богу, да би Он нас опет удостојио рајског блаженог живота. Чим се овај псалом сврши свештеник затвара царске двери. Наш праотац Адам није се дуго наслађавао рајским, блаженим животом. Он преступи Божију заповијед и би ишћеран из раја, који се за њега затвори и он сједе према њему и плакаше. Затварање царскијех двери иза псалом, и означава изгнање Адамово из раја. Невоља како Адамова, тако и наша и изражава се у првој великој јектенији, коју говори дјакон испред затворених двери, а нама напомиње плач Адамов према затвореном рају. *Сјећајући се овога ми смо дужни непрестано плакати пред Богом за наше гријехове, дако би нам их Бог отпустио и отворио нам врата Своје милости.*

Иза јектеније поје се „Блаженъ мужъ“. Ријечи овога псалма напомињу нам, као да су оне излазиле из затвореног раја к

Адаму и опомињале га; а такође оне означавају и као бесједу самога Адама потомству, т. ј. да ће бити срећан сваки онај, који не слуша нечастиве и који иде правим путем Божијих заповиједи. Овај псалом нас учи, да никад не дамо повода да нам когод шта за кога доказује, а тако ни ми за ким ништа рђаво да не говоримо. *Никад, никаквог и ничијег доносача не слушај, ниши га примај за својега пријатеља, учитеља и доносача, јер је шакав „зло“, а зло добра донијети не може.* „Уклонися отъ зла, и сотвори благо, взыци мира, и пожени ихъ“ (Псалом 33. 15).

Иза прве катизме и мале јектеније почну се појати стихови: Господи возвахъ... услыши мя! Ове ријечи напомињу нам узвик Адамов к Богу, да га не остави, него да га опет саслуша. Појава свештеника при овим стиховима да кади напомиње нам старозавјетне свештенике, који су приносили жртве Богу, да умилоствиве, а жртве су биле и прообраз Спаситеља. Осим овога, ова појава свештеника означава нам и старозавјетне пророке, који су предсказивали о доласку Спаситељеву на земљу. Стих „Изведи изъ темницы душу мою“ означава нам узвик старозавјетних праведника, који су радосно очекивали Спаситеља да их избави од тамнице гријеха.

— И ми заједно с њима треба да молимо Бога, да нам даде лаки излазак из тамнице овога земнога живота. Залуду достина мисле и раде као да никад умријети неће; проћи ће небо и земља, а не они, и њина ће слава и похвала заједно с њима погинути као цвијет од косе и као роса од сунца; „Помнимъ послѣдняя“.

При појању потоњегга стиха пред славом отварају се поново царске двери, а то нам означава, да се небо и рај за човјека опет отворило са рођењем Христовим. Појање Богородична, на славу, означава нам, да је човјечанство опет спасено посредством Сина Богородичина, Исуса Христа. Излазак свештеника на вход — означава силазак Христов на земљу, да спасе људе, а дјакон, који са свијећом иде пред свештеником означава Претечу Јована. — Сваки свештеник треба да се сјети Онога, Кога он преставља, како је из љубави према човјеку сишао с неба на земљу, како се и гдје родио у простоти и видећи толику смиреност својега Бога и Спаситеља сам треба да је свуда и на сваком мјесту узор смирености и да се не понаша охоло, нити да гледа друге људе с висине и с презрењем као ниже од себе, јер се гордим Бог противи —

Ива входа поје се слатка химна патријарха јерусалимског Софронија: „О тиха свјетлости свете славе бесмртнога, светога и блаженога небесног Оца, Исусе Христе! Ми, који већ уђосмо у залазак сунца, чим видјесмо вечерњу свјетлост Тебе — појемо Оца, Сина и Св. Духа. Ти си једини дрстојан да се узносиш и појеш гласовима достојнијех у сва времена: Сине Божији, који даваш живот, ради чега Те и слави свијет“¹⁾.

Она дивна химна говори нам, како је за нас већ свјетлост била зашла и како бисмо остали у тами, да нам није сијнула нова вечерња свјетлост, испод витлејемске пештере, у лицу Христа Спаситеља, који је ради нас и нашег спасења сишао с неба на земљу, ваплотио се у утроби Пресвете Дјеве Марије, и спасао нас од вјечне таме и гријеха. — Вазда треба да слушамо свјетлост Христове науке и никад нећемо пасти у таму гријеха и заблуда, јер: „Свѣтъ Христовъ просвѣщаеть веѣхъ.“ —

Прокимен: Господъ воцарися — говори нам да само Господ вјечно царује и да Његова слава остаје вјечном, а сви су други земни владоци само *прах и пепео*. Треба да слушамо усрдно заповиједи Вјечног Цара и да од њих не попуштамо за хајтер људи, јер то би значило да претпостављамо људе Богу и да се стидимо вршити Божије наредбе пред људима, а Бог је рекао: „Ко се постиди мене и мојих ријечи, њега ће се син човјечиј постидјети кад дође у слави својој и очиној и светијех анђела (Лука 9. 26; Мат. 10. 33; Марк. 8. 38).

Сугуба јектенија означава удвостручене наше молитве, које смо од све душе дужни приносити Богу за Господара и његов дом, за архипастира, за хришћанску војску, за нашу браћу по Христу, за наше умрле, за оне који цркви помажу и који је служе и за све који у њој стоје и поју. — Дужни смо молити се за све људе и за све оне који су у власти, јер нема власти, која није од Бога, а то нам наређује и св. Апостол Павле. (I Тим. 1—3).

Прошенија нам казују, шта имамо са усрдношћу просити у Благога Бога, као: Вече мирну и без тријеха; Анђела правога, који ће нас упућивати и чувати од свакога зла; опростење гријехова; оно што је добро за наше душе и мира свијету; остатак времена живота да проведемо у тишини и покајању; хришћанског свршетка и доброг, непостидног одговора

¹⁾ Ову је пјесму појао још у половини другог вијека св. свештеномученик Антиноген, а патријарх Софроније можда је уврстио у Богослужење.

да можемо дати на страшном суду Христовом. — Молимо се Богу и просимо у њега, јер је Сам Бог рекао, да ће нам све дати, што с вјером у њега просимо (Мат. 21. 22). —

Литија нам напомиње стари обичај, кад су свештеници излазили и благосиљали хљеб и вино. које су дијелили стојећим у цркви да се поткријене, јер су по сву ноћ остајали на молитви. — Знајући ово треба да подражавамо старим, добрим и побожним хришћанима, и да при вршењу и слушању Св. Бего-служења не хитамо, нити пак изостављамо, јер: Ко је већи од Бога, и чије заповиједи морамо усрдније вршити него Његове? — На жалост достина се могу наћи, који усрдније врше човјечанске него Божије заповиједи; читаву се ноћ не умори услужујући по неког великаша, а час један дуг му је за предстојати молитву за спас душе своје!

Вечерња је већ при свршетку и чим онда да се љепше доврши, ако не молитвом св. Симеона Богопримца, који се пошље толико година очекивања удостојио да види Спаситеља на својим рукама? „Нынѣ отпуцаеш“ потоњи је глао старозавјетни о доласку Спаситељевоу, јер се већ старозавјетно очекивање испунило и Христос се родио, а то нам говори пјесма „Богородице Дѣво“

Као што смо видјели (вечерња) (дрм) преставаља цио стари завјет и све велике догађаје у њему ради спаса човјечијег учињене, за то смо дужни при вечерњем Богослужењу бити пажљиви, молити се Богу, опраштати увреде, вршити тачно и свјесно — без расијаности о мирским стварима, јер св. Писмо говори: „Проклятъ творяй дѣло Господне съ небреженіемъ“ (Јерем. 48. 10).

V. Поредак велике вечерње ¹⁾.

Велика вечерња иде овим редом:

Свештеник уђе у олтар, прекрсти се, пољуби престол, узме епитраилъ, благослови крет на њему, стави га о врату, отвори завјесу на царскијем дверима и огласи: „Благословенъ Богъ нашъ“. Чтец на пијевници чита 103 псалом, а свештеник излази из олтара сјеверним дверима и стане пред царске двери и чита у

¹⁾ Велика вечерња треба да почне по заходу сунца, но ово се држи по убичајеном поретку како гдје. Добро би било имати прописано вријеме аз сва времена у години.

себи седам свјетилничних молитава. Пошто свештеник сврши молитве онда улази у олтар и на овој вечерњи говори прву, велику јектенију из олтара, т. ј. пошто се сврши 103 псалом. Иза јектеније поје се, или чита прва катизма: „Блаженъ Мужъ“. Иза катизме свештеник говори опет из олтара малу јектенију: „Паки и паки“. Пошто ову јектенију изговори — на страни поју „Господи возвахъ,“ а свештеник узима кадионицу, благослови ју и почне да кади и то: прво чело престола, онда ходити за десном руком и кадити престол са сваке стране, за овим проскомидију, па излази из олтара и кади најприје царске двери, за тим икону Христову, па Богородичину и онда оне до њих те су у иконостасу. За овим кади предстојатеља и сав народ наоколо. Иза овога кади поново двери, Христову и Богородичину икону, предстојатеља (ако га има) и улази у олтар. Тамо опет кади чело престола, из три пута, проскомидију и оне те се налазе у олтару и остави кадионицу. — Овога поретка кађења треба да се свештеник вазда држи кад год почне кадити у олтару најприје. При кађењу свештеник први пут треба да махне у правац с кадионицом и у исто вријеме да поклони главу; други пут треба да махне од лјеве руке к десној, као преко онога првог трага у накрст, а тако и да исправи главу, и ово треба да понавља сваки пут.

Господи возвах треба појати по гласу Октоиха — ако је недјеља, а ако није, онда по гласу празничних стихира. Стихире треба узети из октоиха и то 7. а не 6. јер је погрјешно и није по уставу узимати 6. К овима се додају из минеје 3. т. ј. ако је обични светитељ; ако ли су два и оба имају по 3. стихире, тада се узима из октоиха 4. и двојици светих 6. Ако ли је свети с полијелејем, онда 4. октоиха и 6. великом светом; ако ли није недјеља, него други празнични дан, тада се стихире узимају на 8. Слава се узима вазда светоме, а и ниње богородичан васкресни из октоиха. Ако свети нема стихире за славу, онда слава и ниње сам богородичан воскресни. Ако није недјеља него други празник, тада слава светоме, а и ниње богородичан воскресан по гласу славе.

Овако треба узимати стихире и славе преко све године осим пред и по празнику и четрдеснице и педесетнице, а за то вријеме казаће се поредак на свом мјесту.

Пошто се почне појати потоња стихира пред славом свештеник благослови фелон, обуче и отвори царске двери. Кад се почне појати слава онда узме кадионицу, али без да ју

благослови, поклони се тихо пред престолом и онда за десном руком свакој страни, па проскомидији и излази на амвон. Овдје с погнутом главом чита молитву входа: „Вечеръ и заутра и полудне“. За тим благосиља вход, па кадионицу и кади по обичају. Пошто сврши кађење онда пође и стане право пред двери и ту чека док се сврши и није иза којег кадећи улази у олтар и говори: „Премудрость прости“. Овај пут треба да окади престол са сваке стране, јер није кадио у почетку као и проскомидију и оставља кадионицу. На страни сад поју или читају: „Свѣте тихи“. Иза Свѣте тихи свештеник говори „Вон-мемъ, Мир всѣмъ, Премудрость“, и на страни се поје прокимен воскресни или дневни. Сад ако има паримеја свештеник долази у двери и говори: „Премудрость“; на страни говори наслов паримеје н. пр.: „Пророчества Исаина чтение“ — свештеник: „Вонмемъ“ т. ј. пазимо, и чита се даље паримеја. Овако треба да говори из три пута, јер су обично три паримеје, које и сам свештеник треба пажљиво да саслуша са истог мјеста док се сврши, а не чим почне трећа да затвори двери, па да иде у олтар као што неки погрјешно чине. Паримеје се по правилу читају са сред цркве са амвона. Иза паримеје свештеник затвара царске двери и говори сугубу јектенију: „Рцемъ вси“, а ако нема паримеја говори је одмах иза прокимена. Иза ове јектиније на страни читају: „Сподоби, Господи“, а иза овога свештеник говори прошения: „Исполнимъ вечерню молитву нашу Господеви“ — до краја. Сад ако има литије црквењак постави стѵ на амвон и изнесе петихљебницу спремљену на њем, на страни поју стихире литијне, а свештеник благослови и узме кадионицу у десну, а запаљену свијећу у лијеву руку и излази сјеверним дверима пред стѵ, на амвон и почне кадити са све четири стране око стола, и то по три пута са сваке, а онда продужи кађење икона и народа по обичају. Сад преда кадионицу и свијећу и стане пред столом обрнут лицем к олтару и стоји дек се сврше литијне стихире, а тада чита молитву: „Спаси Боже люди твоя“. На овој молитви помиње на одређеном мјесту кога хоће. Пошто рече: „Миръ всѣмъ“ пролази са противне стране стола и чита молитву: „Владыко многомилостиве“. По свршетку молитве пролази опет на прво мјесто и стоји, а на страни се чита или поје стиховње. Ако је недјеља, стиховње се узима воскресно, слава малом или великом светом, а и није по гласу, те слава богородичан воскресан стиховњега; ако свети нема славе онда богородичан гласа, те је на реду, а ако није недјеља, него је празник, тада се и узима

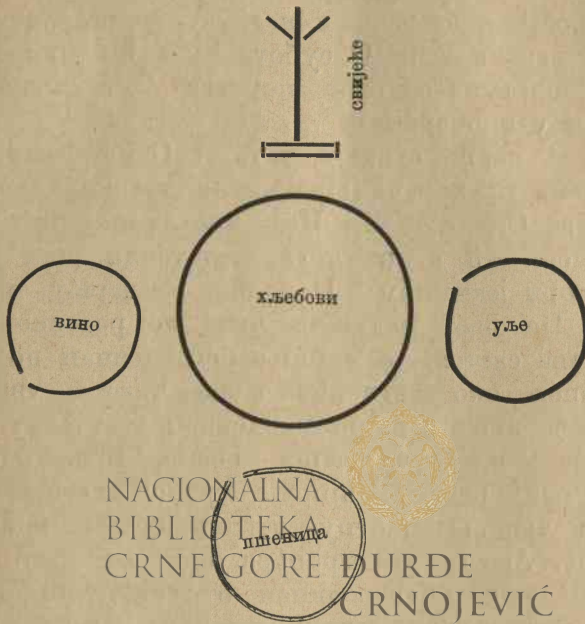
стиховње празнично по реду са славом све. Иза овога чита се: „Нынѣ отпушцаши и Святѣй Боже“. За овим свештеник говори возглас и на страни поју тропаре. Тропари се поју овако: Ако је само недјеља — поје се тропар: „Богородице Дѣво“ — три пута; ако је светитељски празник, тада светоме два пута и „Богородице Дѣво“ — једном; ако ли је Христов или Богородичин празник, тада тропар празника три пута. Овако се поју тропари на литији преко цијеле године. За вријеме појања тропара свештеник кади око стола, иконостас и народ као и прије, а пошто окади стане на обично мјесто док се отпоју тропари, а тада рече: „Господу помолимся“ За тим узме прстима од обје руке један од пет хљебова, мало га подигне изнад осталих и говори: „Господи Исусе Христе, Боже нашѣ, благословѣй пять хлѣбовѣ и пять тысящѣ насытивѣ“ — сад спусти онај хлѣб на своје мјесто и говори: „Самѣ благослови хлѣбы сѣя, пшеницу, вино и елей.“ Ово говорећи треба десном руком да како које помене, тако и да пружи руку пут тога, а кад у молитви дође на ријеч: „Яко ты еси освящай“ тада треба само да се моли Богу, јер гдје год се говори „Сам благослови“ или овом слично, ту свештеник не смије благосивљати, јер и нема нигдје редено при таквим ријечима да свештеник благосивља, него то сам Христос благосивља.

Пошто сврши молитву свештеник узме сву петихлѣбницу, дигне је су обје руке према главе и стане с њом пред дверима, лицем к народу, а на страни се поје: „Буди имя Господне“ — три пута, а тада благосивља са петихлѣбницом и говори: „Благословеніе Господне на васѣ“ и улази с петихлѣбницом кроз јужне двери у олтар, а на страни поју: „Богати обнищаша.“ Свештеник сад отвори царске двери и говори: „Премудрость“ — на страни: Отче благослови. Свештеник: Сѣй благословенѣ Христосѣ Богѣ нашѣ. Предстојатељ: Утверди Боже. Свештеник се окрене икони Богородичиној и говори: Пресвятая Богородице спаси насѣ. На страни читају: Честнѣйшую. Сад се окрене Христовој икони и говори: Слава тебѣ Христе Боже... на страни: слава и нынѣ: Господи помилуй три пута и: Благослови. Свештеник сад говори отпуст дневни или празнични, а они се налазе у служабнику иза Златоустове литургије и тако се свршава вечерња.

Д о д а т а к.

Треба знати гдје и на који пјатић треба стављати на пети-хљебници: хљебове, пшеницу, вино и уље. Ево по овом нацрту треба вазда, а другојачије није правилно.

VI. Поредак посведневне вечерње.

Посведневна, која се код нас зове и мала, вечерња почиње испред захода сунчева. Свештеник као и на великој вечерњи уђе у олтар и огласи. На страни чита се 103 псалом, а он излази пред двери и чита свјетилничне молитве. Иза псалма и молитава говори се велика јектенија и то испред двери вазда. По јектенији чита се редовна катизма, а иза катизме говори се мала јектенија. Иза мале јектеније свештеник узме кадионицу и почне кадити олтар и сву цркву и народ као што је речено на великој вечерњи, а на страни поју Господи возвах по гласу октоиха, а за овим се узимају стихире на шест: три из октоиха, а три редовном светитељу из минеје; ако су два света и имају оба по три стихире, тада се Господи возвах поје по гласу стихира првог светог у минеји; слава светоме у минеји — ако је има — а и није по гласу те славе узима се богородичан, од мањих, а ти се богородична налазе при крају минеје, пред отпустителним тропарским богородичнима, и то за сваки глас

и за сваки дан. У уторник и четвртак вече, у мјесто богородична узима се крестобогородичан, то јест, ако свети нема славе — има ли пак онда се исто тражи дневни по гласу славе, у истим богородичнима.

Овако се узимају стихире и славе на вечерњој преко све године у просте дане, т. ј. у недјељу, понедјељник, уторник, сриједу и четвртак вече. О суботи ћу рећи при крају овога, јер се мало одступа од овог поретка у стихирима вечерњим, стиховњим и у тропарима.

Пошто се сврше стихире чита се Свјете тихи, а иза њега поје се дневни прокимен. (Прокимени дневни налазе се сви у часловцу, иза Свјете тихи). Иза прокимена чита се Сподоби Господи вечерњ сей, а иза тога свештеник опет излази пред двери и говори јектенију: Исполним вечерњу молитву нашу Господеви. По овој јектенији чита се редовно стиховње, из октоиха, слава светоме, а и ниње богородичан по гласу славе са краја минеје; ако свети нема славе, тада се узима онај богородичан, те је ниже стихира стиховњих у октоиху. Иза стиховњег чита се ниње отпушаеши, свјати Боже, возглас и поју се тропари овим редом: Најприје тропар светоме, слава и ниње богородичан тропарски, отпустителни, који се налазе на самом крају минеје. Ако су два тропара, поје се прво један, слава други, а и ниње богородичан отпустителни. За тропарима свештеник опет говори јектенију испред двери: Помилуј нас Боже; пошто сврши јектенију окрене се народу, поклони се мало и рече: „Премудрост“ — на страни: Оче благослови. — Свештеник: „Си благословен“. Предстојатељ сад чита: Утверди Боже. Свештеник се окрене Богородичиној икони и говори: Пресвјатаја Богородице спаси нас. — На страни: Чесњејшују. За тим се окрене Христовој икони и говори: Слава Тебје Христе Боже... На страни: Слава и ниње, Господи помилуј три пута и: благослови. Свештеник се опет окрене народу и говори дневни отпуст, а кад га изговори тада се опет окрене к олтару и рече: „Молитвами святыхъ отецъ нашихъ, Господи Исусе Христе Боже нашъ, помилуј насъ. Амин и крај.

Д о д а т а к

Суботом се одступа мало од овог поретка у стихирама, стиховањем и тропарима, а ево како:

У петак вече Господи возвах вазда се поје по гласу из минеје, а не из октоиха, и стихире се узимају из минеје, па ако су три стихире, тада се понављају, а ако су два света и оба

имају своје стихире тад по једном — на шест. Слава се узима светоме — ако има — а и ниње богородичан воскресни, онога гласа који је те седмице владао, нема ли свети славе, тада се узима сам воскресни богородичан, јер је одајаније гласа.

Стихире на стиховњем тако исто не узимају се у октојиху оне, те су стављене за стиховње, него оне, те су писане у октоиху за вечерњу т. ј. мучениче у то: прва се од њих изостави, а чита се друга, онда припјев: „Къ Тебѣ возведохъ очи мои“ и чита се даље стихира; онда други припјев: „Помилуј нас Господи“, и даље стихира. Слава и ниње богородичан октоиха.

По Оче наш поје се тропар светоме, слава и ниње богородичан воскресни владајућег те седмице гласа; ако су два света и два тропара, тада један тропар, слава други тропар, а и ниње богородичан гласа, као што је горе речено. Овако се држи посведневна вечерња вазда преко године и суботом, само ако није пред и по празнику или Четрдесница и Педесетница, о чему ће се на свом мјесту рећи ако Бог да.¹⁾

¹⁾ Ове ретке објашњења и поретка о Богослужењу писац посвећује успомени покојног друга свог Мираша Анђелића, богословца.

BIBLIOTEKA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

ОСОБИНЕ НАРОДНОГ УЧИТЕЉА.

— Ан. Јовићевић. —

(Н а с т а в а к.)

4. *Вјештина у васпитању.* Васпитач мора бити вјештак; осим знања потребито је и умијење; без овога васпитач не може васпитати у довољној мјери. Може неко имати темељито знање, потпуну моћ познавања душевнијех и тјелеснијех моћи код човјека, и познавати средства за васпитање, па ипак да није никакав вјештак у васпитању. Није довољно само знати науку васпитања, него је потребно знати и вјештину васпитања. Да би васпитач ово постигао, треба да има одушевљења, које ће га гонити, да се одушевљава вишијем човјечанскијем идејама, како би створио потпуно свјесног човјека. Неко, опет, има знања о васпитању, па и одушевљења, које га гони ка васпитању, али није вјештак. Овоме недостаје практичност и

умјештина у руковању са дјецом и примјењивању васпитних средстава. Оваковијех је васпитача понајвише. Да би они постали вјештаци, потребно им је, осим знања и одушевљења, учење и вјежбање. У овоме им као учитељ могу послужити како њихове сопствене погрјешке и врлине, а тако и туђе, па онда проучавање рада, успјеха и околине. Призната је ствар, да је васпитање највећа али и најтежа вјештина. Ко хоће, да буде вјештак, тај мора бити господар над слабостима, мора проучавати свој живот, пратити савремене догађаје, њихове узроке поставка и пошљедице, њихове добре и зле стране, њихове утицаје на омладину и свијет; мора знати и умјети лако и брзо руковати са васпитнијем средствима и васпитаницима; мора себе сматрати за нешто узвишено, примјерно, идејално међу дјецом; мора гајити љубав према дјечи, одушевљење према раду, школи, просвјети и омладини; мора бити истински васпитан и упућен дугијем учењем и вјежбањем на васпитање другијех. У сваком послу потребна је вјештина, а у васпитању другијех највећа; без тога васпитање не би било потпуно, не би се с њим постигла права сврха, не би школа била расадница, не би учитељ био васпитач, дјеца би се учила знању, а остала би невоспитана. Овакве пошљедице рђаво би утицале на умно усавршавање народа, на правилни утицај школе на омладину и на даљи ток догађаја. Као што сваки рад има свој извор у науци, тако и свака научна теорија има своју примјену. Научна педагогика примјењује се у самој вјештини васпитања, које је и корисно и лијепо: образован и васпитан човјек у стању је да боље живи и да више користи своме друштву — то је корисна страна његова; а образован и васпитан човјек више цијени чистоћу и лијепо укусо, а и раса његова је љепша од необразоване; он има унутрашњу љепоту, фину осјетљивост, узвишени дух и савршени карактер — то је лијепа његова страна. Васпитна вјештина или умјетност јест главно средство васпитачево, помоћу којег може васпитање учинити лијевијем и кориснијем.

5. *Познавање средстава за васпитање.* Многостручна су средства за васпитање; њих мора васпитач знати, а мора умјети с њима руковати и примјењивати их. Настава је главно средство за васпитање; с њом нас упознаје општа дидактика и показује нам правац и начин посредног васпитања моралног карактера. Задатак овог васпитања јесте развијање интелектуалности, као главног темеља моралног осјећања и воље, дакле, усавршавање свијести, мишљења, маште и памћења. Ова наука

нам даје вјештину у предавању и излаже поуздана средства за постигнуће знања и васпитања. Настава је темељ цијелом васпитању. Помоћна средства при васпитању јесу упућивање на васпитни рад и руковођење при васпитном послу. Ово је непосредно васпитање, које тијем већма треба у школи његовати, јер оно развија осјећање и вољу, пошто ту личност и примјер учитељев има одсудног значаја. Васпитни ред тако исто много доприноси, и он се сматра као један врло важан чинилац при постигнућу ваљаног васпитања.

Залуду је спрема и пуна глава теорије, ако учитељ не познаје средства за васпитање. Васпитање је главни задатак школе, а оно се постићи не може, ако васпитач не познаје средства, којијема му се треба служити, и ако не умије с њима руковати. Није то све једно, каквијем ће се алатом некоја ствар начињати, нити како ће се почети. Трудно је од неотесаног дјетета начинити паметног човјека; но овај труд ће бити у толико отешчан, у колико васпитач не буде у стању учинити избор у васпитнијем средствима. Средства имају тачно одговарати цијељи и материји; ако тога нема, онда рад испада накарадан, непотпун. Осим тога васпитач треба да познаде опште васпитне задатке, начела и законе, па да према њима примијени разне навије и средства за васпитања. Тек на тај начин ће моћи са успјехом радити и надати се повољном успјеху од свога рада. Дидактична, хомојетична и дисциплинска правила говоре о начинима и средствима васпитања; њих треба да зна сваки учитељ, јер су му тако потребна, као насушни хљеб; без њих се не може ни замислити ниједан васпитач, а камо ли примити за васпитача.

6. *Моћ познавања душевнијех и тјелеснијех моћи код ученика.* Најтежи и највећи посао јест васпитати човјека. Ко хоће, да човјека васпита, мора га скроз познати; а да би га могао познати, треба да васпитач има моћ или способност за то познавање. Ако дрводјеља добро не познаје својства некојег дрвета, не може са успјехом дјељати нити од њега нешто ново издјељати. То исто важи и за човјека. Способност, која омогућава човјека, да познаде способности другог, чини, да васпитач правилније свој рад и васпитање управљати може. Познати тјелесне моћи код ученика, није тежак посао; само треба уочљиво посматрати дијете при игри, ходу, раду и т. д. онда ћемо добити потпуну слику тјелесне снаге његове. Али познати душевне моћи код ученика, то је врло тежак посао, ту се хоће дара и вјештине, дугог испитивања, искуства, посматрања,

стрпљења. Духевне моћи код ученика су различне; некоје дијете је наклоњено овоме, некоје ономе, некоје има једну моћ, а некоје другу и т. д. Тако су различне и тјелесне моћи. Васпитач се при настави и васпитању мора управљати према моћи схватања и појимања ученика и тако удешавати свој рад, да буде сагласан са природом дјечијом. Васпитање мора шљедовати нормалном развитуку васпитаника, и васпитач се мора управљати према личнијем особинама васпитаника, као: према стању здравља узрасту, развијености, полу, нарави, склоностима, навикама и т. д. Осим тога има се пазити и на народне особине, па оне ваљане и корисне његовати и брижљиво чувати, а штетне и непотребне постепено искорјењивати. Који васпитач не познаје ова својства васпитаникова, нити има моћи, да их позна, тај неприродно може васпитати. Неприродно васпитање састоји се у сузбијању и угушивању личнијех или урођенијех особина васпитаниковијех, па биле оне добре или зле, а тако и насилно измјењивање народнијех особина, које су народна карактеристичка добра страна. Ту, у недостатку моћи, учитељ ради од ока, по неодређеном плану и начину, по личнијем побудама, не водећи рачуна о рђавијем пошљедицама; такав је школски живот неприродан јер у њему влада механичко учење и сурова дисциплина; ту се дјеца муче злостављају; ту се спречава физички развитак јер се на то мало пажње обраћа; ту се квари правилни развитак духа, које се очитује у њежности, плачљивости, плашљивости, неправилном схватању живота мајмунском подражавању, несмисленом раду, беспосличењу и другијем манама.

Ко не познаје душевне и тјелесне моћи код ученика, нити има ту способност, да их познати може, тај не може бити васпитач нити је у стању дати дјецци правилно васпитање; тај се час служи овијем час онијем васпитнијем средством, без реда и унапријед промишљеног плана, па често пута начини читав хаос разнијех погрјешака. Ко хоће, да буде истински васпитач омладине, тај нека има на уму: да је ова способност њему потребна, јер само тако моћи ће вјештачко васпитање поћи правилнијем током, и само тако донијеће користи омладини и будућијем нараштајима.

7. *Држање у мислима или пред очима за примјер слике узоритијех људи и примјера.* Ово је једна врло важна особина васпитачева при васпитању. Да би васпитање што истинитије и потпуније било, морамо знати, што хоћемо од човјека да створимо; с тога је потребно имати у мислима или пред собом слику каквог узоритог човјека или примјера, који васпитача у

послу руководи и васпитаника чини себи подобнијем. Лако је начинити неку слику, но није лако слику, коју захтјевамо; ако хоћемо, да њу начинимо, морамо знати, каква изгледа. Ко нема за примјер слику добријех људи, тај васпитава од ока и тежи некој неопређијеној цијељи; такав не постизава потпуно свој задатак и васпитаник остаје једнострано васпитан или са недо-вољнијем васпитањем. Ко у памети има слику добријех људи, зна, какав изгледа живот добра човјека, или тијех добријех људи, пресади и одњегује код васпитаника; тај зна, како добри људи мисле, желе, раде, осјећају; зна у чему се састоји памет, па и тежи, да ове добре стране буду украси будућег нараштаја. Срећан ли је онај, који се управља по слици природнијех људи, а с каквијем задовољством и повјерењем може ишчекивати од народа уважење онај, који народ наставља трагом добријех људи!

Ријетко је људи, који имају сва племенита својства; с тога су ријетки и људи, који би посебно могли послужити за примјер народу. Васпитач треба да је у овоме пажљив, да не би навео дјецу, да подражавају нечијим мањама; он нека упознаје добре стране појединијех добријех људи, па све њих нека комбинује у глави и створи слику одличног човјека, који ће њему, као васпитачу, служити наставником при васпитању другијех. Ово је потребно за васпитача, тијем потребније, што су разне рђаве наклоности дјечије разнолике, па их треба подвргавати осуди и пресуди, која има бити брза и правилна, а која се тачно постићи не може без умјесног упоређења с овим оличенијем примјером. И међу дјецом бива добријех примјера; и код дјеце има добријех особина, које свагда треба имати на уму, па их за примјер другијема истицати, како би тијем рђава својства појединијех подвргавао строгом сављењу. Ово је врло корисна потреба, која се брзо и лако како временом тако и простором свршава; ту је пресуда кратка, и вјерно сављење добра са злом јако утиче на зле особине и служи за брзу и сигурну поправку. У овоме је потребно озбиљно поступати, да се не би међу дјецом развила мржња, злоба, завист или која друга рђава страна; а треба имати на уму и то, да не треба много узносити добре стране појединијех љака, јер се они могу врло лако покварити или криво уображење о себи стећи.

8. *Побожност.* Без вјере је човјек као ледени камен; он нема срца и душе; он је сличан дивљаку, који иза грмена мотри на свој плијен. Ко нема вјере, тај нема побожности; такав је диваљ, суров, строг и цун злоће. Но ми често видимо

и таквијех људи, који имају своју вјеру, па су опет зли, као највећи безвјерници; такви злоупотребљавају начела своје вјере, а многи их и не познају, а пристају уз једну или другу вјеру само ради неког обичаја, који им ни мало не смета при испуњавању урођенијех или прирођенијех навика. Такви далеко стојали од наше омладине, или, како вели наш народ, „далеко им кућа“. Права побожност јест урођена врлина, коју нико по својој вољи не може удешавати или мијењати. Ако ико, то и учитељ мора бити побожан, значи, мора бити не само упознат са начелима своје вјере, већ мора и свој живот по њима водити. Ово се особито тражи од учитеља, који треба да је живи примјер своје ријечи, тијем већма, што он васпитава и учи малену дјецу, на коју примјер већма дјејствује, него ли ријеч. Страх божји, или побожност, јест почетак сваке мудрости и извор свијема врлинама, а он је пошљедица потпуно религиозно васпитана човјека.

Религиозно-морално образовање дјеце тече се помоћу закона божијег, који има спремити дјецу за сваки племенити, узвишени и богоугодни рад. Ово образовање даје нам морално мишљење, морално суство и морални карактер. Отуда видимо, да се изучавање вјеронауке не састоји само у голом знању појединијех предмета ове науке, него у много претежнијем моралном образовању, које човјека чини правим човјеком; с тога је неопходно потребно, да учитељ буде побожан, строго васпитан у вјери својој и морално образован. Учитељ не смије бити притворно побожан, јер та притворност кад тад мора изаћи на површину и тако га осудити у очима дјеце и народа. Таква осуда уродила би још горијем пошљедицама, јер дјеца би изгубила према учитељу свако уважање и поштовање, и он би морално понижен био. Право и побожност не трпи притворност, јер је она свуда и свагда очити и јасни излив чисте душе и доброга срца.

Није само побожност потребна при предавању вјеронауке, она је потребна учитељу, па ма он предавао најзадњи предмет, јер он долази у додир са ученицима, па то је доста. Ова побожност морала би се захтјевати и од родитеља и свакога, али највећма од учитеља. Ово је једна од најглавнијих врлина или особина, без које учитељ не смије бити ако се жели, да се наставом постигне жељени успјех и да се дјеца не само образују, него и васпитавају.

Побожност је у широм смислу главни, па и најглавнији основ трајном и сталном напретку; она полаже тврди темељ

цркви, држави, кући, народу, па и школи, том расаднику знања, науке, вјештине и васпитања. Народ без побожности личи звијеру, којему је нарав крволочна и дивља; кућа без побожности није трајна и напредна, јер са клизаве основе лако упадне у бездан; држава, гдје не влада страх божији, нема постојаног напредка, нема будућности; црква и школа, која не проповиједа страх божији и у побожности не васпитава подмладак, није достојна тог имена, она је само саблазан, који огромну штету наноси народном узгојењу; свештеник и учитељ без овога јесу сухе класе, које изгледају једре, а овамо су труле и пуне гњилотине. Свештенство и учитељство је највише позвано, да ову најсветију врлину хришћанску учини владајућом, да једно друго допуњује, потпомаже и у сложном јединству ради и тежи к светом циљу цркве и школе.

Замислите учитеља побожна. Он вам иде редовно у цркву, тамо стоји мирно и пристojно, пази на службу, одржава ред над дјецом, упућује их, да и она пазе ток службе, да се крсте и моле, да стоје пристojно, да се не окрећу, смију или задиркивају, он вам предаје вјеронауку са највећијем осјећањем вјерскијех начела, остајући тврдо увијећен, да то и дјеца увиђају, да је Бог свесилан, свевидећ, да он награђује добре, а казни зле људе и т. д.; он са највећом пажњом изводи моралну поуку и примјењује је на ученике; он свуда и свагда пази на сваки покрет свој, особито када је међу дјецом, он не узима име божије узалуд, нити то допушта ученицима; поштује старије и власти, љуби ближње и свакога, чини добра дјела, не вријеђа никога и т. д. Ето вам слике побожног учитеља. А каква вам је слика развратног учитеља! Успоредите га с овим, и дајте му противна својства, па ћете рећи: такав не васпитава, но квари дјецу.

9. *Родољубље.* Родољубље и човјекољубље јесу моралне дужности свакојег човјека; њих особито мора имати васпитач, јер оне њега побуђују на васпитање омладине. Нити би култура напредовала, нити би народна својства била стална, када се моралне врлине не би његовале и васпитањем утемељивале. Без родољубља не може бити ни васпитања. Не може човјек васпитавати онога, кога не љуби, нити радити на воспитне народне цијељи, ако народ и свој род не љуби. Љубав према дједи гони учитеља да буде прави васпитач и учитељ, а љубав према раду своје гони га, да ради и тежи опћем савршенству човјечанства. Без родољубља не да се замислити ниједан прави васпитач. Особине патриотизма јесу: љубав према људима и

народу, према владару и отаџбини, према језику и обичајима, према својој кући и огњишу, према мјесту рођења и општини; осјетљивост и сажалење, оданост према вјери, цијена поноса и честољубља, одлучно и храбро држање на страни свога народа и т. д. Родољубиви учитељ много цијени народно васпитање, јер појима, да оно чува и снажи народне врлине, а смањује и тријеби мане; зна да оно развија и друге добре стране, које су народу од потребе, као: прилежност, штедљивост, тачност, дурашност, савјестност и т. д.

Но није доста, да је учитељ родољуб; потребно је, да томе и дјецу учи. Да би и то постигао, мора сваки родољубиви случај и примјер указати дјецу за узор и упутити их, да му подражавају. Само тако родољубље захваћа све веће размјере и преноси се на народ. Средства за гајење родољубља код ученика јесу многострука, а оно се највећма постизава самом наставом и васпитањем, које треба, на првоме мјесту, да је на њему и основано. Васпитани родољуб даје нам слику правог човјека; он ради за народ и државу, он ради за добро човјечанства и ужива, ако је и мало добра и коме учинио. Учитељ треба да је васпитани родољуб, јер он у данашње вријеме највише ради на народно васпитање, и од њега се ишчекива велика морална добит за народ. Родољубље је узвишена особина човјечја, а тиче се и породице, и школе, и друштва.

10. *Искреност и истинитост.* Учитељ треба код дјеце да буди искреност. Док се дјеца осјећају зависна, плаше се и склона су на подлост. Учитељ је дужан од овог роњског страха ученике ослободити, па их охрабрити, да говоре искрено, без подлости и увијања. Ово ће учитељ постићи тек онда, ако је сâм искрен, и ако своју искреност умије показати. Прије свега нужно је, да се учитељ дјецу показује онакав, какав је, дакле, да им се покаже искрен; за тијем треба да то и од њих захтјева. Да би у овоме успио, потребна је озбиљна брига и пажња на своје и ученичко држање. Сваку неискреност треба пристојно казнити, а сваку искреност похвалити; овоме ће у прилог ићи, ако се учитељ покаже, да му је милији један искрени грјешник, него ли један притворни праведник, с овим же код ученика учинити јаки утисак, да ће се за преступке кајати и поправљати. Искреност је дужност сваког човјека, она је главна врлина, без које се прави човјек не може замислити; ова је замишљени простор, у којему се човјек има крећати. Знајући ово учитељ, нека се сâм задоји овом врлином, па онда нека је пресећује у дјецу и тако их спреми за живот.

И истинитост је једна од главнијех врлина, без које не може бити ниједан прави човјек, особите учитељ — васпитач. Истинитост је сагласност између унутрашњег и спољашњег, између мисли и ријечи, осјећања и рада; она је исказивање љубави према истини, а јавља се као тежња за истином, као отвореност нарави, као искреност у друштву, и т. д. Главно је, учитељ мора од дјеце захтијевати, да му свагда говоре истину, а у колико је то могуће, треба и да мисле и раде онако, као што говоре. Да би се ово постигло, треба прво, да их на то учитељ упути и охрабри; друго, да истините награђује похвалама или ма чим; треће, да их за истините држи све докле се поуздано увјери у противну страну њихову; и четврто, да пристојно кажњава лажаве и лукаве, али да добро пази, одакле потиче лаж код њих, да није то проистекло силом прилика, а не њиховом слабашћу.

Ако жели учитељ ово постићи, нека буде сам истинит; нека не говори ништа, што се коси са истином; нека истину воли, а тако и истиниту дјецу; нека мрзи лаж и лажљивце. Смјешно би било посматрати учитеља, који би се пред дјецом причињао да је друкчији, него ли је, који би чинио и говорио нешто, што се не слаже са истином и са природом једног васпитача.

Искреност и истинитост, удружане с добром вољом и одважном тежњом, дају човјску неко веће и достојанственије мјесто, с којег је он кадар највећа добра човјечанству чинити. Ово нека је на уму ваљаном учитељу, па ће велику моралну корист учинити своме роду, ако у искренности и истинитости васпита омладину.

(Наставиће се).

Б Е С Ј Е Д А

на огранку нове године и новог стољећа.

Благочестиви хришћани!

Као преко неког моста прешли смо ми ноћас о поноћи из једног одсјека времена у други: из старе године у нову. Стара нам година оде у неповрат, а нова нам се — дао Бог у сретни час — роди! Али се са потоњим часком старе године скотрљао у бездан вјечности и пошљедњи час једног читавог — деветнајестог — вијека, а с новорођеном годином

огрануло нам је данас и ново стољеће, нови вијек — двадесети. И данас кад се ми по лијепом обичају узајмице поздрављамо, честитамо ми један другом и сретну нову годину и сретно ново стољеће. Е па нека нам је и једно и друго свима сретно и берићетно!

Стојећи овако на прагу нове године и новог стољећа радознало се запиткујемо: што ли нам, Бого мили, носи нова година и ново стољеће.... каква ли нам судба предстоји,.... какво ли нас добро или зло чека? Но узаман се овако запиткујемо! Преко будуће судбе наше прострта је густа копрена, кроз коју ниједан смртни не може да прозре, јер судба наша тајна је једном само Богу позната.

Нека нас ништа не буни и не омета то, што не знамо, што нам у новој години и новом стољећу предстоји. Бацамо поглед на прошлост нашу, па ћемо од прилике дознати, што нам и будућност спрема! У прошлости смо сваког тренутка имали срећу да осјетимо на себи благодатно дјејство Промисла Божијег о нама; па ко уживи, осјетиће га он и у будуће, јер старање Божије, љубав Божија, према нама је трајна и постојана.

У прошлости смо се обрнули штедру десницу Божију у разним приликама живота нашег: до радосним, то жалосним; па ћемо је искусити и у будуће, јер Премудри Отац небесни зна, што Му кад ваља да чини. Данас нам је најјриличније, да благодаримо Богу за све оно, што нам је у прошлости учинио; а што се тиче даље судбине наше, оставино ју светој вољи Његовој према оној мудрој светога Писма ријечи: како је било Богу угодно, тако је било с нама у прошлости; па како је Богу угодно, нека буде и у будуће! Дакле, благодаримо Господу! Благодаримо Богу! А испред свега благодаримо му од срца и душе, што нам је уздржао живот наш! Колико ли је наших милих и драгих за потоње вријеме немила смрт покосила; а гле, ми остамо живи, да чили и здрави изађемо у сусрет новој години и новом стољећу, не ради какве наше особите заслуге, већ једино по превеликој милости Божјој према нама грешнима, за коју смо дужни паштити се да у новој години и у новом вијеку донесемо добре плодове живота и рада нашег!

Захвалимо Господу и за сва она добра, која нам је учинио у прошлости!

Не мање захвалимо Му и благодаримо Му и за сва искушења, која је шиљао на нас добра ради нашег, не смећући

тим јасно одређено, да се исто тако не може замислити ни подвојености оштриг васпитања од васпитања религијског.

Ето дакле на чему се оснива ово наше писање, којим желимо ријешити питање: *ко да предаје Вјеронауку у нашој основној школи*, а наравно не може нам се на ино, но да — уз начелно расправљање — учинимо овдје и један излет по ономе, што је г. Поповић написао, те да поред осталог побијемо његова тврђења и јасно представимо, како је гос подин већњом писао на основу онога: *смילו се, како је мило*

Као што рекосмо г. Поповић се хтио уздићи на неку висину и с ње показати нам „прави пут“, којим се греду у религијском васпитању, па је као у неком заносу учинио испале, који се не могу ничим оправдати. Бацимо самс летимичан поглед на оно, што је он написао.

Г. Поповић вели: „Ако учитељ располаже већим педагошким знањем и ако има више методске вјештине... онда он може вјеронауком од својих малих ученика стварати земаљске анђеле и од школе идеалну задругу“, па затим у прилог овог, што је рекао наводи туђе ријечи, које гласе: „Увидјеће сваки, који поље мисли, да наука о религији и знање религије још није права религија, и да у пракци не треба одвојити религиозну наставу од религиозног васпитања. Зато је погрешно одузети наставу религије учитељу, па је дати другом каквом лицу, да је предаје, јер тиме се раздваја оно, што треба, да је заједно т. ј. раздваја се религиозна настава од религиозног васпитања, те се тиме рађа раздор у школи, а од тога страда сагласност цијелина²⁾“.

Кад се мора претпоставити, да се за васпитача народњег подмлатка поставља човјек, каквог истиче г. Поповић (бар га ми у начелном говору као таквог замишљамо, а ако код нас у пракци није у свему тако, то је изузетак времена, које не проћи) и кад се тиме додаду наведене ријечи педагога, онда не знамо, од куда г. Поповићу толико куражи, да поред тога наводи разлоге, како би требало, да у осн. школи предаје Вјеронауку неко други, а не учитељ! Зар то није побијање самог себе?!

Да промотримо и пропратимо те г. Поповићеве разлоге. Он вели да је Вјеронаука предмет вјере, а у стварима вјере може бити ауторитативан глас сваштеника као духовног пастира, а свештеници — каже — обавезни су имати шири круг богословског знања, те су зато спремнији и не морају се ропски придржавати удбеника, као што неки учитељи чине. Прије је рекао, да учитељ с педагошким знањем и са методском вјештином може створити од дјецe анђеле и навео је ријечи човјека, којег и он сматра као ауторитет, у којима се каже, да наука и знање религије није права религија, а сад истиче богословско знање свештеника као разлог, да би требало, да он предаје Вјеронауку у васпитној школи. Ми се чудимо г. Поповићу, зашто није још који пут прочитао ово што је написао, шат би увидио, да ратује противу себе сама!

Но ако и не узмемо у обзир контрадикцију, у коју пада г. Поповић, зар по његовој логици нећемо морати доћи до закључка, да ће у основној школи и филолог и математичар и природњак и т. д. боље предавати своје предмете и преко њих васпитати но спреман учитељ, а да би такв закључак био погрешан признаће свако, ко ствар схваћа, па и стручњаци помених наука, јер иначе Педагогика не би имала никакве вриједности. Напротив не смије се заборавити, да се људско васпитање, којем и тежи

2) У наведеном ставу курзив је наш.

осн. школа, разликује од разних наука, којима се као средствима дјејствује, да се произведе оно, што се зове *васпитање*. Тако *побожности* — тог најзначајнијег обиљежја васпитања — нема ни у Теологији, нити пак у којој другој науци, којом се *побожност* развија; не, *побожност* је одвојена од науке као *моралност* у опште, те често није *побожан* неки, који има и дубоко богословско образовање (примјера се има доста); *побожност* је више ствар срца (да се изразимо популарно) и код васпитаника ће је произвести помоћу наставе најбоље онај, који зна путеве и начине за то, онај дакле, који познаје науку о васпитању и науку, на које се ова наслања. Да би се помоћу предмета, који се у васпитној школи уче, васпитаник довео до тога, да буде и *памetan* и *разборит* и *религиозно-племенит*, ти предмети треба да прођу испод „воденичког камења“ Педагогике, те према томе општу вриједност васпитаника помоћу наставе у опште и наставе из религије посебице може подићи само онај, чији се наставнички рад наслања на педагошке принципе и принципе наука помоћних Педагогички, не обзирати се на његову вишу спрему из дотичне науке ³⁾ Наставник у васпитној школи мора се дотле усавршити, да је моћан у школском раду удесити *методичке сугестије*, те да васпитанике сугерира и духовно однесе куд сам хоће, а као што свако не може сугерирати хипнотички, то наравно није обичан посао ни методичке сугерирање. И у вјеронауочној настави методичке сугестије чине, да онај, који се наставља не само научи нешто из тог предмета, већ религију и осјети и заинтересује се за њу, те му се душа вјером све више облагорођава. Да, круг мисли, који код васпитаника ствара прави учитељ, нијесу само представе, већ су то групе представа класификоване и обложене осјећањем, тако да могу условити јаку и дошљедну моралну вољу, која ће апсолутно господарити васпитаником. Питаћемо: тражи ли се таква настава или је можда настава оно *мучење* ријечима — *голим и празним* ријечима, нарочито *мучење* дјететима и бројевима; и да ли је наставник у школи за то, да врши надзор над празним вербализмом, који ће се у школи практиковати и младеж духовно убијати, или је наставник да увеличава душу оног, који се наставља и да га води к идеалном циљу интелигенције и морала? — Ако је наставник у васпитној школи за оно прво, онда он може бити ма ко, а ако је за оно друго онда он мора бити за свој посао *спреман* и *искључиво* њему предат. Нек се нико не вара, да је у души дјетета лако подићи онај храм, који се у циљу васпитања пројектира — храм украшен вјером и моралом. Треба прије свега добро познавати терен, гдје ће се та градња извести — треба упознати психичку моћ дјетета; за тим није доста познавати груби материјал, који ће се при грађењу употребити, није довољно познавати се с наставном грађом *у маси*, већ треба умјети из те масе одабрати оно, што је zgodно и према терену на којем се зграда подиже и према плану грађевине. Затијем долази немарска вјештина, којом ће се градивни материјал довести у склад, како би се план грађевине — васпитни циљ — оваплотио. Ко призна важност ових наших ријечи, мора признати, да се у основ. школи не уче предмети *ради предмета*, па ни Вјеронаука не ради, већ су ти предмети средство, да се неразвијена индивидуа доведе до разборита човјека са морално-религиозном аутономијом, која му неће никада допустити, да чини *оно, што се дрзгом допада*, а не одговара идејама *вјере и морала*; пут пак, који води тој аутономији није обичан!

3) Наравно са наставним материјалом, који предаје, мора бити сигуран. С. П. В.

Према овом што до сада рекосмо васпитати дјецу у вјери не значи довести их до речника масе ријечи, од којих се за многе нема представа, а не смије се ни на томе остати, да се њихова религијска свијест састоји из самог знања о вјери — па ма то било и право знање — јер је таква свијест без утицаја на душевност у ужем смислу, а без тог утицаја нема — *побожности*.

Па је ли доста, да неко зна једну науку, па да може исту другоме предавати и преко ње васпитавати га? Не, то није доста, те и није доста, да неко само има шири круг богословског знања, па да може бити добар вјероучитељ, већ му уз то треба још нешто.

Но и ако наводимо на то, да докажемо како онај, који има специјалну наставничку спрему може васпитавати помоћу наставних предмета у основ. школи, ма из истих и не био специјалиста, јер је главно, да он материјал, који из дотичне науке као наставно градиво узме, умије „пре-совати“ у дидактички „калуп,“ ипак нећемо пропустити, да овђе не напоменемо, е има баш доста знања из Вјеронауке онај, који је тај предмет учио без престанка у току свог школовања, које је трајало подоста година; а наравно прави учитељ, поред свега свог знања из Вјеронауке, држи свакад под руку извор вјероучења — Св. Писмо. Но најпослије помислимо и на материјал из Вјеронауке, који се у програм основ. школе уноси, па ћемо и по самом томе доћи на то, да васпитачу у основ. школи није потребан шири круг богословског образовања (и ако не би био на одмет, кад му се претпостави педагошка спрема), јер и каки то би учитељ био, који не би баш добро знао из Вјеронауке оно, чиме ће при предавању оперисати

Што пак помиње г. Поповић да има учитеља, који се ропски придржавају удбеника при предавању Вјеронауке, то нема никакве везе са нашим начелним писањем. Ми замишљамо таквог учитеља, којем у zgodним околностима и не треба удбеник из Вјеронауке, а на изузетке, који данас јесу, а сјутра нијесу не обраћамо пажње, нити пак протежирамо оне учитеље *по имену*, који су у службу примљени зато, што није било бољих, и који ће из дана у дан све више ишчезавати, јер је и прошло вријеме када се држало: *може ли неко од дјетета начињени писмена човјека, то он може бити учитељ.*

Замашна је г. Поповићева напомена о томе, да код нас има учитеља нерасположених према религији „те дају маха својим антипатијама према вјери у предавањима из Вјеронауке“. Ово је тешка оптужба и ако је оправдана — ако заиста има код нас учитеља атеиста (у шта сумњамо), онда не чине добро нашем васпитању, па ни нашем општем напретку они, који такве учитеље заклањају, и тијем стварају могућност, да ови моћним утицајем чине квара, последије којег су поправке немогућне. Али опет противу таквог зла — ако га баш код нас има — није добар лијек, што га г. Поповић препоручује, тј. да се код таквог учитеља стави за вјероучитеља свештеник, јер кад би тај свештеник био и најспремнији васпитач не би успио, пошто би сав посао квариио колега му — безбожник. Не, ми би учитеља атеисту уклонили сасвим између младежи, да не трује млађане душе најжесточијим отровом. Ко није религијозан, ко своја религијска чувства не испуњава као прави приврженик цркве, којој припада, тај није за учитеља, он није достојан ни да ступи међу оне, који ће свијет наслиједити и у том свијету радити као људи, као Хришћани.

Г. Поповић одобрава ријечи неког вајног васпитача, који је негдје рекао: „Школа не треба да врши онај посао, *што треба црква да врши* и учитељи не би требали, да предају религију код толикијех попова“, и хтио је исте ријечи употријебити у корист свог тврђења: како би заиста требало, да свештеници предају Вјеронауку у основној школи, али му ми не завидимо, што је нашао овај „драгоцјени“ аргуменат, већ морамо, да зажалимо, што као свештеник није уочио, е је овог његовог „капацитета“ више загријала Пелагијева теорија, но Научна Педагогика, (ко зна да ли је у ову другу и завирио?). Г. Поповић не види, да се у наведеним ријечима крије жалосни гредлог: *да се вјеронаука истисне из основне школе*, који се предлог дуго истицао међу српским надри-наставницима, али се не појављује више сада, када наше васпитачке редове јаче загријава модерна наука о васпитању, која учитељу наговјешћује, да кад у школу пође, понесе под мишку св. Писмо. — Да је ријечи, које је г. Поповић навео, написао или изговорио који црногорски учитељ, или да је г. Поповић запазио код нас какав учитељски скуп попут оних, што их љетос држаше учитељи у Бугарској (гдје је — узгред буди речено — учитељска служба још најобичнији мајдан за ухљебије) и на њима предлагаше, да се избаци Вјеронаука из основне школе, — онда би имало смисла оно г. Поповићево тврђење: да има код нас учитеља нерасположенијех према вјери, но за чудо г. Поповић наведеним ријечима секундира и наводи, као добар примјер оно, што треба најжесточије осудити!

Г. Поповић иде даље у оптужби наше школе, кад вели: „Свакојако не треба остати равнодушним према данашњем стању науке хришћанске у основној школи, *нити оставити без пажње предавање исте*“. Неко са стране прочитао ово помислио би, да је наша школа са свим занемарила Вјеронауку мимо остале предмете, а међутим није у ствари тако. Не велимо, да се с погледом на вјеронаучну наставу нема што више радити у нашој осн. шк., има те још колике, али се ипак нема повода за овакав вапај — не бар изузетно ради Вјеронауке, јер је овом предмету одређено видно мјесто у наставном плану за нашу основну школу. Дај, Боже, све већег напретка уопште у нашој школи, па и с погледом на Вјеронауку, али опет не би било тога напретка, кад би се поступило по предлогу г. Поповића, који поред осталог вели, да би требало неком другом, а не људима од школе, повјерити састав програма из вјеронауке и стални надзор над наставом тог предмета (прије је рекао, да се сама настава одузме учитељима и преда свештеницима, а сада је за надзор ових других — збрка!) Јасно је бар данас, да је прописивање плана и састављање програма за васпитну школу посао људи, који се добро разумију у школском васпитању, па је наравно њихово и да одреде програм из Вјеронауке; јер како би се друкчије могао и замислити склад у ком треба, да су дијелови цјелокупне наставне грађе за основну школу, те да би та настава као нека органска цјелина могла утицати васпитно. Велика би збрка била, кад би стручњаци појединијех наука уносили материјал из тијех наука у програм осн. школе онако, како се њима допадне. Свак би хтио што више материјала из свог предмета унијето у програм, те би се направио један ужасан агрегат од наставне грађе, који би онемогућио успјех. — И стални инструкторни надзор, *који је — узгред буди речено — за нашу школу неопходна потреба — и то за цјелокупни њен живот и рад, а не само за вјеронаучну наставу* — не може вршити свештеник, јер му није то позив и сав резултат таквог надзора био би кон-

с ума, да Бог више трновитим путем плача и жалости, него утрвеном стазом смијеха и весеља доводи човјека до среће и радости.

Реците ми, да није тако! Зар не пази онај боље на здравље своје, који је био болестан? Ко је пао у какву велику биједу и невољу па се из ње сретно извукао није ли у том назрио чудо милосрђа Можја па постао Богу, цркви, вјери, на које је дотле слабо мислио, ближи и побожнији? Ко је трпио сиромаштво и свакојако кубурио и оскудици, није ли, кад је до чега дошао, постао милостивији и подашњији према сиромашу и убогу? Није ли онај, којег су зли језици права — здрава опрнели и оклеветали, постао опрезнији, обазривији и блажији и у свом суду о ближњему своме? Ко се увјерио, како је лабава вјера и постојанство у пријатеља, хоће ли тај и на даље своје наде полагати на људе? Неће ли зар све своје ухваће и уздаће полагати једино на Бога, који је једини човјеку помоћник и покровитељ? Понављам: захвалимо Богу за сва искушења, која је на нас попуштао, јер су она многим и многим од нас у истину послужила као корисна и спасоносна наука и опомена!

Браћо! У новој години и новом вијеку улажите сву своју снагу у хришћанске врлоне ваших дужности, и дјела богоугодна и корисна, а не крадите Богу време у нераду и беспослици! У корисном хришћанском животу и раду права је срећа; Зла дјела, пороци и страсти остављају на срцу и души неивгладљиви траг туге и жалости. Помолите се вјечном Богу, да вас нигла не оставља, него да вас вавијек у животу води света десница Његова Будите задовољни са оним, што вас у животу снађе, било добро, било зло, јер Бог, који умије да милује, умије и да кара!

Сретна вам нова година!

Сретан вам нови вијек! Амин!

Осијек, 1/1.

Лазар Богдановић.

РЕЛИГИЈА И ОБРАЗОВАЊЕ.

Говорио на Светосавској прослави у Цетињској мушкој осмјовној школи

Ђуро Шпадијер, управљајући учишћем.

Ој из оног старог доба
 Многа ли се слика буди,
 Што подиже диван спомен;
 Многа ли се диже звјезда,
 Да обасја лучом светом
 Густу таму српског ума!

А. П.

Заиста свако родољубиво срце мора сложити усклике и дивљења с пјесником дивним сликама и звијездама српским, које нам сјају многе вјекова и разгоне таму са српског духа. Вјера рођена из прошлости наше подиже и распаљује у нама пророчки дух за будућност, да ће нас српска звијезда одвести, гдје ће се родити наш младенац — ново српско царство, да му појемо, да га славимо и величамо.

Као што свјетлост у природи не бива свуд једнака: негдје сјаје и топли, негдје само сјаје, тако и српске звијезде многе сјаше, многе сјаше и топлину даше и другам својима. Извор сјаја и топлоте многих наших звијезда нестао је; али им свјетлост и топлина не губе своју снагу, к'о онијема звијездама, које су давно нестале, али им видимо и још зраке.

Од тих звијезда у српска сузда спадају многе, али од тих сунца највише сјаје звијезда српског просвјетитеља *светога Саве*, апостола Христова. То је онај Србин, који успије у српском народу, да запали лучу свету, што његови претци и савременици не постигоше.

Стеван Немања, отац св. Саве, једини политички српске земље, али међу њима не бијаше чвршће везе, везе душевне, коју везу свети Сава учврсти без жељезне руке апостолском ријечју. Цијенећи да љубав доводи у склад моралне, интелектуалне и физичке силе наше природе, и да кад су оне у хармонији, постизава се оно, што нас уздиже изнад других органских бића, т. ј. постајемо људи, — поста *проповједник љубави*. Да би љубав у српском народу ухватила коријен и остала темељита, подиже религију на достојну јој висину и унаприједи образовање. Видећи, да је образовање плодносно, ако је хришћанско, основа га на хришћанској религији.

Овим свој народ приближи Богу, збрати га, загрли га, омили му своје и научи га, да познаје и цијени своје, предочи му идеал, коме треба да тежи. Идеал најјачи мотор у цијелом нашем животу кријепи нас, да не клонемо; посрнемо ли, диже нас. Он нам упућује поглед даљној звијезди — *будућности* која нам се у ружичастој бси осмјехује, кад тугујемо за прошлошћу.

Народ без идеала изгубљен је путник у пустињи. Он живи, али не зна да живи, јер нема цијељи животу, коју треба постићи; а да ју постигне, потребна му је борба, у којој је живот. Човјек се рађа невин, али се у животу изопачи, те не може тежити срећи, због тога потребно је створити га морална. Тежење идеалу народњем тражи импулс, који се налази у моралу. Човјеков је живот пун биједа. Ко не познаје и биједе нема осјећања; ко нема осјећања, не познаје своје достојанство; а ко не

познаје своје достојанство, он нема мисли. — дакле, он живи као једна биљка. Св Сава прозре правилно, да мисли рађају осјећања, а осјећања достојанство човјеково, за које се бори, да га и одржи. Постоји ли борба за опстанак, живот се осјећа; а да се живот осјећа, треба да тежи своме идеалу.

Жалосно је и индивидуу песимистичку видјети, а народ и одвише. Како су величанствени, племенити и високи они народи, које грије један идеал. Колико је моћи у таквом народу. Он вјерује у Бога, Бог праве заштићава, правда мора побједити, и тај народ вјерује у велику своју будућност.

Ова је импулс св. Саву покренуо. Желио је да народ, физички моћан, не остане и без душевне моћи. Желио је, да му сјајна звијезда будућности на овом и другом свијету буду народни идеал. Тим га је учврстио, да живи узвишено у добру и биједи, да је себе свјестан, да не клоне.

Због овога можемо му рећи ријечима Његошевим:

Српско ће се срце са Твојим именом
Доклен Српства траје усхићават' вјечно....

Да су правилне биле мисли св. Саве, потврђује и то, што је било и постојаће дуго у људским срцима осјећање у одређеним ниансама; али има их и таквих, којима су осјећања у неодређеним ниансама и контурама. Овим вођен св. Сава је апеловао на савјест и разум, те најјаче и најшотребније моторе народа. Услед овога је и обратио особиту пажњу религији и образовању, знајући да су у њима моћи, које савјест и разум воде на прави пут.

О цијелима свога узвишеног рада: религији и образовању, које подиза св. Сава у своме народу, и моја је тема. Једно без другога не могу узети, јер као што ниједна религија није Светицима света, узвишена, плодоносна, која не образује, тако ни образовање није право образовање, ако није хришћанско.

Хришћанска је религија тврдо вјеровање у Бога Творца свега видљивга и невидљивог, свемогућег, свезнајућег, преблагог и најправеднијег Оца, који по заслуги награђује своје синове. Вјером постајемо чеда Божија, те се као браћа морамо љубити и помагати. Она нас једини и братими својом најјачом везом, која нас спаја у једно друштво. Без вјере све пропада, ништа није постојано.

Зар би неки дивљаци могли жељети, да им дјеца одрасту, те да туку матере? Зар би код Тунгуза обична ствар била, да се синови и очеви туку до на мртво, да је у њима праве вјере? Не! она би им руке резала за таква дјела. Вјера проповиједа *љубав*, која је једини основ човјечијем васпитању.

Да се развије у дједи религиозно осјећање, које ће их у даљем току живота пратити, треба прво о томе да се родитељи побрину, па друштво, дајући дједи сваком приликом примјере побожности, као: похађањем цркве, постом, молитвом и другим, па тек онда може школа са успјехом радити. Напредује ли у народу вјера, и љубав ће раширити своја света крила над вјернијема. Појавиће се нови живот, од кога ће свијет страховати.

Вјера нам даје наду. А шта је човјек без наде у овом тешком животу, што и лађар, ког валови у пучину морску одјуре, на лађи која

тоне. Што бисмо ми Срби били, да нас није вјера надом кријепила, да нестрајемо? Давно бисмо пријешли у приче, које би вјековима ишчезле!

Поред високе *љубави* и *наде*, што нам вјера пружа, она нас учи: љубите и непријатеље своје. Дакле, максим врлине налазимо у вјери. Христос учаше: *Кад бисте имали вјере, колико врло гордушћом, па бисте рекли брду пријеђи одавде тамо, оно би пријешло.* По овим ријечима Христа Спаситеља постали су људи прегаоци, раде и постизавају успјех и ондје, гдје им није био извјестан. А заиста мало се данас и произвело, о чему су људи радили, рачунајући извјестан успјех. Гдје-год се окренемо свуд нас вјера помаже и руководи.

Наше дивне обичаје вјера нам је сачувала, а с њима смо и себе чували. Сви наши обичаји имају религијозног значаја. У њима се огледа народна побожност.

Спајајући Срби своје обичаје са религијом и доводећи их под крило цркве, осташе му свети као вјера. У тим обичајима видимо своју прошлост. Подсећају нас на много и много догађаја из живота нашега народа. Зар налажући бадњаке, нећемо се сјетити Владике Данила и догађаја 1702. на бадње вече? Зар на крсно име нећемо се сјетити славе Цара Лазара и живота тога мученика? Зар на Ђурђев-дан да се не сјетимо наших хајдука, заштитника српске сиротиње? По асоцијацији мисли ови дани доведиће нам на памет и још многе дане и догађаје из наше прошлости.

Не сумњам да смо и данас ми Срби они, који би живот свој жртвовали за своју вјеру, али не могу ни тврдити да смо баш и побожни колико би требало. ~~То се свједочијема сваком даном.~~ Само прођимо кроз наше куће, па видимо колико кандила пред иконама горе о празницима, уђимо у цркву колико је тамо побожног народа; виђимо наше литије, колико их је тамо присутних, врло мало; а рекли бисмо, да смо религиозни. Тако исто и обичаје смо почели напуштати ~~и још свјетити.~~ Треба и морамо бољи примјер у овоме дати нашој дјечици. Вјерујемо да има од срца побожних родитеља, али данашње је доба, доба занешењака, чије стријеле и на религију падају; па, ако не будемо у њој чврсти, могу нас у своју мрежу уловити. У овом правцу, т. ј. који изопачавају истине хришћанске, видимо материјалисте. Али истина и код њих поче да овлађује. У позније вријеме видимо многе, гдје се враћају са кривог пута и падају пред Божански идеал, и кају се. Услед овога новија белетристика и педагогика старају се и постављају тврди темељ религији. У том правцу раде и они, по пут апостола Павла, који су много лутали тамо-амо, тражећи бољи пут, који ће их довести до сврхе овога живота. Увјеривши се да само религијско-морално образовање тријеби у човјечанству *себичност* и *имагинацију*, — ове лутке, које својом мртвом чари свијет варају и многе упропастише.

Да бисмо избјегли тим чељустима, треба и ми да се старамо поставити тврди темељ нашој религији; а то ће бити онда, ако се наша омладина буде образовала у религијском духу. Но што је образовање? Укратко можемо одговорити на ово питање — *образовање је психолошка радња — развијање душевних сила.* Нити индивидуе, нити народ може постићи свој напредак и доћи до човјечности, ако нема образовања. По напретку просвјете, радиности и цјелокупног друштвеног живота цијени се народ, спада ли у културни народ или не. Што се пак тиче индивидуа у томе многи грјеше, цијенећи да је снај образован, који знаде више језика, или који је вјешт у говору, да заноси празним ријечима; или пак онај, који

својим манирима у друштву показује неку деликатност. Који имају само ово сад наведено, не могу се назвати образовани. Њина чула не могу се обогатити правилним сензацијама, те по томе ни функције им нијесу правилне, нити нам од користи. Већином овакви једностранаци кваре младеж из себичности. Неке варљиве моћи једностранства заносе их, те њих узносе и у звијезде кују, а друго им је све малено и ниско — хоће да себе уздигну.

Да се не би овакве индивидуе провлачиле кроз свијет и квариле га, постављене су школе, које, васпитавајући и настављајући младеж у духу свога народа, стварају свијет нови, одликујући народ од народа, а тежећи сви једном цијељу. Не можемо ни цијенити друкчије образовање народно, ако достојанство народа не чува; ако њихове корисне старе обичаје не подржава и на њима оснива модерно образовање; ако не подиже своју прошлост, витештва и умјетност уз учење истога других народа. Што нам вриједи за нашу народност учити историју туђих народа, а своју непознавати? Што ће нам туђи обичаји, а своје не чувамо? Што ће нам туђа умјетност, кад своју не унапређујемо? Корисно је све знати, али гајећи оно своје, узимати туђе у оној мјери, која неће поплавити наше национално, — дакле, модерно образовање нек се оснива на нашем старом.

Наши су претци животе жртвовали за своју вјеру име и обичаје. То пожртвовање гајила је у њима црква и школа, па била она при манастирима или одвојено. Школе у нас почеше подизати по примјеру св. Сава и други, као: српски владари и властела. Услед ових школа и разви се стара наша литература, без које би много и много пропало од наше прошлости, као да је није ни било; а прошлост неког народа колико вриједи по исти народ за његов опстанак није нужно мислити. Да је било школа и у нас за вријеме старе српске државе, поред развијености старе српске литературе, посвједочава нам то и народна традиција, стари срп. писмени документи. На дворовима старих српских владалаца било је писмених људи, а тако и код великаша. Старе хрисовуље, повеље и листине, које су писали *логошешч* или *дјаки* (писари) свједоче нам о овоме, као и то, што, по закону Краља Милутина и Цара Душана, свештеник није могао бити нико, ко није био писмен. И најстарији народи старали су се о образовању своје младежи. Стари Китајци још у најстарија времена позвати су били као културни народ, премда кроз толико вјекова нијесу у томе напријед корачили; стари Индијанци, који су много прије Европејаца употребљавали заједничко учење — Ланкастров метод, од којих смо га и ми узели, па Мисирци, који су у поштовању женскиња давно прије нас одмакли били, баш онда, кад смо их ми држали као ропкиње и т. д. Код свију ових народа била је и религија тамно развијена и на њу се обраћала особита пажња, премда није светигла ни у чему, па ни у образовању вишу циљ, јер је била неоснована — незнабошка. Због чега стари Грци и Римљани пропалоше него због религије! Да им је она давала истинити правац у у животу, они би дуго у својој величини сјали. Њине религије бише за појединце, не збратише људе. Истина да им је образовање било напредно, али оно је било биљка, која цвјета, а плода не дава. Њино образовање подиже појединце, а не народ, јер немаше чврста темеља — немаше хришћанске религије; а образовања правога не постоји без хришћанскога образовања.

Уземо ли у сбзир нас Србе, ми имамо првостепене народне умотворине, умуираше природно образовање, пригодну климу, слободан дух, силу духа за саморадњу, дакле потребне помагаче у образовању. Па, као што бива индивидуа виђенија и поштованија, што је образованија, тако исто и народ је потребнији и поштованији, у ком цвјета култура. Услед овога за нас не би било нити корисно, нити угледно, кад не бисмо тежили висини културе најнапреднијих народа. Природа нам је дала своје благодати, предци нам оставише добре помагаче образовању; а нама остаје још да при томе придамо *чврсту вољу*, без које и нема напретка. Данашње вријеме захтјева, како од индивидуе, тако и од народа, да проширује своје образовање, ако хоће да постигне своју цијељ, т. ј. да остане оно што је.

Да бисмо унаприједили образовање, потребно је да унатриједимо *наставу* и *васпитање* у хришћанском духу, јер религија и образовање напредујући хармонично да ће нам *човјека*, човјека у ком су: *хуманост, врлине, морал, природно развјеме физичке силе са хришћанском цивилизацијом* — *хармонично развијане*. Познати француски морални филозоф *Ларошфуко* проучавајући тешке проблеме моралног свијета, нашао је човјека себична без врлине и пијетне племените страсти, премда је био добар католик. Он је проносио ту идеју, да је религија дар божанства, и због тога што ју није човјек створио, о њој и не може расуђивати. Услед овога он је удаљен од религиозних идеја, тражио основне принципе, који владају нашим моралним животом. Неке ћемо мисли његове из његових *Максима* навести. Он каже: *Ко мрзи лаж, мрзи је, да се њега ријеч цијеки (Максима, LXIII). Ко воли правду, воли је, што се боји претријети насилје (Максима LXVI). Обично човјек другог хвали, да и њега хвале (M CXLVI). Кад смо храбри, храбри смо за то, што се бојимо срамоте, или тражимо славу (Максима CXXIII). Племенитост је само zgodno средство да стечемо поштовање (M. LIV).* Тако су све врлине код њега објашњене пороцима, чему се противи хришћанска наука, јер врлине имају узвишенију цијељ од себичности. Против овога филозофа устаде *Вовнар* својим *Рефлексијама* и *Максимама*. Човјек по *Ларошфукоу* био је скучен у студијама моралних идеја у најширем смислу. Њему је смијешно како човјеку не може бити приступачна врлина. Он налази у човјечијој природи: *осјећаје пријатељства, правде, човјечности, сажалења и разума*. Услед овога *Вовнар* и стекао је глас једнога од главних моралиста, јер, војујући противу *Паскала* и *Ларошфукоа* помоћу хришћанске науке, потпунио је и поправио је њине погрешне идеје. Ово учење *Ларошфукоа* само је онда истинито ако је хришћанско, и онда ће, као мало прије што рекосмо, створити човјека.

Ларошфукоа привео сам овдје ради примјера, да се боље уочи колика велика разлика може бити између образовања хришћанског и образовања нехришћанског, а и с тога што има и данас много их и много, који не лажу, да их поштујемо као људе од ријечи; који бивају јунаци, да их хвалимо; који не воле велико богатство, да им се дивимо; који би радо ступили у разне пријеступе, да се не боје рђавих последица; који бивају благи, да их људи не мрзе и т. д., дакле све што раде — раде из себичности. Оваквим манама треба љекар, а тај је хришћанско образовање, које ће им очи отворити, да виде цијељ живота у блаженству Оца небеснога, а не у себичдуку.

Наводећи ове мисли *Ларошфукоа*, морам се сјетити данашње омладине, која се заноси и разочарава г опшм, о чему треба да има чврете

и јасне појмове. Већина данашње омладине нагиње материјалности, мјесто да се уздигне од материјалних интереса високо, тежећи и жртвујући своје ја за идеал, коме народ постепено се пење. Но да се запитамо, ко је томе крив? Најближа околина, у којој се дијете роди и подрасте, она му задахне свој дух и тим духом већина дишу цијелог свог вијека. Колика би велика добит била по образовање наше младежи, кад би јој испознато било све оно, што је *цинично, ниско и недостојно човјека*, а кад би само *племенише и узвишене идеје* пуниле њине душе. У том царству рајских духова младеж би се претворила у земне анђеле, чију душу тама не покрива, нити се мути добрим и рђавим примјерима, те не знаде коме ће се царству привољети. Од многих примјера можемо навести ради објашњења горе реченог овај: по неки наш ветеран заприча међу омладином: како је ратовао, гдје је и што урадио, и на крају цијелог говора изводи резултат, да му је цијељ била да по оној Ларошфукао не осрамоти се или стече славу, т. ј. одликован је, или пак тужи се како га главари из мрзости не препоручише за одликовање. То су материјалне идеје, које пуне младе душе и којима и они желе тежити, мјесто да имају у виду, бранећи своју домовину, да су жртвовали се за узвишенију идеју, да сачувају своје светиње: вјеру, име, независност и слободу. Овакви немају ни појма о томе да је народ једне *вјере, имена, крви и обичаја* једна већа породица са старјешином — оцем — својим владаром, који сви скупа морају радити, не за личне интересе, него за опште добро, јер кад народ напредује, онда су и индивидуе срећне и напредне. Имајући у обзир овакве примјере, они нас морају гонити к томе, да подигнемо право образовање, *а то је оно, које ствара појединце окретне, способне да користују народном животу.* Такви ће кадри бити све поднијети за народни идеал и постизањем тог идеала биће највише награђени. Сваки народ, који одгоји и има овакве појединце, може слободно рачунати на свој опстанак и може се назвати образованим народом. По образованости и *примићу се* и *цијене времена* и народи. Који тога нијесу имали, изумрли су, као она звиједа, коју звијездари не опазеше, а утули се.

Наводећи овдје у главnome што је хришћанско образовање, његову историју и утицај — важност по човјечанство, морам мримитити, да нијесу само наставници позвани да подижу религиозно образовање, као што се многи изражавају, говорећи: послао сам дијете у школу, ето он и учитељ му, па шта учине. Школа наставља и васпитаје, али све то могу родитељи и друштво уништити, што дјеца у школи добивају од васпитача за 5 сати у 19 сати код куће. Дакле није само школа позвана, него и родитељи и околина да дјецу образују. Многи пак говоре: шта ћу ја сам, кад други неће као ја. Таквим ево одговор:

Учитељ је примјер добри
И народом држава.

(Н. I.)

Примјер дајмо тима, који неће, па кад виде дјецу учитеља-родитеља напредне и сами ће им сљедовати. Радећи тако сваки у своме дјелокругу, гајећи народне идеале у народу једне вјере, крви, имена, језика и обичаја, — удахнувши му обиљеже свога народног духа, учинићемо га напредним, да с поуздањем гледа у своју будућност. Ту вјеру тврдимо у своју будућност, јер били смо моћни и велики, ми смо потомци оних, који подигоше на високо своју домовину, можемо је и ми подићи. Немамо изо-

биља сребра ни злата, ал' су дјела наша златна, која даље трају и од сребра и злата. Немамо свјетских грандиозних театара, — ал' нас дјела сладе и свијету приказују. Немамо свјетских изложба, — ал' нам народне пјесме име свијетом проносе. Немамо скупоцијених балова — ал' имамо дивне срп. обичаје, прегалаштво и јунаштво, чим се више сламимо него икаквим баловима на свијету.

Па која нам је на свијету племенити циљ, него ове светиње своје одржати и унаприједити? Можемо, ако оћемо, подижући божански идеал и народни. Темелј нам је Св. Сава поставио, чији дух над нама лебди, тражећи да му следујемо, гледећи на живе примјере оданости срцем и душом цркви и школи у нашег узвишеног Господара Књаза Николу I.

КО ДА ПРЕДАЈЕ ВЈЕРОНАУКУ У ОСНОВНОЈ ШКОЛИ?

— Саво П. Вулетић —

Наш састав: „К чланку свештеник учитељ и свештеник вјероучитељ,“ који је штампан у „Просвјети“ за август од прошле године, завршили смо са ријечима: „За сада о овом оволико“ и већ самим тим претпоставили смо, е није искључена могућност, да ћемо о истој теми још коју рећи. Но доцније смо били у таквим околностима, да нам није било ни мислити на продужење јавне ријечи о овом предмету и ако смо од стране уваженог уредништва „Просвјете“ чистог називати на то. Сада се пак ево створила за нас — да рекнемо — неугодна прилика, да и преко своје воље морамо опет о истој ствари писати. Изазива нас на то г. *Крсто Поповић*, који је у прошлогодишњој „Просвјети“ за октобар покушао, да се над нама уздигне као „капацитет“ и да о нашем горњем саставу и ранијем саставу г. *Мираша Вукића*¹⁾ рекне коју.

И ако бисмо — да није доцкан — господину Поповићу, као иначе *свом пријатељу*, саветовали, да с оваким стварима не излази на јавност, ипак с другог гледишта мило нам је, што нас на ово писање изазива наш лични пријатељ, јер и ако — према природи ствари — падне овдје која горчиња, то ће се свакако узети као пријатељска примједба, а непосвећени у деликатност питања, које расправљамо, боље ће у овом случају вјеровати, да пишемо начелно, а не из каквих личних обзира. Да, *нека нас нико криво не разумије*, ми пишући о овој ствари коментаришемо — ако и овлаш — научне принципе, и то наше коментарисање није ничим потстрекнуто, до наших убјеђењем у вриједност тих принципа и нашим најљепшим жељама за васпитне успјехе у нашој домовини, које успјехе сматрамо илузорнима, ако настава у нашој васпитној школи не буде онаква, какву је модерна наука захтјева; наглашујемо пак и сад и свагда, да као круну те наставе сматрамо наставу из Вјеронауке, јер је становиште, којег се строго држимо, да се морални карактер, који је крајњи циљ васпитању, *не може ни замислити без религије*, а самим је

1) Види „Просвјету“ — јули, 1900 год.

фликт, у који би дошли свештеник и учитељ и тим врло рђаво утицали на своју околину. Учитеља може надзиравати, с погледом на наставни му рад, и давати му инструкције само онај, који се над њим уздигао у *педагошкој сиреми* и озбиљан је радник на пољу васпитања ма у ком погледу.

И ако се у сваком напредовању мора обично чињети угледање ипак у том угледању не треба бити само заслијељен девизом: „тако је ту и ту“, већ треба видјети, какво је оно, на шта се угледамо, те и нема смисла оно г. Поповићево парадирање са ријечима: „као што се ето практикује у православној Русији“, јер се овако фразирање не би допало ни рођеном Русу, који познаје све врсте основ. школе у својој земљи. Ми пратимо развој руске школе у колико то нам околности дозвољавају и знамо, да у Русији има таквијех осн. школа, које се заиста могу такмити са најнапреднијим свјетским школама, али то нијесу те школе, које истичу они, који са нама полемишу. —

Играње г. Поповићево са голим ријечима без факата и познавања ствари види се и из оног, гдје он тобоже у потврду важности свог предлога о састављању програма вјеронаучне наставе за основну школу наводи за примјер Чехе и поред осталог вели: „Онда не би требало, да оставимо без пажње ни религ. особине (код Чеха), које су свакојачко допринијеле, да Ческа и у зависном положају буде напреднија од својих угњетача, да им она буде стварни газда(?), онако исто као што је православна вјера нас Србе и у политичком ропству одржала духовно слободнима и господарима економске ситуације у држави завојевача“. Ово вам је права збрка појмова, што наравно поред осталог долази и из непознавања онога о чему се пише — при чем нека је све остало просто — и да су Чеси газде Нијемцима и да су Срби господари економске ситуације у држави завојевача — како ли то излази по ономе што наведосмо, ал' не просто, што се уједначава утицај православне цркве на Србе и римокатоличке на Чехе, кад су ти утицаји били и јесу потпуно у супротном правцу. Јер док је православна црква штитила нашу народност идентификујући се с њом по народном поимању, дотле римокатолицизам доспјевши код Чеха иђаше на то, да им уништи све оно, што као народ имаху, а то је и морало бити, кад је утврђење римокатоличке цркве у Ческој скопчано са најездом оних, који су још на грбачи Чеха (поред ческог „газдинства“ према њима) и да видите чуда, Чеси нијесу баш захвални својој данашњој цркви за „услуге“, које им је учињела, те и теже готово отворено, да се врате у крило цркве, којој су њихови стари припадали, и баш та тежња можда понајвише и чини, да клир у Ческој — подстакнут из Рима — жуди, да господари вјеронаучном наставом у школама. Код нас хвала Богу није тако, јер је други однос између наше цркве и школе; то је однос мајке и кћери и то кћери одрасле — како се негдје изрази један наш педагог — коју мајка пушта, да се слободно и самостално креће, и она опет свакад поштује своју свегу мајку и ради на њену корист, а никад ни за длаку на уштрб ње. —

*

Пропраћајући у главном рад г. Поповића ми смо готово неосјетно ријешили, бар у неколико, питање које истакосмо и остаје нам, да само допунимо наше досадање разлагање и тиме да завршимо.

Потреба да у основној школи у једном разреду васпитава једна личност јесте и ради концептрације наставе, а сама је концептрација такав педа

гошки захтјев, који се не смије пренебрећи у васпитној школи, која хоће да иоле напретка покаже. Да, концентрација наставе у школи толико је важна, јер она од агрегата цјелокупног наставног материјала начини један систем, а то бива, кад се нађу мјеста, гдје се предмети додирују и сложе се, да никако није један другом на уштрб, већ напротив, да сви буду силе компоненте, које ће дјеловати к врховном циљу васпитања.“ Педагогика мора наћи утаре гдје се човјечије знање састаје, јер она не одговара само за градиво него и за његово склапање.“⁴⁾

Потреба је концентрације двојака: *етичка* и *психолошка*. — *Confusa varietas lectionum* — како чувени *Rajni* назива стање у школи, у којој концентрација није изведена — не гарантује да ће се духовне силе васпитаникове прикупити, како би се у скупу покретале на енергичан рад у морално-религиозном смислу, а без таквог заједничког рада тих сила не може се ни замислити чврсти морални карактер, јер је његов примални основ у човјечијем ја. — „Личност васпитаникова оснива се на *јединству свијести*, а ова се ремети, ако се у дух уносе разноликости без везе и ако се неvezане масе представа једне поред других у њему гомилају.“ Дакле гдје нема јединства свијести, ту је наша личност — наше ја — растројено, управо га нема, а у том случају не може бити ни говора о карактеру. Зато се морамо старати, да круг мисли нашег васпитаника није расцијепан, већ да буде заокружена цјелина. Истина сам дух човјечији — по својој природи — доводи у везу представе, које прима, али се у томе духу чини сметња, ако се наставом потпуно хетерогене представе једновремено уносе у свијест. — Наравно, да се концентрација наставе огледа и у наставном плану и програму, али то саме на хартији, а стварну концентрацију изводи сам наставник. Најбитнија је дакле концентрација наставе у руци васпитачевој. Он удешава оне „уторе“ које напредоумско и све му се „дуге“ морају повјерити, ако хоћемо, да нам што буде од Оног суда, који се зове: *добар васпитанички успјех*, а неће се до тог суда доћи, ако му многи уторе копају. Распоред методских јединица из појединих наставних предмета, истицање циља на челу предавања, етичко-психолошко разматрање приједне наставне грађе, везивање новог знања са старијем — све су то средства за концентрацију у рукама васпитача, а сав се наставни материјал концентрише поглавито око Вјеронауке и отети овај предмет из руку учитељу значи исто што и ишчупати остожје из гувна, те потпуно омести посао у вршају, јер хуманистичка група предмета, а поглавито Вјеронаука, образује у души васпитаника јединствену масу мисли и система, те чини језгро личности и „никаква се даља веза мисли не може учврстити док се прво не разрачуна с том језгром личности.“ Према томе наставни материјал у васп. школи, кад се из њега ишчупа Вјеронаука, остаје као потка без основе и иста онда не може ваљано послужити циљу васпитања, но шта више може васпитно утицати негативно, јер док се нпр. у хармонијској вези природних наука и Вјеронауке може у овима првим указати на сваком кораку на мудрост, свемогућност и доброту Божју и у чврсту везу довести оно, што се из религије учи са оним што се учи из Зоологије, Ботанике, Физике и т. д.; дотле, ако настава нема јединства баш у личности наставника, природно се јавља она дисхармонија, коју *Rajni* опажа у томе, што наставник природних наука исмијава религијске представе, а катихета се грози природњачког истраживања као какве ђаволске

⁴⁾ Вилман.

работе.⁵⁾ Гдје је овака дисхармонија ту нема ни помена од васпитања преко наставе, но шта више оваквим се начином иде у суноврат. Та већином и ми, који смо походили гимназију, живи смо свјedoци те дисхармоније. Који се од нас није огријешо о катихету?! Али свакако нијесмо ми били томе криви, већ та околност, што је Вјеронаука била у слабој или никаквој вези са осталијем предметима, које смо онда учили, а нарочито није била у вези преко личности васпитача наших, већ је тај предмет на жалост био као нешто наметнуто — прилијепљено. Замислимо само ту околност, да је катихета првог часа предавао о чудесном Христовом ходању по води, а одмах за тим долази природњак и предаје о физичким особинама воде и не знајући што му је колега прије њега истим ученицима говорио, те и не поменув ништа, што би ова два предавања у склад довело. У оваком случају није вајде од вјеронаучне наставе *и не иде у рачун васпитању нашег подмлашка, да тај случај буде и у нашој основној школи.*

Јединство наставе у личности наставниковој данас се препоручује и у нижој средњој школи и иде се на то, да у тој школи буде што мањи број наставника, који би повише предмета предавали, а да је то добро, гарантује нам успјех у грађанској школи.

Не заносимо се, већ без копрене на очима погледајмо у стварност, па ћемо доћи до убјеђења, да шарлатанство нама Србима може данас што никад шкодити, данас кад почињемо окушати западну културу, те осјетивши њену — често пута варљиву — сласт можемо забацити оно, што је наше, што нас је до данас одржавало. Други су васпитни услови били, када су мајка Јевросима и протопоп Недјељко васпитавали Краљевића Марка (што 'но г. Поповић напомену), други су ти услови били и ту скоро, кад је наша Црногорка васпитавала свог узор сина и постигла васпитни резултат скоро до идеалности, а у друштини услови настају сад, кад све више нестаје оне наше искрености, повјерења и доброте уопше; кад мјесто да пријатељ пријатељу као некада у четири ока даје крупне зајмове без икаквог јемства, чине се строге судске потврде и за незнатне суме. Нема збора, за оригинално васпитање настаје и код нас све горе вријеме; средина, у коју почињемо и ми заилазити, све нам јаче наговјешћује, да у њу морамо ступити са духовним панциром, е да би остали духовно живи у моралном погледу, а тај панцир у данашње доба може дати само темељно васпитање, које ће се извести *у духу хришћанском, у духу народном*, али ипак **по науци**, и та наука мора имати своје специјалне жреце *посвећене искључиво њој* — школско васпитање *не може ни у ком случају бити споредан посао.*

И свештеник и учитељ имају пуне руке посла у свом дјелокругу, а у винограду господњем у којем — како се г. Поповић изрази — обојица раде. Први са Омилитиком у цркви, а други са Педагогиком у школи и обојица руку под руку ван цркве и школе могу учињети велики напредак у том винограду и тијем угодити и Богу и Домовини и Оцу њену, а то се од њих с правом тражи. Сјетимо се на посљетку оне народне која гласи: „Ко туђ посао пази, свој заборавља“ и упитајмо се: неће ли бити можда штета самом свештеничком позиву, ако свештеник врши послове за које није позват? Ми — идеалишући о том позиву — замишљамо, да је

⁵⁾ Овакав поступак и једног и другог често може бити нехотичан тј. што се оно каже: *тај да испадне* и ако се није нарочито на то ишло.

исти колико свет, толико тежак — претежак и да у њему човјек не може бити докон, ако хоће да буде прави свештеник.

Свак на свој посао са озбиљношћу са вољом, па ће нам сви послови цвјетати, а при том свакад личној користи претпоставимо општу корист!..

Цетиње, јануара 1901. год.

Б Е С Ј Е Д А

на родитељском скупу у Никшићској школи, говорио Н. Иванковић, учитељ.

Поштована Господо,

Мој друг г. учитељ Лучић говорио вам је о утицају странијех по нас штетнијех обичаја, а ја ћу да вам на данашњем дану просто и искрено говорим о вашим дужностима према школи, тој најсветијој људској установи, која само цркви уступа прво мјесто, и о којој се толико бринуо Велики Светац, кога данас цијело Српство слави.

Да школе нијесу потребите, да без њих се може, ми не бисмо видјели, да све државе троше огромни новац за њих, да строгим законима нагоне родитеље да својој дјеци даду душевне хране — да их васпитају, да од слијепца направе окате.

И наша држава квалитетом Његовом Краљевском Височанству Господару, кренула је тим путем; и она, према својим материјалним околностима, троши огромни новац, јер Господар, а и земља наша, а и данашње прилике захтјевају, да Црногорац отвори очи, да боље погледа око себе, да рашћера ону таму, коју му прије пушчани дим не даваше да пробије. Још мало, Господо, ишчезнуће и потоњи наши командири неписмени, — ни војника неписменог неће смјети бити, — према томе и дужности према школи порасле су за родитеље, а о тим дужностима дозволите ми да вам отворено говорим.

Бог вам даје дјецу — али тијем даром он вам поставља и тешке дужности и обавезе. Није доста нахранити дијете и одијевати га — не, није доста рећи: Хајде, Бога ти, нека дијете није гладно и голо! Треба га и васпитавати, треба му дати душевне хране, треба му припитомити душу барем толико, да приближно изгледа да је Божији створ.

Од нашијех родитеља, који су до сада у опште уживали мање науке, него ли ми, ми не можемо ни захтијевати ни тражити, да нама повјерену дјецу уче математици, физици и природопису, али можемо и морамо захтијевати, да их до 8 година, док их нама предаду науче барем да се прекрсте, и да имају појма о Богу, да су послушни, да истину говоре, да се криво не куну, а поглавито пак да не говоре гадне ријечи, да један другоме не псују родитеље, вас исте, да не псују мајку, ту највећу земаљску светињу, ту најчистију и једину земаљску љубав. Све ово можемо ми, морамо од вас да захтјевамо.

Је ли чудно, је ли страшно, а је ли и срамно, кад дијете се упише у школу — од 10—12 година, а не зна се ни прекрстити? Не зна ставити на себе они часни крст, за које је Српство толико крви пролило.

Да ли ти је, оче, а поглавито ти мајко, да ли вам је толико тешко склопити ручице дјетету од 2 године, кад га лијегате, па већ у тим годинама научите, да се прекрсти? Зар може бити за праву мајку више и лепше забаве и светије дужности?

Ви имате још мале дјеце, покушајте, молим вас, па ћете ми захвалити, што сам вас поучио једној новој забави. — Ми и сами то знамо, рећи ћете ми ви. Јесте, знате, али на жалост не вршите.

Мјесто тога шта на жалост видимо, поглавито по селима — на жалост и у вароши? Ви се забављате онда, када ваше дјетенце тепајући још псује коме оца и мајку, таквога нам га предате с молбом, да ми прутом одвикнемо од те махане, на коју сте га ви тако прилежно учили.

Ви сви мислите: школа је ту, учитељ је ту, па нека га васпитава, за то је и плаћен. Ви се, господо, варате; школа је учитељица, она може у неколико и да васпитава, али права васпитатељица то је кућа, а васпитаоци — то су мајка, отац, домаћа чељад и околина.

Ви, ако не можете дијете научити и образовати га, можете га васпитати, без ваше помоћи, не можемо га васпитати.

Стабло док је младо исправља се, рекоше наши стари, а што ћемо ми кад нам то стабло већ искривљено пошљете? Ми можемо га малко и исправити, али грбаво у неколико мора да остане, јер да га силом исправљамо могло би се скрхати.

Тешко ми је, вјерујте ми, и говорити овако искрено, — плашим се, да у даљем говору, бранећи ову свету установу, не увриједим и кога од вас, али опет дужност ми је, да вам истину кажем: кад бисмо се међусобно хвалили, од родитељских скупова не би никакве користи било, и они би ту били да се изврши само форма, коју тражи школски закон.

Пред дјететом треба да се старији чувају од свакога покрета, од сваке ријечи неумјесне. Не треба мислити: „дијете је оно не разумије“. О како дијете добро разумије оно баш, што му не би требало разумјети; како оно зна да разноси, оно што је чуло! Често се због дјечијих ријечи породиле свађе међу собом.

Дијете ради, што види од најстаријих; дијете говори оно, што чује; а ми пред дједом говоримо без икаквог обзира, ми претресамо свијет на решето. Истина тако му се бистри ум, али му се квари срце.

Римски цензор Катон истјерао је из римског сената једног сенатора само зато, што је пољубио своју жену пред својом кћерком.

О да се дигне Катон, вјерујте ми, он би имао узрока, да нас истјера не из сената, већ и из општине.

Неки родитељи желе само да угоде дјетету, па воде дјецу на сваку славу, на сваку свадбу, на коју су позвани. Оставимо, што се ту дијете обично преједе и одвише пије, — но колико оно ту ријечи чује, што не би требало да чује. Старији се не могу устезати, а и не хоће — та то им није обичај ни код куће, с тога је најбоље оставити дјецу под надзором у својој кући.

Но далеко би ме повело, да станем набрајати све наше родитељске недостатке, но у кратко ћу да наведем, како треба дијете држати, да бисте олакшали и себи и школи.

Прије свега, још од године и по дана учите га послушности. Са послушнијем дјететом даје се све постићи. Што тражите од њега, тражите

енергично, не попуштајте му, не митите солдом или јабуком, научите га да мора послушати, јер му је то мајка или отац наредио.

Учите га увијек истини: кад вам каже истину, немојте га казнити, тако ће дијете увидјети, да му је кориснија истина, него ли лаж; али и ви дајте му примјера истини. Не учи га, мајко, да рече оцу нешто, што није истина, али теби иде у рачун, тако исто и ти, оче. Лаж је код наше дјеце узела таквога мића, да ми тешко дођемо до истине.

Учите га да своје пази, а да туђе не дира. Кад донесе што кући, па било то и родулица, испитајте, ко му је дао — да је није сам узео — или отео. — У то будите најстрожији, јер се родулицом почне, а свршава са Грмошуром.

Не учимо га, да је осветљив, јер је то мања укоријењена у нашем народу, који мисли, да и у вјерују стоји: „Света освета!“ Када дијете мало пане, па се о камен убије, не туците ви тај камен, да му повољите, јер тиме будите у срцу његовом чувство освете. Мали су узроци, али велике и тешке пошљедице.

Пазите га с киме се дружи, одбијте га од злих другова, па то било и господски синови. Има мајака, још ако су сиромашне, које мисле, да им је част, ако им се дијете дружи са господским сином, па био он и покварен. Не! Тражите за друга вашем дјетету добро дијете. Дијете мора да има другова, оно не може да се само игра. Усамљено дијете постаје тупо, јогунасто, фалично, затворено.

Не давајте дјетету вина и ракије; не давајте дјетету купуцу ракије, да боље спава, то му највише тупи ум, а још за рана раздражује му одвише живце, а и оваке смо у модерној нервозној несрећној доби. Не пуштајте га да пуши, не давајте му дувања, не кукујте му шкатуле — не трујте га.

Учите га чистини; одијевајте га по могућности чисто, али просто, учите, да се чисто држи, — немојте мислити: иде у школу, па може прљав и бос. Бос и може, али хвала Богу, Бог воду дадне цабе, а код нас на жалост често изгледа као да је вода скупља од вина. Чистоћа није пола здравља, већ $\frac{4}{5}$ здравља. Еј да ми је неке у кишљиве зимне дане увести у школу, па их нагонити да дишу с нама неколико сати школских од смрада и прљавштине окужени ваздух, онда би нам вјеровали и чудили се не шарлатини, већ и како се куга не развије.

Но кад бих хтио да све наведем, ја бих промукао, а вас би заглушио, с тога још у кратко да кажем о вашем интересовању према школи.

Ријетко, врло ријетко, тако да би требало златним словима забиљежили у школском љетопису име онога оца или оне мајке, која посјети школу да прочита учитеља за дијете своје, да се са учитељем савјетује за извјесне мане.

Дијете неће да учи, али каже родитељу: „Учитељ ме никад не пита — а родитељ вјерује дјетету, а не дође сам да се увјери. Многа дјеца би боље учила, кад би видјела, гдје отац долази у школу, да пита учитеља, а учитељ га пред оцем испитива.

Ми дајемо марву на пола, па по некад пођемо да је видимо, — дајемо дијете у школу, па ни бригеша. Неко чак мисли, да је нама учитељима то мрско, — не варајте се, дођите, па ће те се увјерити, да нам је мила ваша контрола

Помагајте дакле нас у нашем тешком позиву! Знајте, да то од вас захтјева ваша родитељска дужност, да то захтјева као од својих вјернијех поданика наш премилостиви Господар, кога нека нам Бог уздржи, здрава, чила и весела на многаја љета!

Б Е С Ј Е Д А

на гробу поца Јака Вулетића, говорио Крсто Поповић парох Подгорички.

Благо мртвима, који умиру у Господу од сад. Да, говори Дух, да почиву од трудова својих, јер дјела њихова иду за њима. (Апокалипсис 14, 13.)

Ожалошћени слушаоци!

Са тронутим и ожалошћеним срцем ступам на ово мјесто, да испуним једну дужност, коју је драги покојник потпуно заслужио, да му се одужимо дугом поштовања; да му одамо почаст и признање, које њему од нас и припада.

Јест, но како ћемо се теби одужити, врли покојниче, када ја у овом моменту немам бесједничке моћи, немам ријечи, које би довољно показале, каквим си врлинама био украшен, каквом си љубављу и поштовањем од свакога предусретан; али ипак, у колико знам и умијем, дужност ми и она твоја искрена дружевска оданост и љубав налаже, да ти одам у име своје и овдје престојећих твојих другова, поштовалаца и пријатеља достојну пошту и признање — теби, вјерни служитељу светга олтара Господњега, постојани јуначе, твоје раду и животу. —

Драги покојник, чије име са поносом спомињемо и чију смрт данас оплакујемо, поп Јако Вулетић спада међу дугогодишње служитеље светог олтара Господњега. Он има више од 30 година, како непорочно служи свети олтар Господњи, и као такав, он је ту свету дужност вршио на задовољство предатим. Свакога је са једнаком очинском љубављу предусретао, те га за то и сви као свога родитеља поштоваху.

Но име овога свештеника оглашено је као изврена јунака и бранитеља часнога крета и српскога имена на овој граници. Он се као такав, још у дјетињству док Зета бијаше под Турцима, истакао. Научивши мало књиге код старих свештеника и зашпивши се у 16-ој години, он још тада стаде пркосити непријатељу, гледајући да овај одводи робље и убија одважне вође и прваке народне.

Заиста, био је вјерни и неустрашиви бранитељ часнога крета и српскога имена, и њега никаква сила не могаше унлаштити — већ стаде светити многе невинне српске жртве, утаманујући поједине српске силе ције и наводећи Црногорце да непријатељу часнога крета и српске слободе свете се. Непријатељи му много пријећаху, али он не мараше, него је и као изврстан гуслар још и у ропству уздизао јуначка дјела Црногораца, а грдио непријатеља. Загријан љубављу освете према непријатељу, кад оно одјекну Невесињска пушка, поп Јако 1876 године с пушком у руци пријеђе у Црну Гору, гдје и проведе вријеме пошљедњега рата на бојним пољима црногорским, вазда одликујући се јунаштом.

Пошто данас срећновладајући Господар ослободи Зету, и још на граници Зете трајаху пограничне зајевеце, и у њима се овај бранитељ крста и српског имена прогласи као четовођа и неустрашиви јунак. Непријатељи особито га се бојаху и прослављаху у пјесмама као особита јунака и он као барјактар четни поносно је носио заставу побједа, а чета, којој он бијаше барјактар, постаде страшило Арбанији. Одиста њему бијаше преча општа српска идеја од личног интереса и може се поуздано рећи, да је сав свој живот посвећивао тој идеји, и да је до смрти остао необориви бедем непријатељских најезда.

Као свештеник бијаше вриједан у својим дужностима и неустрашиви бранитељ св. олтара Господњег, као друг веома љубазан, искрен; као јунак одважан и постојан, дичан супруг, њежан отац, а браћи дика, узданица и заштита на сваком мјесту.

Прије двије године задеси га голема несрећа и жалост — трагичном смрћу сина му Зака, а данас година клеи му непријатељи убише и брата му Бућа. Но и овдје је хришћански се поднио, и његов челик карактер јунаштва и поштења изби на видику, што сви знамо.

Као јунак особиту је пажњу и благовољење уживао од нашега Узвишенога Господара, које је и потврђено пошљедњег часа, јер га је милостиво са Узвишеном Књагињом на Ријечи почастио са овим ријечима: „Срећан ти пуш, добри попе Јако, лека ти црна земља.“ А и народ Црногорски признао је дјела попа Јака, јер га је помијешао у највеће црногорске јунаке и нема ниједне најзабаченијега мјеста у свој Црној Гори, у којем и маля дјеча не знаду за попа Јака и за његова јуначка дјела; па и тај народ одужио се попу Јаку пошљедњих тренутака, јер су га ожалили што се не може казати: Цетиње, Ријека, Подгорица и племеници Зећани. Он је био дика и узданица на читавој крајини у Зети.

Заиста, смрћу овог драгог покојника, наша је црква изгубила једног дугогодишњег доброга, служитеља; отаџбина свештеника-витеза; кућа доброга домаћина, дична супруга врлога сапутника живота; друштво искреног друга, истинита пријатеља и карактерна мужа. Дакле, ето вам у кратко живот и дјела нашега драгога покојника, а сада — сада шта да речем вама, тужни и ожалошћени слушаоци, вама ожалошћена породице нашег драгог покојника? Каквих ријечи и утјехе душевне да упутим на вас, кад сам и сам ожалошћен као ви? Шта да вам пружим за утјеху ако не то, да је ваш мили старалац, домаћин, отац и брат опште-народни покојник.

Вјерни и дугогодишњи служитељу св. олтара, одважни и постојани јуначе, искрени друже, чедољубиви родитељу, дични супруже, љубљени брате, истинити пријатељу, оче Јако, ево нас око тебе сакупљених — да се с тобом занавијек опростимо; твоји другови, твоји поштоваоци, твоји синови и ожалошћена породица — да те цјеливамо пошљедњим цјеливом; да ти при растанку захвалимо на свој твојој доброти и љубави, са којом си нас обасипао. Да те молимо, да нам опростиш, ако смо те ма у чему нехотице увриједили; да нам опростиш, ако те нијесмо могли, нијесмо умјели достојно и заслужно испратити твоме вјечном дому.

Свакидашња благодарност пратиће те у нашим молитвама, а твоје име и твоја обична дјела остаће у вјечној успомени међу нама, као што си и заслужно, јер и св. писмо вели: „Благо мртвима, који умиру у

Господу од сад. Да, говори Дух, да почину од трудова својих ; јер дјела њихова иду за њима.“

Слава ти, покојниче, вјечна ти памјат! амин.

Извјештај о основним школама црногорским у школској 1899 и 1900 години.

(Саопшћава се у изводу.)

Мушка школа на Ријеци Марсенића.

Испит је држан 25-ог маја 1900 год.

Школа је од три разреда I. II. и III.

Почетком школске године било је уписато ученика: у I. р. 20; у II. 12; у III. 12. — Свега 44 ученика.

Сва су дјеца православне вјере.

Повторавали су разреде из I. разреда 3 ученика.

Уписивање ученика у школу /отпочето 1 октобра 1899, а редовно предавање одпочето ученицима 15 истог. Дневно је рађено у школи до половине марта $4\frac{1}{2}$ уре, а у напријед по 6 ура; преко цијеле године рађено је 136 дана.

Ученици су слабо посеђавали школу узроком болести прилепчиве, а по неких дана ружних времена, и за ово вријеме нађено је по учитељском протоколу дневном виши број ђачких осустава узроком горе реченог.

Испит је отпочет 25 маја 1900 г. у 8 ура прије подне и трајао до 5 ура по подне.

На испиту су присуствовали у I. разреду 10 ученика, у II. 10, у III. 10. Свега 30 ученика.

Узрок је био изостајању болест, а неки ученици из Турске, те пред испит школу напустили, и закон школски не признају.

О испиту се показао успјех следећи:

Из вјеронауке: I. разред $4\frac{1}{2}$; II. $4\frac{2}{4}$; III. $4\frac{2}{4}$.

„ српског језик: I. разред 4; II. $4\frac{3}{4}$; III. $4\frac{1}{4}$.

„ словенског језика: II. р. $3\frac{2}{4}$; III. 3.

„ рачуна: I. р. 4; II. 5; III. 5.

„ геометрије: III. р. 5.

„ земљописа: I. р. 4; II. $4\frac{1}{4}$; III. 4.

„ познав. и њег. чов. тијела: I. р. 3; II. 3; III. 4.

„ природописа: II. р. $3\frac{3}{4}$; III. 4.

„ историје: III. р. 4.

„ краснописа: I. р. 4; II. $4\frac{2}{4}$; III. $4\frac{2}{4}$.

„ цртања: I. р. $4\frac{2}{4}$; II. 4; III. $4\frac{1}{4}$.

„ пјевања: I. р. $3\frac{2}{4}$; II. $3\frac{3}{4}$; III. $3\frac{2}{4}$.

„ гимнастике: I. р. 4; II. $4\frac{2}{4}$; III. $4\frac{3}{4}$.

- „ чистоће: I. p. $3\frac{3}{4}$; II. 4; III. 5.
 „ трудољубља: I. p. 4; II. 4; III. $4\frac{2}{4}$.
 „ владања: I. p. 5; II. 5; III. 5.

Укупни успјех постигнут је: у I. p. 4; у II. $4\frac{1}{8}$ у III. $4\frac{1}{4}$.

Први родитељски скупи био је при почетку завођења школе и 14 јануара.

Учитељ је свршио само основну школу у Андријевци, по успјеху и вјештини види се да живо прати савремену науку. Постављен је за привременог учитеља 1897 г. Труд његов је одличан, и владање примјерно, како у школи тако и изван школе; за то га у мјесту у поштују, а он се према њима односи врло умјесно.

Протокола нема, само дневни, а тако нема ни школскијех учила, само четири скамије и табла. — Школа је приватна држата у сеоској кући, која није имала законитог простора према броју ученика. Прихода школског било је фиорина 15 и новчића 25, који је заведен код заступника капетанског Стојана Вулевића у протокол прихода школе Андријевичке. Приходом плаћен је офит куће — изузимајући 25 новч.; 25 новчића дати су учитељу за материјал писаћи, а за кореспонденцију учитељ је своје новце трошио. Протокола расхода нема, само посебна листа. Мјесне власти своје дужности вршиле су савјесно што је више могуће. Учитељ је Вукадин Вулевић из Трешњева. При испиту пресједавао је Алекса Поповић, свештеник Требачки. Присуствовали су: заступник капетански Стојан Вулевић, мјесни школски надзорник офиц. Стефо Марсенић, офиц. Алекса Вукићевић, офиц. Гавро Павлов, кметови општински и родитељи ученика. Села: Ријека Марсенића, Треча и Чочча ((sic!) глава и за у напријед желе да ради школа у поменутој општини (три села).

Ријека Марсенића, 25 маја 1900 год. GRNOJEVIĆ

Алекса Поповић, свештеник требачки
 Стојан Вулевић, заступник капетански.

Мушка Брезовичка школа (у Никшићу).

Испит је држан 3. јуна и трајао је 9 часова. Школа је од четири разреда.

Дјеце је било уписано почетком школске године: у I. разреду 14. а на испиту 13.; у II. раз. 24. а на испиту 22.; у III. раз. 14. а на испиту 12.; у IV раз. 12. а на испиту 12.

Од изосталијех ученика један је отпуштен због сиромаштине, а остали су изостали због болести.

Успјех је постигнут у следећим предметима и разредима овакав:

- Из вјеронауке: у I. раз. 5; II. раз. 5; III. раз. 5; IV раз. 5.
 „ српског језика: I разред 5; II 5; III 5; IV 5;
 „ словенског језика: I раз. — II $4\frac{1}{2}$; III 5; IV 5.
 „ рачуна: I раз. $4\frac{1}{2}$; II 5; III 5; IV 5;
 „ геометрије: у III p. $4\frac{1}{2}$; у IV $4\frac{3}{4}$.
 „ земљописа: I p. $4\frac{3}{4}$; II 5; III 5; IV 5.
 „ историје: у III p. 5; у IV 5.
 „ природописа: II p. 5; III $4\frac{3}{4}$; IV 5.

- „ познавања човјечијег тијела: I р. 5; II 5; III 5; IV 5.
- „ краснописа: I р. 5; II 5; III 4 $\frac{1}{2}$; IV 5.
- „ цртања: I р. 4 $\frac{3}{4}$; II 4; III 5; IV 5.
- „ пјевања: I р. 4; II 4; III 5; IV 5.
- „ физике: у IV р. 5.

Гимнастика, чистоћа школе, ношње, држање дјеце и дисциплина у све разреде близу одлично.

Рад у школи отпочет је 15 октобра, рађано је дневно скоро по 6 часова, преко цијеле школске године рађено је 150 дана. Учитељ није остављао саму дјецу у школи. Држана су два родитељска скупа и то 26 октобра и 14 јануара, а говорено је о домаћем васпитању, чистоћи и похађању школе. Дјеца су извођена два пут на излет, којом су се се приликом занимали природописом и земљописом.

Учитељева је способност подједнака за све чимири разреда. Држање му је како у школи тако и изван школе одлично. Трудио се усрдно да одговори дужности и повјерењу, према чему и похвалу заслужује. Предавање и учење у свијем разредима одговара потпуно захтјевима наставног плана. Према томе укупни годишњи успјех постигнут је у све разреде близу одлично.

Дужност мјесног школског надзорника и мјесног капетана вршене су одлично. Тако и њихово обхођење са учитељем.

Школа је имала за ову годину прихода фиор. 100.; цио новац раскодовала је, пошто је школа на ново подигнута и није ни су чим била снабђевена.

Прирез за идућу годину одредиће се према потреби нове школе, који ће вам се послати на вријеме. Дневни протоколи прихода и расхода добро су вођени, осталијех није ни било.

Брезовик, 12/6 1900 год.

NACIONALNA
BRIGADA
CRNE GORE ĐURĐE
CRNOJEVIĆ
Ревизор Нико Мартиновић, свештеник Брезовачки.

Мушка школа у Зубцима.

Испит је држан 8 јуна, а трајао је од 8 пред подне до $\frac{1}{2}$ по подне. Школа је троразредна, I. II. и III. раз. У почетку школске године било је уписано 20 дјеце, а свршило је 19. Ушљед неспособности, по дозволи глав. школ. надзорништва, једно је било ослобођено од ђачке дужности; у III. р. једно дијете остало је да понавља. — У I. раз. било је на испиту присутне школске дјеце 3. у II. р. 4 а у III. 12. Свега 19.

Приликом испита из свију „Наставним планом“ прописанијех предмета показао се овај успјех:

- Из вјеронауке: I. раз. 4; II. 3 $\frac{1}{2}$; III. 5.
- „ словенског језика: у III. раз. 4.
- „ српског језика: I. р. 5; II. 5; III. 5.
- „ рачуна и геометрије: I. р. 4 $\frac{1}{2}$; II. 4; III. 4.
- „ земљописа: I. р. 4; II. 4; III. 5.
- „ историје: у III. р. 4 $\frac{1}{2}$.
- „ природописа: II. р. 4; III. 4.
- „ познавање човјечијег тијела: I. р. 4; II. 4 $\frac{1}{2}$; III. 5.
- „ краснописа: I. р. 4; II. 3 $\frac{1}{2}$; III. 5.

- „ цртања : I. р. 4 ; II. $3\frac{1}{2}$; III. $4\frac{1}{2}$.
 „ пјевања : I. р. $3\frac{2}{3}$; II. 4 ; III. $4\frac{1}{2}$.
 „ гимнастика и војничко вјежбање : I. р. 5 ; II. 5 ; III. 5.

Укупни успјех : I. р. врло добар ; II. врло добар ; III. више врло добар.

Чистоћа и дисциплина била је у свим раз. одлична.

Школа је у згради, која је у тој сврси подигнута 1891 год. према плану, који је гл. школ. надзорништво послало. Учионица је смјештена на доњем спрату, а горе је учитељски стан. Код школе могу се опазити ови хигијенски недостатци: што у учионицу продире свјтлост са двије стране с десна и слијева, што је школа много изложена вјетровима, што авлије нема, гдје би дјеца слободне часове проводила, исте околина врло кршевита; иначе је то најљепша кућа у племену, која је ово племе много и труда и трошка коштала, пошто су туђемилски мухамеданци искључени од свијех школскијех обавеза и дажбина. Како учитељски стан, тако и учионица снабђевени су материјалом, изузевши неколико мање важнијих ствари, које се лако могу постићи, јер мјесне власти, како се дало видјети, врло савјесно се односе према школи и учитељу.

Учитељ је младић од 22 године. Прошле године одређен је био за учитеља привременог, а ове школ. године је декретирао за сталног учитеља I-ог реда. Школско образовање добио је на Цетињу у к. ц. државном пансиону као државни питомац. Поред IV раз. основ. школе, коју је свршио у Подгорици, свршио је полугимназију и Богословско-учитељску школу на Цетињу са одликом, као што свједоче његови сертификати. Његово примјерно понашање у школи и изван ње заслужује сваку похвалу; тога је и препоручило, да су мјесне власти: г. капетан Петар Думезић и мјесни надзорник г. Јаков Вретенчић и други угледнији опћинари најтоплије се препоручили том Славном Надзорништву да и у будуће остане њиховим учитељем.

Учитељ је више песимиста, па мало полаже на свој труд; учинио је 9 осустава, 5 приликом домаће несреће, за које је питао гл. Надзорништво, а 4 је учинио приликом свог поласка кући о Божићу и Васкрсу; за вријеме осустава заступао га је вјероучитељ Дон Нико Добренић; према дједи је поступао очински; према тјелесној казни врло је строг и обазрив. Предавање му је методично и очигледно: способности је за све разреде поједнаке, али се може на њега видјети, да у старијим разредима радије предаје. Његово предавање у српском језику заслужује похвалу. Опажа се код њега један мали надостатак, а то је што погдје који пут забрза у питањима па доведе ђака у забуну. У народу је врло омиљен и врло поштован. Осим своје званичне учитељске дужности друге није имао.

Своје ослободно вријеме највише проводи у читању корисних књига.

Држао је један родитељски скуп о св. Сави, као основаоцу српске просвете. Били су три ђачка излета; том приликом их је учитељ упознавао са хумовима, брежуљцима, главицама, брдима, планинама и т. д.

Поред све своје ваљаности учитељ је и омиљени црквени пјевац.

Уписивање дјеце одпочето је 10 октобра, а редовно предавање 10 окт. Осустава ђачки било је 355; рзднијх дана било је 156. Зими је рађено по $4\frac{1}{2}$ а љети по $5\frac{1}{2}$ сати. Протоколи су сви у добром реду. Прихода је било за ову школску годину 89-70 фор. према потребама, којеће

се морати узимати и направљати увиђело се, да треба узимати од народа школарине 10%.

Капетан и мјесни надзорник врло савјесно пазе на своју дужност.
За ревизора поп **Васо Вукотић**.

Школа Убалска (у Кучима).

Испит је био 5 јуна т. 1900 г.; започет у 8 часова прије подне а довршен у 7¹/₂ часова по подне.

Школа је троразредна.

Уписано је ђака мушких: у I раз. 46, у III р. 23, а у IV р. 18. Свега 87 ђака. — Испиту су били присутни у I р. 36, у III р. 22, у IV р. 12. Свега 70 ђака. — Напустили школу ушљед сиромашног стања у I р. 10, III р. 1, IV р. 6. — Свега 17 ђака. — Остало да понавља само 1 из I рав. ушљед слабог успјеха. Испитана су сва дјеца већином из по три до четири предмета.

Сва су дјеца источно-православне вјероисповиједи.

Успјех показан о испиту у I разреду:

Из хришћанске науке: одличан

„ српског језика: одличан

„ рачуна: одличан

„ земљописа: врло добар

„ познавања о човјеку: врло добар

„ краснописа: одличан

„ цртања: врло добар

„ пјевања: добар

„ гимнастике: одличан

„ дисциплине: врло добар

Успјех показан о испиту у III разреду:

Из хришћанске науке: одличан

„ српског језика: врло добар

„ словенског језика: одличан

„ рачуна: врло добар

„ геометрије: добар

„ земљописа: врло добар

„ српске историје: одличан

„ познавања природе: врло добар

„ позн. и њег. чов. тијела: више него добар

„ краснописа: одличан

„ цртања: одличан

„ гимнастике: одличан

„ дисциплине: одличан

Успјех показан о испиту у IV разреду:

Из хришћанске науке: одличан

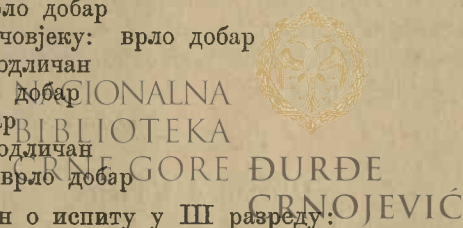
„ српског језика: врло добар

„ словенског језика: одличан

„ рачуна: одличан

„ геометрије: добар

„ земљописа: врло добар

- „ историје: врло добар
- „ познавања природе: врло добар
- „ позн. и њег. човј. тијела: одличан
- „ краснописа: одличан
- „ цртања: одличан
- „ гимнастике: одличан
- „ дисциплине: одличан

из пјевања из сва три раз. (I. III и IV) добар.

Школа Убалска једина је школа у Кучима. Она је само троразредна, а има једног учитеља, који држи предавање у свима трима разредима у једној учионици, те није могуће рачунати на сигуран добар успјех, кад би остајали до краја школске године сви ђаци, који се упишу у почетку, и кад би се дало прилике да се упишу сва ђеца, која би жељела и којима је вријеме. Према томе осјећа се неодољива потреба за још једног учитеља.

Учитељ ове школе, г. поп Вуко Поповић, одсуствовао је више и неколико пута од школских часова и предавања, ушљед слабости и смрти његове супруге, и ушљед личне своје слабости, тако да је сву бригу поклонио школи тек пред свршетком ове школске године, а што је и оваки успјех показан, има се приписати једино бистрин и оштроумности дјецe, као и великом труду учитељевом за кратко вријеме.

За вријеме свог одсуства учитељ је остављао мјесто себе старање о школи г. Душану П. Петровићу, садашњем учитељу у Колашину, који је доста допринио ђачком успјеху.

Протокол расхода и прихода није поднешен на преглед.

Подгорица, 28 јуна 1900 г.

NACIONALNA
BIBLIOTEKA

Милош П. Ивановић, писар окр. Суда.

CRNE GORE ĐURĐE

Школа у Коцане

Испит је држан, 3. јуна трајао је 9 часова.

Школа је од четири разреда, I. II. III. и IV. разред. У почетку школ. године, уписано је дјеце било у I. р. 26 муш. и 1 женско у II. р. 34 мушкијех у III. р. 12 муш. у IV. 11 муш. и 1 женско свега 84 муш. и 2 женске.

На испиту је изашло у I. р. 20 м. и 1 женска у II. р. 30 м. у III. р. 8 м. у IV. р. 10 м. и женска. Осутни су били ушљед болести и велике сиромаштине, те нијесу никако могли школу посјеђавати.

Сви су ученици православне вјере, разред није ниједан, понављао а понављаће у I. р. 2 у II. р. 1 у III. р. — у IV. р. —

Наставни успјех постигнут.

Из закона божјег: I. разред 3 II. 5 III. 5 IV. 4¹/₄.

„ српског језика: I. раз. 4¹/₄ II. 4¹/₄ III. 4¹/₄ IV. 5.

„ словенског језика: II. раз. 3 III. 3²/₃ IV. 3³/₄.

„ рачуна: I. раз. 4 II. 4 III. 4¹/₃ IV. 4¹/₄ Геометр. III и IV. р. 4¹/₄.

„ географије: III. раз. 4¹/₄ IV. 4¹/₂.

„ земљописа: I. раз. 4 II. 4 III. 5 IV. 4.

„ историје: III. раз. 4 IV. 4

„ познавања природе: I. раз. 4 II. 4 III. 3²/₃ IV. 4.

„ краснописа: I. раз. 3 II. 4 III. 5 IV. 5.

„ цртања: I. раз. 3 II. 4 III. 4 IV. 5.

пјевања: I, раз. 3 П. 4 Ш. 4 IV. 4.

Гимнастике и војничког вјежбања у све разреде 4.

Чистоћа врло добра.

Дисциплина одлична.

Сви су предмети израђени у довољном обиму према наставном плану. Годишњи успјех постигнут у I. р. врло добар, у II. р. више него врло добар, у III. и IV. близу одличан $4\frac{2}{3}$.

Рад је отпочет 3 октобра, дневно је рађено по 7 часова.

Радних дана учињено је 181.

Учитељ није ниједан пут остављао дјецу саму у школи.

Држата су уредно два родитељска скупа, на којима је говорено о школи и њеном значају за народ и будуће нараштаје.

Дјецу је учитељ изводио 4 пута на оближња брда, и том приликом занимали су се изучавањем природописа и географије.

Посјеђавање школе — као и цркве било је уредно.

Учитељ је овдје Андрија Голубовић. Постављен је за привр. учитеља 1897 а за сталног није још. Способност је учитељева за старије раз. близу одлична, а за млађе врло добра.

Држање му је како у школи тако и ван школе одлично.

А у мјесту од стране људи веома је омиљен.

Трудољубија је одлична. Поред своје учитељске дужности нема другог занимања.

Учитељ је свршио поред основ. школе и 5 раз. гимназ. у Биограду. Погрјешака у школској настави примјетио сам врло мало, а учињене су ушљед великог терета: Мноштва дјеце и врло малих предмета. У настави учитељ заслужује похвалу. Јасноћа и зрело предавање српског језика, математике и природописа.

Предавања у школи била су методична, очигледна, разумљива и дјечи врло занимљива.

Казна у школи било је врло мало, а кад је било, било је врло умјерено, држећи се строго „школ. закона“ и „наст. плана.“

Учитељ је био једнако правичан према свој дјечи у школи.

Учитељ је строго пазио, у колико сам ја то могао видјети, преко цијеле школске године, да се дјеца не свађају и не туку.

Учитељ је на квартиру код своје куће, која је за 10 минута удаљена од школе.

Учитељ како школу тако и цркву посјеђавао је уредно, и ни један дан није изостао.

Ова школа протокола нема никаквих, него учитељ све води на обичној хартији, што му велики посао изазива, и сви се налазе у добром реду.

Протокол од прихода налази се у добром стању.

Прихода је било од школарине, која је тачно скупљена, 200 фиор. а утрошено је 150 фиор., а остатак од 50 ф. остају за идућу годину.

Кочани, 10 јула 1900 г.

Мјесни шк. надзорник и ревизор
поп Благоје Вукотић

Андрија Л. Голубовић учитељ.

Ц Р К В Е Н И Г Л А С Н И К.

† Умировљени Свештеник *Захарије* (Зако) *Николић* из Цеклина послије дуготрајне болести у Сриједу, 10. Јануара на Стругаре, у вјечност се преселио у 88. години свога живота који је служећи свету матер цркву у својој парохији лијепо име оставио.

† Парохијални Свештеник *Јако Вулетић* из Голубоваца послије кратког боловања у Даниловској болници на Цетињу у четвртак 18 т. мј. ове године у вјечност се преселио.

Он је оставио свијетли примјер ревносног служитеља Олтара Господњега, који је с крстом и мачем на источној граници Отаџбине свагда предначио Зећанима, одагонећи дивље хорде самовољних нападача, који често пута узнемираваху мирне Зећане.

Бог му покој дао и „вѣчная память“!

Свештеничко Удружење ријечко-љешанског округа држало је IV. редовну скупштину у Додошима (Цеклин) 13 нов. 1900 год.

Најприје је одслужена св. служба, чинодјејствоваху три свештеника, између којих је мјесни свештеник Лука Јовићевић држао проповијед: *Како треба примати убоге?*

Св. служби је присутан био велики број народа. Иза службе пошло се нарочито зато спремном лађом пут града Жабљака, гдје се је у цркви жабљачкој држао парастос за упокој душа онима, који су учествовали при заузећу града. **Виза три** је Дилија Ђурашковић држао сходан говор с историјског гледишта.

Пошто је друштво разгледало све знаменитости, вратили су се у Додоше, гдје је отворена сједница. Нешто због краткоће дана, нешто због рђава времена, а нешто и због путовања до Жабљака и натраг сједница је отворена тек у један сат иза подна.

На истој су држата објашњега: *О знамењу, оглашењу, крштењу, и св. миропомазану*; како би се постигла једнакост.

Лука Јовићевић, приложио је проповијед писмено, која је дата Милу Пејовићу, да на идућој сједници донесе свој суд о истој.

Такође Ђурашковић приложио је свој говор писмено, који је дат Мир. Вукићу на оцјену.

Беседа Кажичева, коју је држао при освећењу храма у Буроње (Љеш. нах.) дата је Вучковићу на оцјену.

Рад И. Ђурашковића о брачном животу дат је на преглед Л. Јовићевићу.

Поука Н. Дапчевића, при освећењу иконостаса, дата на преглед М. Јовићевићу.

Св. тајну исповиједи примила су неколика свештеника.

Три члана нијесу присутни били због оправданих узрока.

Сједница је трајала 4 сата.

V. Скупштина одређена је била на Градац (Љеш. нах.), гдје је и држата 6 фебр. тек. год.

Св. служба је отпочета у 8¹/₂ сати чинодјејствовали су три свешт. између којих је мјесни свешт. Кажич држао проповијед: *Покајника Бог прима као праведника.*

Св. служби присутан је био велики број народа.

Св. тајну исповиједи примили су 4 свешт.

Неколико чланова осуествовали су због оправданих узрока, а два нијесу поднијели довољно оправдање — које ако не поднесу на идућој сједници, подврћи ће се одговорности према правилнику.

Држата су објашњења о св. тајнама исповиједи и причешћа при смрти, даље о прекади и значају крсног имена.

М. Јовићевићу је одређено, да обради и на идућој сједници донесе : *Ко треба, и како треба руководити с црквен. новцем?*

Проповијед Кажичева дата је на оцјену Стојановићу.

Сједница је трајала 5 сати.

Пошто се овом скупштином завршује I. година, то је управа поново бирата. За пресједника поново је изабрат М. Јовићевић, за подпресједника изабрат је М. Пејовић, а за дјеловсћу Мир Вукић.

Идућа прва — шеста — редовна скупштина одређена је на Добрско-Село 10 априла тек. год. гдје ће при св. служби свешт. Вукић држати проповијед : *О загробном животноу — безсмртију душе.*

В.

ШКОЛСКИ ГЛАСНИК

NACIONALNA

Учитељско удружење Ријечке нахије држало је своју IV. (X.) скупштину на Добрском Селу 9 фебр. 1901 г., на којој је новопостављени учитељ на Добрском Селу, Андрија Вукић, држао практично предавање за IV. р. о обичнијем разломцима. Скупу нијеку присуствовали : П. Калудеровић и поп С. Дрепун, нити су поднијели своје реферате, први на Приповијетке новог завјета за IV. р., а други на Катихизис за III. раз. осн. школе. Са сједнице је друштво честитало отпочети рад „Учитељском Ље шанско-Команско-Загарачком удружењу,“ са жељом, да се на њега и остала племена и нахије угледају.

Идућа V. (XI.) скупштина је одређена на Каручу 8 априла 1901 г., на којој ће држати практично предавање Милован Лопичић. На овом скупу ће Андрија Вукић поднијети реферат на *Српску грамашнику* од Ђура Шпадијера.

Зупци 17 јануара 1901 год. Свети Саво прослављен је ове године у Зубачкој школи, „као ни једне године“ од како је она поникла у овој малој општини, као што се је изразио један од присутнијех. Шта више, тај исти додао је, „да ни у Лондону не би се могло љепше и боље ишчекивати,“ толико је био одушевљен. Међутим, то је један, који је већу половину свога вијека провео у енглешком посланству у Цариграду, и човјек прилично образован и начитан; говори неколико језика, а добија сваке недјеље новине, на француском језику Та његова манифестација побудила ме је, да изнесем јавности течај светосавске прославе у Зубачкој школи.

Школа Зубачка поникла је 1891 год, дакле ово је десета година од како она постоји, у овом римокатоличком селу од 90 домова. Наравно, кад су се понудили, да подигну школу у свом селу, они су стално држали, да ће их у томе помоћи и сусједно мухамеданско село Туђемиљи. Не како Туђемиљци бисше искључени, по њиховом мољакању, то трошак око поди-

зања штоле паде сав на Зупчане. Зупчани вјерни својој одлуци, не попуштише, него приступише раду, затраживши план од Главног Надзорништва и подигоше школу на два пода у подножју брдашца Граца (Рибњака), на коме се налази црква св. Василије Острошког, задужбина Књаза Николе I, подигнута у славу и спомен погинулих у приморској нахији. Школа има врло диван поглед на море пут Тополице и види се с колског пута, који води за Бар, отворено и јасно, дајући изглед најљепше куће у Зупцима. Трошак око подизања ове школе подмирен је тек претпрошле 1899 г., дајући опћинари сваке године 50% школарине. Како Зубчани проводе већину свога вијека у иностранству, а поглавито у Цариграду, то је ово село инокосно са дјецом, тако да ријетко које године број ушколоване дјеце домашиће редовни број 25, већ мање 20, 19, а н. пр. ове године тек су 16. Карактеристична је код њих та навика, а шљедоватељно и штетна по моралитет својим пошљедицама, што њихова дјеца иду одвећ рано у иностранство, чим доврши обавезно школовање, па тамо остоји неколико деценија, док наврши 30—40 година; онда дође дома, вјери се, а већина њих отуда се вјере, ожени се са дјевојком из свога села, а нипошто из другога или сасвим ријетко и то су изузетци, јер каже, боље да се женимо између себе, него одизван, да наше дјевојке не остају неудате као думне, пошто њихове дјевојке врло слабо или никако удају се изван свога села, односно племена, и то је узрок, да су они тијесно спојени крвно-духовно-пријатељским везама. По женидби младожења остаће код куће неколико мјесеци, а ријетко година, па ће поћи на прву своју службу, јер се боји остати дуже, да не изгуби службу. Владање њиховијех женскиња моралније је, него имамо би изгледати. А и мушкићи добро држе свој крај, — ријетко ће проћи по који мјесец да да не пошљу коју лиру својој кући. Са службом су сигурни, јер су вриједни радници и добри један за другога изван своје домовине, дотим код своје куће више су егоистични. Добри су економ и вриједне штедише, за то се може рачунати, да су они са звечећом монетом најбогатији држављани наше домовине, који живе на селу.

Овдје сам се малко удаљио од своје теме, али ме одвела побуда, да наведем узрок инокостини од дјеце.

Или из незнања или нехатности, врло слабо су посјећавали школу приликом родитељских скупова, као и то, да су се слабо осврћали на питања, која се непосредно школе тичу. Пошто су тек ове године осјетили, да није све свршено грађном школског здања и шиљањем дјеце у школу, пренули су се и топлије осврћу поглед и пажњу школи и њеном задатку, као и ревносније односе се према дужности, која их за школу веже, а то су показали са набавком школске књижнице, успостављењем школске баште поправљањем школске авлије и т. д., а најочигледнију љубав према школском задатку показали су приликом славља Светосавског јубилеја, гдје поред ријетке, овдје, њихове присутности, дали су израза свом задовољству у новчаним прилозима у корист сиромашнијих ђака. Први, који је показао тај племенити примјер, био је добри и сваке хвале вриједни нови парох зубачки, дон Никола Дабречић, а за њим су шљедовали ови дародавци: поп Филип Мајић из Врања — у Турској, који се случајно ту нашао, па мјестни надзорник Јаков Вретеничић, капетан Петар Думезић, Петар Вретеничић, Нико Ивовић и др. За те новчане прилоге, ријешено је, да се најсиромашнијим ђацима купи црногорско одијело.

Светосавска прослава обавила се, као обично што се обавља по угледнијем црногорским школама, премда се њима учинило, као нешто необично и ријетко: На вече светога Саве школа је била окићена тробојницама и освијетљена. У јутро су дошли ђаци лијепо обучени у одређено вријеме и упарађени са својим учитељем пошли су у цркву, остojали св. Мису, и дошли су истим редом у школу, која је била већ окићена изнутра зеленилом: маслином и ловориком, а икона св. Саве, слика Књаза Николе I. Књагиње Милене и Књаза Нашљедника биле су овјенчане ловорним вијенцем. На средини школе исплетена су била ловорова врата, кроз која су излазили ђаци, да говоре декламације; од горњег прага ловорових врата па до половине врати спуштала се завјеса од црвеног мусула; у наоколу по видовима висиле су све школске мапе и природописне слике, које су такође биле искићене маслиновим и ловоровим гранчицама. Народ сав, који је био у цркви, по свршетку св. мисе дошао је у школу; школа је била пуна дупке присутнијех. Програм прославе почет је са учитељевим говором: О односу ђачких родитеља према школи и учитељу и нешто о св. Сави као првом српском просвјетитељу; за говором је ђачки хор отијевао химну и онда су почеле декламације, којих је било 14; свака друга до треће декламације пропраћена је одговарајућом пјесмом. Како пјесме тако и декламације већином су биле такве, да су скроз проткане именом св. Саве и именом Србина. Био је један дијалог из Пјесник и Виле и један разговор из истог дјела у улози: цара Лазара, Милоша Обилића и Вука Бранковића, који је пропраћен са пјесмом: *Знате л' браћо оно мјесто.* За овим су ђаци играли зетско коло, црмничко или како га овамо зову шестанско — то је њихово народно и црногорско хоро. Иза овога узео је дон Никола Добрећић ријеч и изрекао неколико патриотскијех реченица, које се тичу Његовог Кр. Височанства нашег Узвишеног Господара и Његовог рада на културном пољу. Његов је говор пропраћен бурнијем „живио;“ за тим је изговорио неколико ријечи у прилог дотичног учитеља и његовог труда, које су ријечи одјекнуле са захвалношћу од стране присутнијех. Програм се завршио са химном и трократнијем „живио.“ Пред школом се пила ракија, и — на подне се народ задовољан разишао. II. M.

Школа у Шаранцима Ове је школске године отворена школа и у племену Шаранцима. Учитељ Никола Ратковић отпочео је рад у овј школи бесједом, коју доносимо овдје.

Поштовани Скуце!

У оно вријеме, када је требало бранити нашу домовину мачем и анђаром; у оно, велим, вријеме, када опћи српски непријатељ жељаше уништити и потоњу искру слободе српске, сачуване у Црној Гори, у то вријеме и ви, Шаранци, у реду са осталијем племенима наше државе, показасте чудо јунаштва. Ваше груди непрестано бијаху истакнуте на бранику своје миле домовине. Своје животе нијесте нигда пожалили за спас домовине и Господара. Свака стопа ове ваше земље заливена је вашом рођеном крвљу. Нећу вам говорити о броју онијех јунака, ваше браће, очева и стричева, који славно попадаше, бранећи своју домовину. Ви их добро знате. Знате добро и то, да су жарко љубили своју домовину, своју дјецу, своју браћу и из љубави наспрам тога они су и попадали. Они бијаху волији сви попадати, него допустити, да когод измакне пред њима и један корак или да им рече когод: „Ми урадисмо за свој народ више него ви.“

Ево двадесет и неколико година од када је мач легао у корице; ту спава још и сада. Уз мач јавља се и *перо*. За ово двадесет и неколико година Црногорци се показаше достојни својијех јуначкијех предака. Они показаше, да љубе перо исто онако вруће, као што су њихови стари мач љубили. Они су толико коракнули у том погледу напријед, да је наша држава, хвала Богу, стала у ред са другијем државама Јевропе. Само сте ви Шаранци не марећи за школу изостали у том погледу иза осталијех племена црногорскијех. Брижно Око Његовог Краљевског Височанства опазило је тај недостатак код вас, те да би вас покренуо из тог дријемежа, шаље вам државнога учитеља и отвара вам ову школу, у којој ће ваша омладина, мила ваша дјеца учити да воле и љубе све оно, што је добро, право, поштено, узвишено и племенито, а да мрзе неправду, непоштење, лаж и све оно, што поштену човјеку не доликује... Јест, ова ће школа послужити, ако Богда, зубљом водиљом, која ће цио народ овога племена повести путем среће и напретка, путем правде и истине. Ја се од срца радујем, што ми је у дио пало, да будем први радник у овој школи. Обезбављам се Богу и народу, да ћу радити из свију сила и дању и ноћу за корист овога племена.

Велика је, драга браћо, и не оцијењена милост, коју је вама указао Његово Краљевско Височанство, наш премилостиви Господар са отварањем ове школе.

Јаиста је ово данас за ово племе тако велика светковина, да ће и саме сјени вашијех предања зарадовати се, а њихове кости у гробовима поиграти, видећи каква се срећа указује њиховој унучади, а вашој милој дјеци. А колика пак треба да буде ваша радост, то ја могу само осјећати, а никако ријечима исказати. За то треба да од срца благодаримо Његовом Краљевском Височанству нашем Господару на великој милости, којом нам даде прилику, да доживимо овако радосни дан.

Ускликнимо, браћо од свега срца, **ДРЖАВИ ЊЕГОВО КРАЉЕВСКО ВИСОЧАНСТВО, НАШ МИЛОСТИВИ ГОСПОДАР** — **ЖИВИ!!!**

К Њ И Ж Е В Н И Г Л А С Н И К.

Летопис Матице Српске. Књига 205. Свеска I. за годину 1901. У Новом Саду, издање Матице Српске. Уређује др. Милан Савић, секретар Матице Српске према одлукама књижевног одбора.

Преглед: I. Критичке студије о новијим српским писцима. Од д-ра Љубомира Недића. II. М. Ђ. Милићевић. — II. Кобна замјена. Цртица из Лике. Од Буда Будисављевића Приједорског. — III. Из мог свијета. Пјесме Светислава Стефановића. — IV. Успомене † поп Јована Ковачевића, пароха Сентомашког, из народног покрета 1848 и 1849 године. За штампу приредио А. Ђукић. — V. Књижевност: 1. Оцјене. 2. Прикази. 3. Преглед повремених зборника. 4. Билешке. — VI. Гласник. — VII. Нове књиге.

Звезда, лист за забаву, поуку и књижевност. Година пета. Књига III. Свеска I. Јануар. Уредник Јанко М. Веселиновић. Биоград. Милош Велики. Штампарија Војовића и Мићића (Кнежев Споменик Бр. 35.) 1900.

Садржај: 1.) † Његово Величанство Краљ Милан I. 2.) Млади пастир и царева ћерка, из „Горског цвећа,“ пјесма Милорада Ј. Митровића. 3) Вођа, прича Радоја М. Домановића. 4) Сјећање, пјесма Сокољанина. 5) Кнез Михаило Обреновић и његове идеје о балканском савезу, од д-ра Миленка Р. Веснића, превео Велизар Ј. Митровић. 6) Повратак из туђине, пјесма † Владимира Васића. 7) Сељак, роман Јанка М. Веселиновића. 8) Кад се смири врева... пјесма Ив. М. Милићевића. 9) Политички и културни развратак Хрвата, из књиге: На Сепноу Ноци, од Јосифа Холечека, превео К. С. Таушановић. 10) Чини, народна бајка, од Марка Вовчока превео М. Ђ. Глишић. 11) Појимо за њим, прича Хенриха Сјенкијевића превод с пољског. 12) Чудовиште, приповијетка Луиђа Капуана превео Светолик Поповић. 13) Двострука Сунца, астрономска скица од проф. Јел. Михајиловића. 14) Научна хроника, од П. М. Илиђа. 15) Позоришна хроника од Commentatora. — 16) Књижевност: а) За Srbskou Zadrugou од Јана Дика, реферат К. С. Таушановића; б) Kreuz und Halbmond, од Дионисија Розенфелда, реферат Ј. Адамовића; в) Побратимство, реферат У. Петровића; г) Историја српске цркве реферат М. М. В. 17) Некролози.

Цијена је листу: за Црну Гору, на годину 15 фр. или круна у зл. На пола године 8 фр. или круна у зл. На три мјесеца 4 фр. или круне у зл. Поједине свеске 1 50 динара.

Учитељ, педагошко књижевни лист, орган учитељског удружења. Година XX. Свеска за Јануар. Власник и издавач учитељско удружење. Чланови књижевног одјељка главног одбора учитељског удружења: Драгољуб С. Ђурђевић и Даринка Рафајловићева и уредник Мих. М. Станојевић учитељ у Биограду.

Садржај: Расправе и чланци Д. Др В. Бакић, Српска просвјета у почетку XX вијека. — 2. Даворин Трстеник, Словеначко учитељство. — 3. Милан Ј. Андоновић, проф. О комасацији пољ. привр. имања. — 4. Др. Стев. М. Окановић. Мар или интерес. — 5. Др. Ђ. Ј. Мимић, О естетичком васпитању. — 6. Мил. А. Вујанац, уч., Ручни рад у основној школи. — 7. Драг. М. Ђосић, учитељ. Дидактички материјализам. — Педагошки преглед. 8. Љотић. Више женске школе: Француска, Америка. — 9. Пут у Париз, извјештај са свјетске изложбе у Паризу пише Јов. Максимовић. — Књижевни преглед: 10. Елементи психологије реф. Р. Т. — 11. Кћери и синови реф. Ч. — Просвјетни записи: Лични гласови. Нове књиге и листови. Хроника. Ковчежић. — Јавна говорница. Учитељско удружење.

„Учитељ“ излази један пут мјесечно у свескама од 5 табака. Цијена је за чланове удружења 7 динара, а за школе и остале 10 динара годишње. Претплата се шаље благајнику Глав. Одбора а рукописи уреднику Д. Ј. Соколовићу учитељу — Биоград.

Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини. Год. XII. Свеска 3. и 4. Уредник Коста Херман.

Садржај: Отмар Рајзер и Иван Кнотек: Резултати посматрања сеобе птица по Босни и Херцеговини. — Friedrich Siebenrock: О некојим fossilnim ribama iz Bosne (sa 2 table). — Др. Ђорђе Протић: Прилог к познавању флоре Босне и Херцеговине. — Teodor Ippen: Stari spomenici u Albaniji (sa 30 slika u tekstu). — Јован Фил. Иванишевић: Оро (црногорска народна игра). — Karlo Patsch: Nahogjaji novaca (sa 2 slike u tek-

stu). — Др. Тиро Трухелка: Нешто о босанским соланама. — Књижевност. — Различито. — Ivan Zovko †.

Годишња цијена „Гласника“ с поштарином 4 круне. Поједине књиге стоје с поштарином 1 круна и 60 хелера. Дописи и новчане пошиљке у ствари претплате и огласа нека се управе на: Земаљски економат као администрацију Гласника земаљског музеја у Сарајево.

Школски Вјесник. Стручни лист земаљске владе за Босну и Херцеговину. Уредник Љубоје Длуштуш Година VII. Свеска 12. Уредништво: Сарајево, зграда земаљске владе. Администрација: Сарајево, земаљски економат. Годишња цијена Школском Вјеснику с поштарином 4 кр. Дописи и новчане пошиљке ради претплате и огласи нека се шаљу Земаљском економату као администрацији „Школског Вјесника“. Сарајево. Земаљска Штампарија 1900.

Садржај: Виктор Погачник: Е па бистримо! — Др. Алберт Базала: Филозофијска пропедевтика у гимназијама. (Свршетак). — Адам Груслинг: Људско живчевље с педагошкога гледишта. (Свршетак). — Јелица Беловић-Бернаџиковска: Из мога албума. Психолошке фотографије. (Свршетак). — Јосипа пл. Глембај: Мњијења хрватских учитељских друштава о јединственој научној основи за нижу пучку школу и опетовницу. (Свршетак). — Примјери практичне наставе. Ђ. М. Раца: Нешто о свјетлости, њеним зракама и преламању. (Свршетак). — Из прошлости. Љубоје Длуштуш: Филозофија у древних Хелена. (Свршетак). — Педагошка смотра. — Педагошке мрвице. — Листак. — Службени додаток.

Караџић, лист за српски народни живот, обичаје и предање. Год. III. Број 1. за Јануар 1901. Издаје и уређује Тих. Р. Ђорђевић, проф. Алексиначке учитељске школе.

Садржај: Размисла од Симе Тројановића. — Вукодлак, биљежи Вид Вулетић-Вукасовић. — Правни обичаји у Срба — правно-свадбена зрнца од Влад. Ј. Радојевића, проф. — Народне мјере, од Тих. Р. Ђорђевића. — Са Париске изложбе од Тих. Р. Ђорђевића. — Прикази.

„Караџић“ излази у Алексинцу једанпут мјесечно на 1—1½ штампаном табаку, цијена му је 5 динара годишње, поједини бројеви стају 0·50 дин. — Рукописи се не враћају.

Богословскій Вѣстникъ издаваемый Московскою Духовною Академіею. Январь 1901.

Содержаніе: Святаго отца нашего Никифора Исповѣдника слово въ защиту православной вѣры и святыхъ иконъ. — Изъ итоговъ вѣка. Литературно философская характеристика XIX столѣтія съ богословской точки зрѣнія. А. И. Введенскаго. — Египетская религія. С. С. Глаголева. — Церковное управленіе. (Изъ лекцій покойнаго профессора Московскаго Университета, А. С. Павлова.) А. С. Павлова. — Изъ академической жизни. — Изъ церковной жизни православныхъ славянъ Г. А. Воскресенскаго. — Поѣздка въ Римъ. В. А. Соколова. — Обзоръ русскихъ журналовъ. Вопросы морали въ русской журналистикѣ истекшаго года Н. Г. — Библиографія. Епископъ Антоній. Полное собраніе сочиненій Т. I—III. И. В. Попова. — Автобиографическія записки Высокопреосвященнаго Саввы, Архіепископа Тверскаго. — Протоколы засѣданій Совѣта Московской Духовной Академіи за 1900 годъ. Объявленія.

Христіанское Чтеніе, издаваемое при С.-Петербургской Духовной Академіи. Выпускъ 1901 г. второй. Годъ LXXXI. Февраль. С.-Петербургъ Типографія А. П. Лопухина, 1901.

Содержаніе: I. Ученіе о благодати Божіей. XII. Въ твореніяхъ преп. Макарія Египетскаго. Проф. А. Л. Катанскій. — П. Нравственное Богословіе въ Россіи въ теченіе XIX столѣтія. А. А. Бронзовъ. — Ш. Историческія особенности въ постановкѣ церковно-учительнаго дѣла въ Московской Руси и ихъ значеніе для современной гомилетики. Проф. Н. К. Никольскій. — IV. О значеніи философско-литературной дѣятельности В. С. Соловьева для христіанскаго богословія. Проф.-прот. В. Г. Рождественскій. — V. Благовѣстіе св. Апостола Павла и іудейско эллинистическое богословіе. Проф. Н. Н. Глубоковскій. — VI. Школа и жизнь. С. П. — VII. Новости богословеской литературы. А. Бронзовъ. — VIII. Журналы собраній Совѣта СПБ. Духовной Академіи за 190¹/₁ годъ.

О Виѣнтију Јовановићу. Прилози за историју митрополитства му 1731—1737 По архивским изворима израдио Милутин Јакшић. У новом Салу. Штампарија српске књижаре Браће М. Поповића 1900. 8⁰, стр. 221.

Бранково Коло. За Забаву, поуку и књижевност. Власник и уредник Паја Марковић Адамов. Година VII. Број 8.

Садржај: Алекса Шантић: Ноћ у Боки. — М.: Могила ратникова — Лермонтов. — Борисав: Стојанке бела Врањанке (2). — Тома Гордѣјев, роман — Максим Горки. — Пињегинкова женидба, К. М. Стањуковић. — Подгорички покољ — Јосиф Холчек — ауторизован превод. — М. Ј.: Нешто о књижевним издањима Матице Српске. — Ковчежић: Матица Српска; часописи; листови; новине; нове књиге; књижевне биљешке; лица.

Изази сваког четвртка. Цијена је листу за Црну Гору на годину 5 фор., на по године 2 50 и на четврт 1 фор. 25. Претплата се шаље администрацији „Бранкова Кола“ у Ср Карловцима.

Гласник, православне далматинске цркве. Издавалац и уредник проф. Ђорђе Поповић, Година VIII., број 1. Задар. 1901.

Садржај: Мјерило тумачења истинитог смисла св. Писма. — Из прошлости православне цркве у Далмацији. — Цркве и манастири у општини Будванској. — Црквене вијести.

Изази мјесечно, цијена годишња 9 франака у злату.

Napredak, glasilo „Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora“, „Saveza hrv. učit. društava i Hrv. štedovno-predujamne zadruge“. Уређује Стјепан Басаричек. Број 9. Година XLII. Загреб 1901.

Садржај: Расправа о школству у нашем сабору. — Мјесни школски надзорници. — Из школе за школу. — Рад хрв. учит. друштва. — Вјесник.

„Napredak“ излази сваког 5., 12., 20. и 28. у мјесецу. Цијена му је 10. к. на годину. Рукописи се шаљу уреднику, а новад г. Јосипу Клобуچارу, благајнику хрв. пед.-књиж. збора.

Тежак, илустровани гласник српског пољопривредног друштва. Број 7. Год. XXXII. Власник и издавалац: Српско пољопривредно друштво. Одговорни уредник: Александар М. Секулић. Биоград 1901.

Преглед: Чланци: Утамањивање корова. — Сетва. — Мађарско-ердељско говече. — Биљешке. — Гласник.

„Тежак“ излази десетодневно 1, 10 и 20. сваког мјесеца Претплата и рукописи упућују се Српском Пољопривредном Друштву у Биограду.

Цијена за Црну Гору на год. 10 фран. или 5 фор. а. вр.; но срп. пољо-привредна удружења и њихови чланови као и срп. земљорадничке задруге и читаонице, добијају лист за 6 фран. или 3 фор. а. вр. кад унапријед положи претплату и кад се претплате код свог удружења, преко кога ће им се и лист слати.

Škola. List za učiteljstvo i prijatelje školstva. Br. 3. Teč. XII. Izdaje i ureguje Stjepan Širola.

Садржај: Прослов. — Позив младим друговима, Даворин Трстеничак. — Сеоско ђаче у зимско доба, Илија Шаринић. — Далматинско учитељство и литература, Вицко Добрић. — Поучни разговори: О наобразби. По О. Саломону Вј Д. — Читаоница учитељ друштва „Заједнице“, Осиек. — Објава хрват. учитељ. припомоћне и посмртне задруге у Загребу. — Нема му пара у три ста котара. Допис. — Књижевност: Позив. — Меандри. — Први хрв. католички састанак. — Биљешке.

„Школа“ излази првога свакога мјесеца. Годишња цијена јој је 4 к., на по године 2 к., а за иноземство 60 фил. више. — Претплате, дописи и листови у замјену шаљу се уредништву у Карловац.

Нови Васпитач, орган за педагошку књижевност. Власник Мита Нешковић. Свеска II. Година XIV. Излази сваког првог дана у мјесецу. У Ср. Карловцима. Срп. манастирска штампарија 1901.

Садржина: Неколико мисли о научној основи за наше школе. — Кратак преглед историје психологије. — Принцип Зорности. — Школство у Енглеској и у Сједињеним Сјев. Америчким Државама. — Поуке из опште знаности. Књижевни преглед „Новог Васпитача.“ — Педагошки Весник „Новог Васпитача.“

Годишња цијена за Црну Гору 8 динара.

Просвета, орган пријатеља српске народне просвјете. Власник Ђ. С. Којић, учитељ; одговорни уредник Јован П. Јовановић, учитељ; стални сарадници: Милутин Никוליћ и Божка Божић, учитељи. Лист излази сваких десет дана. Претплата и рукописи шаљу се Уредништву „Просвјете“ у Крагујевцу. Цијена ван Србије до краја шк. године дванаест динара.

У 12 првијех бројева, покрај више мањих ствари, налазимо ове радове: Народна просвјета; Пошљедице новог закона о народним школама; Грађанске школе; Двије двојке и двије тројке; Кућа и школа; Приватна иницијатива за народну просвјету; Отварање нових школа и подизање нових школских зграда; Руковање школским касама; Наше учитељице; Слика наше народне просвјете; Државни пасторци; Набавка уџбеника и осталих ђачких потреба; Књиге за народ; Школске књижевнице; Учитељске плате; Дјечије забавиште у Крагујевцу; Највећи просвјетитељ; Народни учитељ; Народни састанци за читање; Најнужније измјене у урођењу народних школа; Размишљања о просвјети; Учитељ у својој општини; На дан првог српског просвјетитеља; Учитељи и државни буџет; Измјена закона о народним школама; Наше грађанско образовање; Школски прирез; Народна библиотека; Нов систем подизања школских зграда; Учитељице у четвороразредним мушким школама.

Из самог прегледа главније садржине може се видјети, да лист за службује пажњу свију пријатеља наше просвјете, те и препоручујемо овај нови лист и нашим школама, учитељима и родитељима.

Књижевни оглас. Ишапла су четири броја „Учитељског Весника“ илустрованог листа за српске учитеље. „Учитељски Бјесник“ излази сваке недјеље у Београду на табаку велике осмине. Цијена му је пет динара годишње. Препоручен је од Гл. Пр. Савета за књижнице нар. школа. Уза сваки број иду додаци: За родитеље: „Дом и Школа“, за дјецу: „Школско Звонце.“

До сада су изашли ови чланци: У „Веснику“ за учитеље: 1. Учитељ као мати; 2. Учитељ као отац; 3. Мрачна комора у Француској јавној настави; 4. † Дим. Јосић срп. педагог; 5. Шта треба учинити па да нар. школе у Београду буду угледне?; Популарна предавања у народу; 7. Годишњи испити у нар. школама; 8. Измјене и допуне у закону о народним школама; 9. Шта смета напретку наших школа; 10. Основне школе у Русији; 11. † Алберт Фислер; 12. Кратке вијести.

За родитеље у додатку „Дом и Школа“: 1. Дом и Школа; 2. Васпитавајмо своју дјецу; 3. Родитељске вечери; 4. Значај дјетињства; 5. Пазите шта дјеци приповиједате!; 6. Матере славних људи; 7. Сан; 8. Отац у породици; 9. Не љубите дјецу.

За ученике, у додатку „Школско Звонце“: 1. Срећна Нова Година, (пјесма); 2. Глас Школског Звонцета; 3. Пета заповијест Божја; 4. Школско Звонце, (пјесма); 5. Захвални син; 6. Ко лакше иде брже стиже; 7. Поздрав учитељу, (пјесма); 8. Кнежев штап; 9. Крава, коњ, овца и псето; 10. Бачке лекције: Наша земља, море; 11. Неколико мишљења о души; 12. Св. Сава школска слава; 13. Захвална дјеца; 14. Овејана зрна; 15. Сваштите и т. д.

Наши учитељи и родитељи наћи ће у овоме листу ваљане поуке, не само за себе, него и за своју дјецу.

Лист је препоручио Гл. Пр. Савет а то је највећа препорука, коју један ваљан лист може добити. — С тога га највише препоручујемо.

Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva. Uredjuje d-r Ivan Pl. Bojničić Kninski, Godina III. Svezak 1. Zagreb 1901.

Садржај: *В. Клаућ*, О неупотребљеном досад прилогу за хрватску повјест на почетку XII стољећа; *Др. Фердо Шишић*, Студије из историје анжувинске династије; *Др. Мавро Бершнер*, Приноси к познавању хрватских банава од год. 1105. до год. 1225.; *Е. Ласовски*, Старе слоботине Иванић-града; *В. Клаућ*, Писмо угарског краља Ладислава опату Монтеказинском Одеризију; *Др. Л. Јелић*, Задарски биљежнички архив (наставак); *Миле Магдић*, Петнаест исправа у арх. Сењскога кашшода; *Др. Гавро Маноловић*, О мљетачким префектима у Далмацији за Петра II Орсеола. Сваштите.

Излази у четврт-годишњим свескама по 4 штампана табака. Цијена 6 круна на годину. Претплата се шаље Кр. зем. тiskари у Загребу.

Невен. Чика Змајовин лист. Год. 1900—1901. Број 11. У Загребу, 15 фебруара. Излази отприлике сваки 17 дана (осим Јула и Августа). Цијена 6 круна на годину. Претплата (и све друго) шаље се уредништву „Невена“ Загреб, Зрињски трг бр. 7. Штампана се у српкој штампарији у Загребу.

Преглед садржине: Мајмуни (са сликом); Витези (са сликом, свршетак); Пјесме: Мало шале; Побожно пиле (са сликом); Брату Јови; Посо је најпречи; Коло наше; Шта је ово (са сликом); Честитке мале Милке. Кратке приче; Како је постала књига. Како црта мали Ранко, Самосвијест. Разнолије. Даштања.

Споменак, илустровани лист за дјецу. Година IX. Број 2. Власник, издавач и одговорни уредник: Иван Мартиновић, учитељ. Излази првог дана сваког мјесеца на цијелом табаку. Претплату, рукописе и све што се односи на уређивање и издавање листа треба слати: Ivanu Martinoviću uredniku: Raščevo, (Ugarska). Цијена годишња 2½ круне.

Садржај: Др. Светозар Милетић. Мишић. Кратке приче, Мурилов Мулат (са сликом). Шака сијена. У Калифорнији. Пјесме: Доброј Српкињици; Вриједни ученици (са сликом); Жрвнарење (са сликом); Пожурте се (са сликом). Споменков вјесник. Разно. Нове књиге и листови. У доколици.

Зорица — дјечије новине —. Год. IV. Број 5. Излази једанпут у мјесецу на читавом табаку са неколико слика. Годишња цијена 2 круне. Година „Зорице“ почиње и свршава се са школском годином.

Преглед садржине: Потурица. Драгоцјени шешир. Најнесрећнији човјек Писма сестри. Олга. Какво је Богатство Бог дао човјеку. Јуначан ђак. Пјесме: Богојављење; Сјенице (са сликом); Српска дјеца — Чика Јови (слика Чика Јове у вијенцу од мноштва главица мале српчади); Ускликнимо; Савјет. Биљешке.

Голуб, лист за српску младеж са сликама, излази у Сомбору двапут мјесечно на великој осмини, а стаје на цијелу годину 3 круне, а за Србију и Црну Гору 4 динара, за све остале земље 4 круне. Уредник Јован Благојевић, учитељ српске више дјевојачке школе, а издаје књижарница *Мил. Каракашевића у Сомбору*. Ступљани претплате добивају на 10 претплатника лист на дар или новац за исти лист. Лист се не даје на версију. Поједини бројеви радо се шилу на углед.

Ишла је 15. и 16. свеска **Мале Библиотеке**: Милета Јакшић, *Приче* и А. П. Чехов, *Приповетке* превео Веља Миросављевић, свеска П. Цијена је свакој свесци само 24 хел., а могу се добити у свима књижаарама. За веће нарудбине ваља се обратити издавачима Пахеру и Кисићу у Мостару. *Мала Библиотека* већ је позната српској читалачкој публици и број досадањих свезака свједочи оправданост њеног изласка.

Садржај досадањих свезака: 1. Јован Протић: „Шарени шљунци,“ хумористичне цртице. — 2. Д. Ђ. Омчикус: „Disjecta,“ слике, црте и приповијетке, (св. I.) — 3. А. П. Чехов: „Приповијетке,“ превео Веља Миросављевић, (св. I.) — 4. Симо Матавуљ: „Три приповијетке.“ — 5. Свет. Ђоровић: „Двије шаљиве игре.“ — 6. и 7. Од српских приповједача: „Божићне приче.“ — 8. † Илија И. Вукићевић: „Арнаутске слике.“ — 9. Стеван Сремац: „Двије приповијетке.“ — 10. Иво Ђипико: „Са јадранских обала,“ кратке приче. — 11. и 12. Јован Протић: „Сеске фотографије.“ 13. Д. Ђ. Омчикус: „Disjecta,“ слике, црте и приповијетке, (св. II) — 14. Бранислав Ђ. Нушић: „Кнез од Семберије,“ Историјска сцена. — 15. Милета Јакшић: „Приче.“ — 16. А. П. Чехов: „Приповијетке,“ превео Веља Миросављевић, (св. II.)

Изишао је из штампе, **Мостар** српски џепни календар за 1901 годину. Година III. Овај џепни календар врло је згодан својим форматом и потребним таблицама, а има и неколико лијепих слика из Мостара. Осим тога је овај календар увезан у платнене корице са додатком бијеле зртије ради биљезака. Продаје се у Босни и Херцеговини: са обичном израдом 40 хел., у платненом повезу 60 хел. — За све друге земље: са обичном израдом 25 хелера, у платненом повезу 45 хелера. Добити се може у

свима књижарама и код појединих растурача календара. За веће нарудбе ваља се обратити издавачима Пахеру и Кисићу у Мостару.

Накладом књижаре Велимира Валожића у Биограду изашле су ове нове школске књиге:

Пољопривредна читанка, по новом програму за III и IV раз. основне и за продужне сеоске школе. Израдио Д. Ј. Путниковић, учитељ.

Ова добро уређена књига је подијељена на 2 дијела: за III и IV р. у првоме дијелу има 94 стр. и 50 слика, а у другом 84 стр. и 43 слике. Цијена је књизи 1 динар.

Геометриски облици, први појмови из геометрије. За II. и III. раз. основне школе. Треће прерађено и допуњено издање. Од Н. Врсаловића, професора гимназије Александра I., стр. 66 и 115 слика. Цијена је 50 пара, а у тврдоме повезу са таблицом и писаљком за цртање 70 пара.

Наука хришћанска, за ученике и ученице I и II раз. основне школе, по новом програму написао Стеван Зарић учитељ. Страна 40 и 16 слика. Цијена је 30 п. дин.

Хришћанска наука, за ученике-це трећег разреда основне школе. Са сликама и картом Палестине. Израдио Ђ. Ивковић учитељ. Стр. 46. Цијена 30 пара динарских.

Имамо примјетити да од свих наших школских књига за науку хришћанску има ова књижица онајбоље слике.

Наука хришћанска, за ученике и ученице IV разреда основ. школе. Са сликама. По новом програму написао Стеван Зарић учитељ. Друго издање. Стр. 45. Цијена 30 пара.

Пољопривредне поуке, за сеоске основне и продужне школе. По програму написао Паја Т. Тодоровић-Ђаковчић. Књига друга за IV разред основних школа. Стр. 81, са 52 слике. Цијена 80 пара д.

Одговарања на Вечерњу, Јутрењу, Литургији и Преждеосвештеној са молитвама и рипидним облачењем. За ђаке основних школа Страна 53. Цијена је 30 п. д.

Мала геометрија, за ученике-це III раз. нар. школе са прегледима за цртање удешеним за нове цртанке По новом програму. Удесио Мих. М. Станојевић, учитељ. Има 22 стр. са цртежима у тексту и 16 страница прегледа за цртање. Цијена 50 пара дин.

Мала геометрија, за ученике-це IV раз. нар. школе са прегледима за цртање удешеним за нове цртанке. По новом програму. Удесио Мих. М. Станојевић учитељ. 32 стр. и цртежима у тексту са 16 страница прегледа за цртање.

Познавање природе, читанка за основе природних наука и јестаственице, за III разред основних школа. По новом програму израдио Д. Ј. Путниковић, учитељ. Страна 99 и 68 слика. Цијена 50 пара.

Познавање природе, читанка за основе природних наука и јестаственице за IV разред основне школе. По новом програму израдио Д. Ј. Путниковић учитељ. Страна 103 и 71 слика.

Српска историја, са сликама за IV разред основне школе. По новом програму удесили: Л. Лазаревић и П. К. Шрепловић. Стр. 77.

Оро. *Црногорска народна игра.* Написао Јован Фил. Иванишевић. Прештампано из „Гласника земаљског музеја,“ III и IV, 1900. Сарајево. Земаљска штампарија 1900. Стр. 9, в. 8^о Цијена 6 новчића.

Косово—Таково и Обреновићи. Написао Јова Костић. Пожаревац. Штампано у штампарији Ђорђа Наумовића, 1900. Стр. 15. Цијена 20 пара дин.

Матерински лист. Илустровани мјесечник за домаће васпитање и његовање дјете, испитивање дјетињства и рад у забавишту. Уз пријатељску сарадњу образованих матера, лекара и наставника, издаје и уређује Раша Митровић, учитељ. Број 1. 1901. Цијена 6 динара годишње.

Садржај: Српска мати (са сликом). — Српским матерама, од уредника. — Матере као примјер у васпитању. — Дјечија фантазија. — Из хигијене: Материнство и љепота. — О чистоти дјете. — О српском забавишту. — Фребелови дарци као средство за занимање дјете у породици. — Забава: Гдје је мама?... Из дневника моје матере. — Материнска питања. — Књижевност. — Биљешке.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ.

Дјечија књижевност код нас од неко доба прилично напредује: сваке се године јави по неколико корисних књижица. Али, ипак не јавља се толико књижица *разноличности*, да би могле подмирити потребу. Још је број књижица за дјецу тако незнатан да ће требати по више времена, те да се потреба подмири. Још наша дјеца читају многе ствари, које су писане за туђу — не српску дјецу. Мало има књига које код дјете развијају љубав ка роду своме. А још их је мање, које би код дјете развијале вољу за корисним радом.

Да бих, колико толико, попунио ту празнину, ја сам дао у штампу материјал за једну књижицу под именом:

Б О Ј А Н А.

У њој су: пјесме наших признатих пјесника, приче из народа још нигдје не штампане, поуке дјецу за одржавање здравља, загонетке, пословице, питања, ребуси и пошалице.

Књига ће бити са сликама до 5 штампаних табака. Потрудио сам се толико, те ће и техничка страна књиге бити добра.

Цијена је књижици 60 пара дин. Скупљачима на 10 књига двије. Новац треба слати *Књижари В. Валожића у Биограду*, а књига ће бити готова до 15 марта.

Молим другове и пријатеље да се заузму око скупљања претплате.

У *Биограду*, 10 фебруара 1901 год.

Раша Митровић, учитељ.

људске одношаје. Аристотел сматра као правичан поступак, да се већ постојећи закони исправљају правом природним.*)

У својем понајбољем учењу о *дружењу*, које служи као завршетак етике и основа политике, Аристотел каже, да се дружење оснива на узајамним добрим жељама, врлини и уважењу, што је у самој ствари могуће само међу добрим људима. Такви се људи зближавају лагано, али темељито; друже се с малином, на које не допуштају ништа што је рђаво и због којих неће учинити ништа што је за осуду. Она врста дружења, која се оснива на начелу што је пријатно и корисно, — себична је дружба. Право дружење може бити међу људима, који су сличних мисли и тежња, чега, напротив, нема међу особама, које нијесу равне,

*) Аристотел тврди, да оне, који су заиста добри, не треба ограничавати никаквим условима; док им за већину људи држи, да је боље да остану у зависности. Ради примјера навешћемо овдје из његове етике како карактерише врлину: „Врли је човјек онај, који, будући достојан великих дјела, сматра себе достојан за иста. Највише је спољашње благо, услед чега врли има посла с поштењем и непоштењем. Но због тога што је он достојан великих дјела, то њему приличи све оно, што се показује великим у свакој врлини. Почасти, које би му чинили макар и бољи људи, врлог мало радују, — толико исто мало као и оне, које одговарају његовим заслугама; јер за савршену врлину нема почасти које би јој одговарале; ипак у одсуству виших, он прима и такве. Почасти које врломе дају обични људи, или за мале заслуге, он презире за то, што нијесу њега достојне. Он је склоњен да чини добро, али се стиди да прима добротинства, јер чинити добротинства — посао је виших, примати их -- посао нижих; и он даје богато, јер тим прималац постаје његовим дужником. Он се радосно сјећа онијех, којима је учинио добро, али не о онијема, који су га њему учинили (!?); он је пасиван кад се нешто не тиче великих почасти или великих дјела; он ради мало, но то што ради, води к слави; он је откривен, зато што се у њему таји презрење; он говори истину, изузевши онда, кад говори с иронијом, коју употребљује увијек, кад има посла са свјетином. Покрети врлог су лагани, његов глас мукао, говор одмјерен; јер онај, који се мало чим интересује, не хита, и онај, који ништа не сматра великим, никада се не љути.“ —

као међу љубавником и љубавницом, међу мужем и женом, ушљед чега и таква љубав није савршена. Међу правим друговима не може бити колизије, зато што један другог воли као самог себе, и у срећи својега друга налази своју личну срећу; ушљед тога друга треба радосно пуштати да прима учешћа у срећи, а чувати га од несреће.

Ипак, најсилнија човјекова тежња за дружењем најбоље се огледа у држави, којој Аристотел, као природни Грк, даје велики значај како за општу срећу, тако и за напредак појединаца. Због тога што је држава нешто више од појединог човјека или породице, то пошљедњи и није у стању стварати и преуређивати државу по својој вољи, већ, напротив, држава треба да ствара и образује индивидуе. Будући је, по његовом мишљењу, сваки човјек од природе „политичка животиња“ (ζῷον πολιτικόν), чији је живот само заједнички живот са себи равнима, то само у држави човјек може и остварити свој одређени му задатак, управо, она га мора васпитати, да буде човјек пун врлина и морала. Зато је и крајњи циљ државе врлина и блаженство њених грађана; њој је у дужности, да их образује и васпита тако, да постану и у ријечи и на дјелу добри и слободни људи, — без укидања природног, личног права појединог човјека и породице, — чему је тако ревнсно противан био у својој политици Платон.

Свака држава, која више помаже процвјетању наука, која више цијени и пооштраје врлине, у толико више одговара своме правој циљу; и, напротив, која држава не развија просвјету, гдје се не разликује морал од неморала, тамо се види државни назадак и трулеж, који води к пропасти. Слично Платону и Аристотел више цијени теорију него практику, и ако је у самој ствари његов државни идеал много практичнији од Платонова. Премда држава, као више савршене је начело, сама по себи постоји прије, но у својем остварењу она се јавља пошљедњом; зато Аристотел прво говори о основи сваког државног живота, — о

породици, коју разматра у тројаком одношају: као одношај међу мужем и женом, родитељима и дјецом, газдама и робовима. Аристотел је био први филозоф старога доба, који цијени брак као морални савез, и сматра жену равноправну са мужем, не гледајући на то, што је она тјелесно слабија, пасивнија и мање самостална. Брак упоређује са аристократском државном управом, у којој долазе у сношај слободни људи разних својстава; одношај пак између родитеља и дјеце сличава са монархијом. Отац је дужан усавршавати незрелу врлину дјеце, а она опет благодарити му за то поштовањем, и у случају потребе материјалном помоћу. Због других обавеза понекад је покорност родитељима немогућна.

Аристотел је заштићавао ропство и сматрао га је као појаву сасвим нормалну, природну, а не као неки лични прохтејев и насиље. Као што не може бити домазлука без личне имаовине, нити заната без алата, тако исто није могуће замислити домаћина куће без робова, који се према њему односе као тијело према души. Без сваке одговорности са робом се може поступати произвољно, јер за њега нема правичности; врлине његове робова у послушности, скромности и умјерености; дијагностичке врлине за њих су потпуно недоступне. Због оваквијех погледа на ропство, често су пребацивали како Аристотелу, тако и његовом предходнику Платону с тога, што су сматрали, да су такви погледи недостојни великих умова. Но хумано ропство неће нам бити тако одвратно, ако се сјетимо оне велике разлике, која, на примјер, постоји између негра и виших представника кавкаске расе; од њуда закључујемо, да Аристотел не би одобравао ропство у једном те истом народу.

Државно уређење Аристотел разликује по броју лица, која управљају, и по оном циљу, којег имају у виду својом управом. Према томе указује на три класе државне организације: монархију, аристократију (влада бољијех) и политеију, последије којијех, долазе три неправилна државна уређења: тиранија, олигархија и

демократија. У првим трима класама главни циљ има бити опште благо, дочим у пошљедњим игра улогу — лична корист. Примјерног државног уређења нема; и једна иста форма управе не може једнако одговарати свијема народима и свијема приликама, као год што једно исто одијело не подноси свакоме једнако. Монархија је најбољи начин управе тек онда, кад се власт налази у рукама најбољег владара, јер би тада слична била управи над васионом; но ипак ма какве врлине да красе монарха, монархијска управа лако води насиљу, прелази у тиранију, те зато постаје најодвратнијом формом управе. Зато, кад се тога најбољег државног уређења не може наћи, Аристотел препоручује као најподесније политеију, то јест господство средњег сталежа, који изравњава разлике између сиромаша и богатијех, великаша и простака. Задаћа државе, по мишљењу Аристотелову, најбоље се може остварити у маленој али плодовитој земљи, чији би слободни и равноправни грађани били образовани и храбри. Занатлијску и трговачку класу људи искључује из државне управе зато, што њихово врло утиче на карактер; управа треба да је у рукама оних људи, који се одликују врлинама, храброшћу и образовањем, друкчије — у рукама аристократије. Ипак, ниједна држава на управи није стална, ако се не подржаје моралом и добром администрацијом. Реторика, којој је Аристотел управо поставио научни темељ, служи важним спомоћним средством политике. Државни муж треба да обрати особиту пажњу на васпитање, имајући у виду да њиме ствара слободне грађане, пуне врлина. Морални се пак развитак човјеков продужује цијелог његовог живота. —

Осим теоријске и практичне радње Аристотел још разликује и радњу *поетијску*, т. ј. умјетничку. Од његових дјела те врсте сачувала се само у одломцима поетика. Аристотел, као год и Платон, све вјештине оснива на подражавању; но докле пошљедњи пренебрегаје вјештине зато, што се с њима изопачује

Домаће његовање и васпитање дјеце

у Црној Гори.

НАПИСАО: Андрија Јовићевић.

I. Њ Е Г О В А Њ Е.

1. Назори о дјечи.

Дијете је човјеку највеће благо; оно је крв од његове крви, тијело од његова тијела, кост од његове кости — оно је срце од његова срца.

Црногорац своје дијете љуби, као себе, и више него себе; он се њему радује и весели; он га пита и држи, као оно „мало воде на длану“; он га штити и брани од свега, што његовом дјетињству и недоврелости нашкодити може; он у своме дјетету гледа своју слику, свој оличени живот, себе и своје претке. Црногорцу ништа на своме дјетету није драже од свога дјетета; за њега је готово ујидоши устати, сваки труд поднијети, па, у случају нужде, и своју главу дати, само да његово дијете остане живо, само да се његов траг не утре, његово потомство не угаси, његова крв не истражи и престане тећи у жилама његова потомства. Црногорац задовољан умире, кад након себе оставља потомство — своју дјецу, своју срећу, своју крв, која ће његовијем животом живјети, његово име у успомени држати.

Ништа тако Црногорца не кињи за живота, као кад очима види, да послије његове смрти настаје истрага његовом дому, угаса његовом огњишту. Он не може имати већег незадовољства на смрти, него кад не види около своје самртне постеље своју дјецу, на којој би свој благослов оставио. Ни сиромаштина Црногорца тако не пече, као истрага; а сиромаштина му прија, кад око себе гледа своју дјецу; подноси је

лако и није му тешка, и издржљиво се мучи, да се ње отресе и своју дјецу „с кором хљеба састави.“

Црногорац се радује својој дједи; он жели, да му Бог дадне дјеце; за то и живи, а за то се и жени. Он не жели, да му Бог дадне једно или двоје дјеце; он се Богу моли, да му их дадне, колико је његова воља, да му их дадне што више, говорећи: „Бог, који их је дао, и одржаће их.“

Црногорац већма жели имати мушке дјеце, него ли женске; али се не љути на Бога, ако му се, поред већег броја женске дјеце, не роди ни једно мушко, говорећи: „Тако је Божја воља.“

Црногорац је од Косова био у непрекидној борби, у борби најсветијој у борби за одбрану части и поштења, крста и слободе, у борби за животни опстанак; био је у борби са најљућијем непријатељем хришћанства, који је не једном, но стотинама пута своја ненадана уста разјацио на ову пачицу бранилаца српског имена. Па баш за то, што је Црногорац био малобројан према овој прождрљивој маси и што је свакијем даном гинуо на одбрани домовине, те постајао још малобројнији, и постао је његова урођена жеља: да му је од потребе имати што више дјеце, што више храбријех синова, који ће домовини бити чврсти бедем и чувари њенијех светиња; што више неустрашивијех шћери, које ће, попут Косовке Дјевојке, завијати ране својој рањеној браћи, очевима или мужевима; које неће пожалити за погинулијем синовима, браћом или домаћинима, него ће бити онако тврда срца, као Мајка Југовића, те остатак питати и узгајати на освету погинулијех.

Отуда је у Црногорца постала жеља, да му је пријекно потребно изродити што више дјеце, што више синова својој измученој домовини, која ће наставити борбу за свете прадједовске ствари. Петовјековна непрекидна борба водила је Црногорца не обичној смрти на постељи поред огњишта, него јуначкој смрти од пушке, ножа, коца или конопца; он није мислио, да ће оста-

рати, за то је што раније морао имати напљећа у својој кући — раније се је и женио. Добар Црногорац се је стидио умријети на огњишту; он је сматрао за част свога потомства и свога имена, ако погине на бојишту, а држао је за највећу погрду, ако се срамотан с бојишта врати и кући срамоту донесе.

Потреба је била, да домовина има што више бораца, што више вјернијех синова, за то се је Црногорац молио Богу, да му дадне не једнога или два сина, но: „двје шћери и четири сина“. Помислиће неко, да је Црногорац био рад, да њих буде у пола више, него ли Црногорака, па да их половина буде, који се не би могли ни женити. Јест, но је Црногорац то схватио друкчије; он је знао, да ће половина његовијех синова панути у борби прије женидбе, а тек остатак да ће постати отац новијех бораца. Па заиста, ПреблагИ Бог је Црногорца умножавао, и ако га је клети душман сатирао, те му се траг није утр'о, но се множио и постао камен спотицања двјекковном свом крвнику.

Који Црногорац нема од брца породе, сматра себе несрећнијем, а остали веле „када је на њега казна од Бога за гријехе његове или његовијех старијех.“ Ко нема дјеце, тај себе сматра, а и други га сматрају, да је као неплодно дрво, којему ни гране не вриједе. Нема веће клетве код Црногораца, него кад ко коме рече: „траг му се по трагу ископао!“ или: „у одиви му се сјеме затрло!“ или: „огњиште му се угасило!“ или: „не имао му ко свијећу уждити и гроб прелити!“ или: траг му погинуо, као шаренијем коњма!“

И заиста, истражник је нешто што и отпадник; њега људи не презиру, нити се мичу од њега, но га сажалевају; не чине му на жао, клоне се да га не вријеђају, јер знаду, да је жалостан и да је лако повриједити његово срце. Истражник веома жали, што ће се с њим његов траг утријети; али овамо пред свијетом чяни се, као да је према томе равнодушан, говорећи: „овако сам најмирнији.“ Но те ријечи не могу откравити лед са његова срца.

Црногорац сматра своју дјецу, као највећи дар од Бога, јер тај Богом благословени дар највећа му је утјеха, нада и потпора, највећи животни дар, који му чини, да живи, као човјек, који је промислом Свевишњег одређен, да намножи земљу и да слави и велича име онога, који је створио небо и земљу, њега и његову дјецу; а наособ, да живи као човјек, којему је суђено, да вијековима води истрајну борбу, на славу Божију, а на дику и понос рода, племена и српског поносног имена.

Отуда су назори Црногорца о дједи све већи мах узимали: да му треба што више дјеце имати; а ти назори и данас постоје, и ако се је макао са мртве страже, да мирно почива и ради. Он и данас сматра дјецу, као најпотребнију ствар његовог заживотног дјеловања, да их одњиви и одјегује онако, како га дар природни, искуство и његове непроломне горе уче, како ће бити достојни потомци својих старијех, са идејама својих предака, са срцем и животом добра Црногорца. Главна његова животна радња била је борба, вјечита борба за опстанак, за то се је највећма и старао, да код своје дјеце усађује врлине јунаштва и љубави према вјери и слободи — као што ћемо на своме мјесту видјети.

2. Његовање бређе (ђетиње) жене.

Мало је таквијех, који не желе, да им жена прве године роди дијете. Сваки сматра ђетињу жену, као нешто неприкосновено; свак се узмиче, да је не увриједи, да јој не учини оно, што би она или други ко примио, као знак чарања око ђетиње жене; зајам, који она иште, радо се даје, јер се за грехоту држи, ако јој се не дадне, пошто се мисли, да би онда дијете, које је још у њеној утроби, омрзло на ту ствар. Кад на ум пане ђетињој жени на какво јело, одмах јој се добави, јер се мисли, да велика жеља на какво јело или пиће шкоди и жени и зачетку, ако јој се по вољи не учини.

Ђетиња жена не ради већ оне тешке послове, које је радила прије. Кад млада невјеста зађетињи, у исто вријеме постане и стидна; стиди се од домаће чељади, као да је нешто крива, а особито се стиди с почетка за неколико мјесеци, пошто се обазнало за њезину затрудњелост. Пошто домаћа чељад сазнаду, почну је устручавати од тешка рада; жене се према њој почну друкчије односити, погледају је са осмијехом, пунијем највеће милости, а свекрва је код себе приуштавља, причујива је од рада, који би јој могао наудити, а тешће пута јој зготови какво пољепше јело, да ије сама без знања остале чељади. Та јела су обично лепша од онијех осталијех, која једу друга чељад. То могу и остала чељад дознати, јер жена жени докаже, али нико — ни да' Бог — не би рјечи против тога рекао, јер рећи то значило би: да није стало за зачето дијете. То би била највећа увреда, како жени, тако и њезиноме мужу, пошто је сваки постарији свјестан тога: да се дијете храни од мајчине крви, те према томе да жена храни двоје, од како затежа, па док дијете од сисе одбије.

Млада невјеста, пошто први пут затежа, обично се полоши, и то је први знак њене затрудњелости. Тада је сви укућани у тој болести добро пазе и његују, да се што прије придигне, како њена болест не би заметку шкодила. У почетку трудноће свекрва учи снаху, да лагано иде, да не трчи или с висине скаче, говорећи јој, да би тијем могла наудити и себи и заметку. Пошто се трудноћа жене већ познаде по спољашњем изгледу, т. ј. по трбуху, онда се таква жена устручава од тежега рада, а на то је и остали укућани не нагоне; она тада ради само лакше послове у кући, а ради и у пољу само оно, што је лакше природе, те се зна, да јој тај рад не само неће наудити, него јој потпомаже здравље. Највише се пази, да жена не диже тешка бремена и да се не стеже, јер то може проузроковати, да жена избије дијете, које је још у зачетку, па и пошто оживи. Ако је жена у

богатој варошкој кући, она је онда устручана од свакојега рада; а ако је у богатој сељачкој кући, и опет је устручана од потежега рада. Ако је *шешка жена* у сиромашкој сељачкој кући, још која је инокосна, те много рада једино она мора вршити, то је принуђена радити и теже послове, али лагано, без натеге, хитања и великог умора. Таква жена, која је у сиромаштини, нема, Бог зна, велике његе од своје куће, нити јој је сама природа њенога стања може дати: она мора радити, јер је гоне околности; она пере, доноси воду, дрва и друго, па и копа, праши и нагрђе све до на један мјесец пред рођењем; а тада је заступе остала кућна чељад, бојећи се, да се не огријеше, ако жена избије мртво дијете.

Дешава се, да жена избије дијете прије земана. Познато је, да од тога жена много страда, изгуби много крви, поремети јој се и здравље, а често и прибори за зачеће дјетета. Такву жену жале мјештани, а њенога домаћина и осталу чељад коре и презиру, поуздано држећи, да су родилници њеног не природног порођаја, не устручавали је од тежега рада. На такву кућу пада велики гријех и народно презрење, па и сами укућани то сматрају за гријех и презрење, либе се од народа и сматрају то као казну од Бога, јер се дијете родило мртво, или је без крста умрло, зато што је насилно рођено. Таква кућа открије своју грдну срамоту, што ђетињу жену нијесу чували од тежега рада и што нијесу водили рачуна о будућем члану своје породице. И заиста, кад се ово догоди немарношћу укућана, таква кућа достојна је највећег презрења.

Ако се ђетиња жена разболи, као што се често дешава, онда је укућани пажљиво његују, лијече је домаћијем, народнијем лијековима, а ако ови не помогну, зову лекара, ако је близу, или је воде код њега. Сва се чељад тада боје, да кућу с њом не огријеше, па често и поца зову, да јој молитву чита. Тада јој особита јела дају и све, што јој на ум пане. А ако се

држи, да је жена већ при порођају, а при томе је болесна, онда се пажња његовања и чувања удвостручи, а тако и брига, да помоћу народнијех или лекарскијох средстава што прије оздрави.

Дешава се више пута, да се жена при самом порођају „мучи с ђететом“ по више дана, т. ј. тежак јој је порођај. И ту се не жали труда и трошка само да се болесници нужна помоћ прибави, знајући, да су те муке најтеже и најсветије. Домаће искуство учи наш народ, да тада жена не смије мировати, т. ј. сидјети или лежати, јер тада порођај бива тежа и опаснији по здравље жене и дјетета; за то тада жена мора ходити, лакше послове радити и последије малог умора починути. Ако жена при рађању од велике муке обнемогне, те се на ногама не може држати, ни сама собом владати, опет јој остале жене не дају, да све лежи, но је на руке подижу, држе је што усправније, воде је или је подсиједнуту држе, докле год роди. За вријеме, док се жена с дјететом мучи, сва чељад су забринута, на рад мање пазе, а желе се дома наћи, као да могу својим присуством од користи и помоћи бити. Домаће жене, па и ближње из сусједства дворе породиљу и никуд се од ње не мичу. Тада се употребљују сва народна средства, па не само средства по народном искуству, која и сами лекари препоручују, као топла бања, него се ту узима у помоћ и сујевјера, као: каже се дјеверу оне жене, да не збори ништа, но да налије грети воде, па да породиљи дадне, да трипут срена воде из његовијех грети и да је покваси и оном водом по челу и глави. *) Таквијех и сличнијех покушаја има више, и свака жена, ијоље постарија, излази са новијем приједлогом, те се дешава, да се по десетак оваквијех покушаја учини. Тада се породиљи даје и сановник св. Богородице, да га при себи држи. Многи, и то већи дио зове пона, да породиљи чита молитву

*) Писац је један пут то исто морао радити, и ако без икакве вјере у ту чаробну моћ, само да не увриједи осјетљиво расположење породиље и укућана у тако критичном стању.

од главе, од бесанице, или од чега другога, не би ли се Бог смиловао на такву мученицу. Послије којег се лијека или врачања порођај срећно сврши, онда се стално држи, да тај лијек или то врачање служи као поуздано средство за тај посао.

Чуо сам један врло занимљив и чудноват начин при оваквом случају порођаја. Мучила се је жена при порођају, и већ су је хтјеле муке сахрвати и у гроб сурвати; у томе дође путник, странац, на конак у исту кућу. Пошто му казаше, шта је у ствари, он нареди, те домаћин спушта гаће на оба кољена, и жена му се провуче између гаћа и стегана, и гле, чуда, — послије врло кратког времена жена срећно роди дијете здраво и читаво.*)

Ђетињу жену не заборавља ни род њезин, а особито кад први пут постане „тешка.“ Њезина мајка чини јој се вјешта са разнијем даровима, који се једу, особито воћем, пошто ђетињој жени на ум пада много којешта, особито на воће; а отуда је и остала ријеч: „на ум му пада сва што, као ђетињој жени.“ Па ако је њезина мајка и у сиромаштини, опет неће пропусти, а да јој неколико пута не пошаље по нешто; а ако је њезина мајка у богатој варошкој или сељачкој кући, онда дарови бивају чешћи и већи. За вријеме трудноће невјеста иде више пута у род, по родској жељи и домаћем допуштењу, гдје стане по један, два или више дана; а кад буде изпред порођаја, онда стане и по више дана, па и недјеља, јер послије порођаја за дуго не може поћи у род, нешто због лудости дјетета, нешто због своје слабости, а неки опет не хоће да пушта жену послије порођаја за дуго, да иде у род или ма гдје било подале од куће, мислећи, да промјена у стану и рођенијем приликама може наудити дјетету; неки су опет тога мишљења, да „зле очи“ могу дјетету наудити, ако је напредно и здраво.

*) Причао ми је ово човјек, који је о овоме поуздано био извјештен.

стварност, дотле их Аристотел цијени врло високо ушљед тога, што се помоћу њих представља не јединично, онакво како је, већ опште, које се односи и на јединично. Оно што је добро и лијепо само је по себи пријатно због самог поретка, пропорције и строгаг размјера. Музика, као и све друге вјештине, служи за одмор и увесељење, даје морално образовање и утиче на благородство нарави. Ипак недостојно је за слободног грађанина да му је музика занат; за њега је довољно да је познавалац музике, а не виртуоз. Као што смо видјели, Платон се непријатељски односи к поезији; Аристотел пак о њеном значају сасвијем друкчије мисли. Тако, поезија, особито трагедија, треба да узвишује наше страсти посредством чувства страха и саучешћа, јер износи оно, што је општечовјечанско и неопходно. „Трагедија је — вели Аристотел — подражаваће важне и довршене радње у форми дијалога и радња, али не у форми приповијетке; узбуђујући саучешће и страх, она узвишује (чисти) наше страсти.“

Из свега реченог Аристотеловој види се, да је то човјек необично дубоког мишљења и велике учености, због које заслужује име највишег философа старог доба. Но ипак и у његовом учењу опажа се дуализам, којег он исти, као год и његови предходници, није у стању био избјећи. Форма и материја, мировање и кретање, Бог и свијет, узрочност и теологија, ум и душа, радни и пасивни ум — све су то појмови, које разједињује дуалистичко противусловље, које слабо доприноси стварне користи нашем познању. Због тијех заплетенијех појмова, који су без икаквог садржаја, Лок, Кант, Шопенхауер и др. укоравају Аристотела, и са довољним разлогом сматрају га као оснивача схоластике. Целер, у својем ваљаном дјелу „Философија Грка“, хвали Аристотела зато, што је спојио дијалектичко-спекулативни елеменат са емпиричко-реалистичким. Но правилније је ако речемо, да спекулативни елеменат посве припада Платону, а Аристотелу само реалистички,

премда у ствари нити се спекулација првог одликује оригиналношћу, нити пак емпирија другог дошљедношћу. Као реални, позитивни мислилац, Аристотел се држао прије свега опитних факата и нарочито је избјегавао да да човјечијем животу такав идеални циљ, који он не може постићи. Зато је и сва његова филозофија теорија „златне средине“, која се налази на једнаком одстојању како од грубог сенсуализма, тако и од идеализма, који стоји у опреци реалном животу. Та златна средина навела је Аристотела на доста генијалних мисли, које и ако немају потпуне системе, ипак у њима се виде предосјећаји новог свијета, чији се почетци спремају у Пели, Риму, Александрији и Јерусалиму. —

§ 37. Перипатетици.

Перипатетичка школа нема у историји философије самосталног значаја. Њени представници ограничавали су се само на то, да до нешто развију и протумаче из Аристотеловог учења. Ипак пратећи општи правац мисли свога учитеља, перипатетици све већма су се удаљавали од чисто философске стране учења и ограничавали се на његово учење из природних наука и етике.

Међу првима се истиче *Теофраст* из Лесбоса († 288 г.), човјек бистра духа, рјечит, пун тежње за знањем, који је 35 година управљао лицејем. Старао се да доказима потврди теорије својега учитеља и свестрано их развије. У логици је увео, уједно са Евдемом из Родоса, хипотетичке и дисјунктивне закључке. Знатно је попунио научна испитивања свога учитеља из природних наука; његова ботаника служила је толико вијекова јединим руководством. У својем засебном дјелу, напереном против учења стоика, заштићавао је слободу воље. Сагласно своме учитељу и за њега је теоријска радња била поврх свега, ради које он, шта више, не препоручује брак. За исти смјер богатству

даје велики значај, без којег и врлину не сматра за срећу. Дружење цијени врло високо и за друга одобраје у случају потребе огријешити душу. Народне религије није се дирао. За приношење жртава даје првијевство земаљским плодовима, ипак наглашујући, да су боговима потребне помисли, а не дарови. При самрти жалио се на краткоћу човјечијег живота, који престаје баш онда, кад човјек нешто разумије.

Од другијех шљедбеника Теофратових вриједно је споменути *Стратона*, родом из Лапсаса, који је управљао перипатетичком школом скоро двадесет година (до 270 г). Због главног правца његовог учења умјесно су га прозвали „физиком“. Поставак васвоне објашњује природном необходимошћу, без сваког циља и сазнања; тежина, топлота и хладноћа механички стварају све појаве природе. Односно душе тврди, да међу чувствима и мислима човјечијом радњом нема разлике, а мјесто пребивања душе сматра мозак главе. Душу замишља само као видуг која је одлична оној сили, која одушевљаје свијет, те одовуда и сва бића сматра обдарена умом. Уопште из свега Стратонова учења провирује пантеизам.

Доцнији перипатетици само су компилатори и тумачи Аристотелових дјела. —

§ 38. Философија послје Аристотела.

Послије Аристотела главни предмет философских испитивања била је, као и у предходној, атичкој философији, природа човјекова; но ипак и у тај тешки вијек клонулости, кад више ни политика ни религија не задовољаваше људе, кад нарави подивљаше и сви старински стални погледи надоше — мало се обраћало пажње на апстрактне основе системе, те и од философије почеше тражити само практичних правила, која би их руководила, да, колико толико, омиле човјеку жалосни опстанак. Одовуда је разумљиво зашто је у то доба научна тежња ослабила и због чега се физика

и логика култивирају једино ради практичних интереса. Таквог карактера биле су билософске школе: стоичка, епикурејска и скептичка. Све три школе имају међу собом много општих црта: све се три поглавито баве практичним питањима, којима се имало у виду, премда и неједнаким средствима, ослободити субјект од онијех услова, који га окружују, те помоћу душевног мира и расположења постићи срећу и задовољство. На завршетку догодило се то, да докле стоици и епикурејци дају позитивну систему, дотле скептици долазе до одрицања истинитости познања, те тим и довршују разорење старе философије. —

§ 39. Стоици.

Стоичко учење носи на себи особити карактер. Њихов начин живота био је смјеса учења Циника и Сократова; у својој пак физици угледали су се у нечему на Хераклита, а у нечему на Емпедокла и Аристотела; пошљедњи служио им за образац у логици, коју су они у неколико измијенили. У историји стоицизма могу се разликовати три периода: стари стоицизам, чији су главни представници *Змон**) и *Хризим* (умро 208 пр. Хр.), даје етици првијенство пред свијема наукама, а у исто доба култивира логику и физику: средњи стоицизам, чији је представник *Панетије* из Родоса († 110 г.), склања се еклектизму и проповиједа практични морал; најпослије нови стоици-

*) Оснивач стоицизма *Змон* (род. 340 пр. Хр.), био је родом са острва Крита. Поријекло води из финичанске трговачке породице; али кад једном за вријеме полома лађа на мору изгуби све своје имање, одлучи да се посвети наукама, куда га је жеља вукла. Најприје је био шљедбеник циника Кратеса, затим Стиљпона из мегарске школе, а најпослије академик Ксенократа и Полемона; након свега сâм је постао учитељ философије у шареном (украшеном сликама) тријему (*στοὰ ποικίλη*) у Атини. Будући убијећен у законитости самоубијства, прекинуо је свој живот 260 г. пр. Хр. Тако исто свршио је живот самоубиством у својој 80-ој год. његов најближи прејемник и шљедбеник *Клеант*, родом из Троаде. —